

Chulalongkorn University

Chula Digital Collections

Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)

2023

การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ตอนโยขยายการจัดการทรัพยากร
ธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง จังหวัดลำปาง

วัชรารินทร์ วงศ์ษานิติ
บัณฑิตวิทยาลัย

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd>

 Part of the [Human Resources Management Commons](#)

Recommended Citation

วงศ์ษานิติ, วัชรารินทร์, "การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ตอนโยขยายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง จังหวัดลำปาง" (2023). *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 9921.

<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/9921>

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ :
กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง จังหวัดลำปาง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) สหสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2566

ADAPTATION AND NEGOTIATION OF ETHNIC COMMUNITIES TOWARDS STATE POLICY
ON NATURAL RESOURCE MANAGEMENT: CASE STUDIES OF BAN KLANG COMMUNITY
AND BAN MAE HANG COMMUNITY, LAMPANG PROVINCE

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Human and Social Development
Inter-Department of Human and Social Development
Graduate School
Chulalongkorn University
Academic Year 2023

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ตอนโยบาย
	การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชน
	บ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง จังหวัดลำปาง
โดย	น.ส.วัชรารินทร์ วงศ์ษานิติ
สาขาวิชา	พัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา)
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ศาสตราจารย์ ดร.สุภางค์ จันทวานิช
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ยุพธนา ฉัยพรรณรัตน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุ้นเรื่อน เล็กน้อย)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.สุภางค์ จันทวานิช)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประสิทธิ์ ลีปรีชา)

วิทยานิพนธ์ วงศ์ษานิติ : การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง จังหวัดลำปาง . (ADAPTATION AND NEGOTIATION OF ETHNIC COMMUNITIES TOWARDS STATE POLICY ON NATURAL RESOURCE MANAGEMENT: CASE STUDIES OF BAN KLANG COMMUNITY AND BAN MAE HANG COMMUNITY, LAMPANG PROVINCE) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ศ. ดร.สุภางค์ จันทวานิช, อ.ที่ปรึกษาร่วม : รศ. ดร.นฤมล อรุโณทัย

งานวิจัยนี้เป็นงานศึกษาเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ศึกษาการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ กรณีศึกษา คือ ชุมชนกะเหรี่ยงโปว์บ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนปกากะญอ - อาช่าบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ จำนวน 20 คน และชาวบ้านชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว จำนวน 20 คน อีกทั้งผู้แทนหน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่างอำเภองาว จังหวัดลำปาง ที่มีความเห็นต่อการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่างจำนวน 7 คน รวมจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด 47 คน

จากงานศึกษา พบว่า นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ เช่น นโยบายทวงคืนผืนป่า การจัดการที่ดินทำกินตามนโยบายรัฐบาล (คทช.) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้รับผลกระทบ การสูญเสียที่ดินทำกิน การสูญเสียวิถีไร่หมุนเวียนที่มาแต่เดิม และถูกห้ามเก็บของป่า ซึ่งผลกระทบที่ชุมชนได้รับนำมาสู่การปรับตัวและการต่อรอง ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การปรับตัวของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างมีทั้งที่เป็นไปในลักษณะคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน การปรับตัวที่คล้ายคลึงกัน คือ การลดจำนวนปีของไร่หมุนเวียน และการลดพื้นที่แปลง หรือเลิกการทำไร่หมุนเวียน แต่ความแตกต่างคือชุมชนบ้านกลางยังคงยืนหยัดทำไร่หมุนเวียนอยู่แม้จะต้องปรับรูปแบบและรอบเวลา ในขณะที่ชุมชนบ้านแม่ฮ่างหันมาปลูกพืชเกษตรกรรมผสมผสานและนำการท่องเที่ยวมาเป็นแหล่งรายได้เสริม แต่ทั้งสองชุมชนไม่สามารถเข้าไปเก็บของป่าได้ดังเดิม และไม่สามารถดำรงชีวิตแบบเดิมได้อีกแล้วจึงนำมาสู่การต่อรองของชุมชนทั้งสอง ประกอบด้วย การเคลื่อนไหวการชุมนุม การจัดทำข้อมูลชุมชน การจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งการต่อรองเหล่านี้เป็นการเรียกร้องสิทธิของชุมชน และแสดงให้เห็นถึงการยืนหยัดต่อสู้ในการรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของตนเองที่ชุมชนพิสูจน์ได้ว่าคนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสมดุล ผลที่เกิดขึ้นของชุมชนหลังจากการปรับตัวและการต่อรองของชุมชน รัฐได้มีการจัดการทรัพยากรผ่านกลไกของกฎหมายหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับโดยเพิ่มบทบาทของรัฐในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนมีบทบาทและอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติลง ทำให้ชุมชนยังไม่มี ความมั่นคงในถิ่นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน อีกทั้งขาดกระบวนการมีส่วนร่วมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับรัฐจึงเกิดการเรียกร้องให้มีการจัดที่ดินทำกินให้กับชุมชนในรูปแบบโฉนดชุมชน และกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรสู่ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ส่งผลให้พื้นที่บางส่วนของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้รับการกันออกจากพื้นที่เตรียมการประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท แต่ยังมีพื้นที่ส่วนใหญ่ที่ยังอยู่ในพื้นที่เตรียมการประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท โดยอยู่ในขั้นตอนการตรวจสอบสิทธิ์เป็นลำดับไป

สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา)

ปีการศึกษา 2566

ลายมือชื่อนิติดี

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม

6480123020 : MAJOR HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

KEYWORD:

Watcharin Wongsanithi : ADAPTATION AND NEGOTIATION OF ETHNIC COMMUNITIES TOWARDS STATE POLICY ON NATURAL RESOURCE MANAGEMENT: CASE STUDIES OF BAN KLANG COMMUNITY AND BAN MAE HANG COMMUNITY, LAMPANG PROVINCE. Advisor: Prof. SUPANG CHANTAVANICH, Ph.D. Co-advisor: Assoc. Prof. NARUMON ARUNOTAI, Ph.D.

This research is a qualitative study. The objective of the study is to study community adaptation, ethnicity, negotiation, and effects that arise from the adaptation and negotiation of ethnic communities towards natural resources management policies of the government in Ban Klang and Ban Mae Hang communities, Lampang province. The researcher population include 20 information providers from Ban Klang community, Mae Moh district, and 20 information providers from Ban Mae Hang community, Ngao district, totally 40 people. Informant also include agencies and people involved with Ban Klang community, Mae Moh District and Ban Mae Hang community, Ngao District, Lampang province, and other general informants who can provide information about adaptation and negotiation of Ban Klang and Ban Mae Hang communities to natural resources management policy of the government.

The study, Adaptation of Baan Klang community and Baan Mae Hang community are both similar and different. The similar adaptations include reducing the number of years of shifting cultivation and reducing or eliminating the area of plots dedicated for shifting cultivation. But the difference is that Baan Klang community continues to practice shifting cultivation even though they must adjust the pattern and timing, while Baan Mae Hang community turns to growing mixed crops and using tourism as a source of additional income. But the two communities cannot go to collect forest products as usual and unable to live the same life again. These have led to negotiation of the two communities in the forms of movement, creating community information, managing community resource, developing community's sample/model, and promoting their identity. These negotiations are for demanding rights of the communities and to show their ability to stand up and fight for maintaining identity and culture of the community which they strive to prove that people can live in harmony with the forest. The results after community adjustment and negotiation are that the state has managed resources through legal or policy mechanisms that related to increasing the role of the state in resource management. As a result, the communities' role, and power to access natural resources have decreased, causing the community to have instability in their place of residence and arable land including lack of involvement in managing natural resources with the state. Therefore, there have been a call for allocating arable land to the community in the form of community title deeds and decentralizing resource management to the community and Local Government Organization (LGO). This causes some areas of Baan Klang and Baan Mae Hang communities to be barred from the area preparing for the announcement of Tham Pha Thai National Park. But majority of the areas are still in the area preparing for the announcement of Tham Pha Thai National Park in the process of right verification.

Field of Study:	Human and Social Development	Student's Signature
Academic Year:	2023	Advisor's Signature
		Co-advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะไม่สำเร็จไปได้ด้วยดี หากขาดผู้มีพระคุณ ดังนี้ ขอกราบขอบพระคุณท่าน อาจารย์ที่ปรึกษาหลักของวิทยานิพนธ์ ศาตราจารย์ ดร.สุภางค์ จันทวานิช และรองศาสตราจารย์ ดร. นฤมล อรุโณทัยอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูงที่สละเวลาอันมีค่าในการปรึกษาตั้งแต่วันแรกที่มีการนำเสนอหัวข้อ ให้การแนะนำประเด็นศึกษาที่เกี่ยวข้องทำให้ ข้าพเจ้าได้กลับไปทบทวน ศึกษาในประเด็นดังกล่าว จนเกิดองค์ความรู้และความเข้าใจและเกิด วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขึ้นมา อีกทั้งยังคอยแนะนำ ตรวจสอบงาน ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าเกิดความกระตือรือร้นใน การทำงานมากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณท่านคณาจารย์ผู้เป็นคณะกรรมการในการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านซึ่ง ประกอบไปด้วย ประธานกรรมการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุ๋นเรื่อน เล็กน้อย กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ศาสตราจารย์กิตติคุณ อมรา พงศาพิชญ์ และรองศาสตราจารย์ ดร.ประสิทธิ์ ลีปรีชา ที่กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำ มุมมอง และประเด็นใหม่ ๆ ที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่องานของข้าพเจ้าในการปรับปรุง พัฒนา ให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์และชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณครอบครัวของข้าพเจ้าที่คอยสนับสนุนในเรื่องของการเรียน และทุนทรัพย์มา โดยตลอดจนจบการศึกษา อีกทั้งต้องขอขอบพระคุณในกำลังใจที่มีให้ข้าพเจ้าในทุกวัน เมื่อข้าพเจ้ารู้สึก เหนื่อย ท้อ หรือหมดกำลังใจ ก็มีครอบครัวที่คอยอยู่เคียงข้างเสมอมา

ที่สำคัญขอขอบพระคุณ พ่อหลวงสมชาติ รักษ์สองพลู พี่ถาวร หลีกแหลม และชาวบ้านทุกคน ในชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะเมาะ ขอขอบพระคุณพ่อกำนันอรุณ เยละ แม่หลวง คุณยาย และเด็ก ๆ ทุกคนที่ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 13 สาขาลำปาง เพจตะลอน ตะ หลอด : ชาติพันธุ์ลำปาง-แพร่ สำนักงานพัฒนาชุมชนงาว สำนักงานเกษตรจังหวัดลำปาง และอุทยาน แห่งชาติถ้ำผาไทที่ได้ให้ข้อมูลความร่วมมือ และให้ข้อมูล ความรู้ เอื้อเฟื้อสถานที่ในการลงพื้นที่ ภาศสนามให้แก่ข้าพเจ้าจนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงและข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องคนอื่น ๆ ที่ช่วยเหลือการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ ข้าพเจ้าหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานศึกษาค้นคว้า นี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจในประเด็นการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ และสร้างความเข้าใจ และการยอมรับในวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติ พันธุ์มากขึ้นในสังคม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....ค	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....ง	ง
กิตติกรรมประกาศ.....จ	จ
สารบัญ.....ฉ	ฉ
สารบัญตาราง.....ณ	ณ
สารบัญภาพ.....ญ	ญ
บทที่ 1.....1	1
บทนำ.....1	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....1	1
1.2 คำถามการวิจัย.....5	5
1.3 วัตถุประสงค์การศึกษา.....5	5
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....5	5
1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่.....6	6
1.4.3 ขอบเขตด้านประชากร.....6	6
1.5 คำนียามศัพท์.....7	7
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....8	8
บทที่ 2.....9	9
ทบทวนวรรณกรรม.....9	9
2.1.2 แนวคิดการพัฒนา (Modernization) และการอนุรักษ์.....12	12
2.1.3 แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity).....12	12
2.1.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Approach).....14	14

2.1.5 แนวคิดสิทธิชุมชน (Community Rights)	17
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ	21
2.3 การวิเคราะห์ช่องว่างทางความรู้	31
2.4 กรอบแนวคิดการวิจัย	33
บทที่ 3	36
ระเบียบวิธีวิจัย	36
3.1 วิธีการเก็บข้อมูล	37
3.1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ	37
3.1.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ	37
3.2 การเลือกผู้ให้ข้อมูล	39
3.3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา	41
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	43
บทที่ 4	45
ประวัติและวิถีชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านอ่าง จังหวัดลำปาง	45
4.1 บริบทพื้นที่ของชุมชนบ้าน และชุมชนบ้านแม่อ่าง จังหวัดลำปาง	45
4.2 บริบทพื้นที่ของชุมชนบ้านแม่อ่าง ตำบลนาแก อำเภองาว จังหวัดลำปาง	51
บทที่ 5	1
การปรับตัว การต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่อ่าง จังหวัดลำปางต่อนโยบายการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ	1
5.3 การปรับตัวของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่อ่าง	12
5.4 การต่อรองของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่อ่าง	25
6.1 สรุปลักษณะอภิปรายผลการศึกษา	47
6.2 ข้อเสนอแนะต่อการศึกษา	56

บรรณานุกรม	58
ประวัติผู้เขียน.....	77

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงรายได้และจำนวนผลผลิตของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง	56
ตารางที่ 2 แสดงสถานการณ์สำคัญของชุมชนชาติพันธุ์	10
ตารางที่ 3 แสดงปฏิทินฤดูกาลการผลิตไร่มุขเวียน	14
ตารางที่ 4 แสดงสรุปการปรับตัวของชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่ฮ่าง.....	25
ตารางที่ 5 แสดงลักษณะการต่อรองของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง.....	36
ตารางที่ 6 แสดงผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวและต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง	45

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แสดงถึงการลดลงของป่าไม้ปี พ.ศ. 2504-2562	15
ภาพที่ 2 แผนการเกิดขึ้นของนโยบายป่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ	19
ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดการศึกษา.....	35
ภาพที่ 4 แสดงลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง.....	48
ภาพที่ 5 แสดงพื้นที่ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง	53
ภาพที่ 6 แสดงแผนที่ของอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท	3
ภาพที่ 7 แสดงแผนที่ของอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท	5
ภาพที่ 8 สวนเกษตรผสมผสานของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง	21
ภาพที่ 9 สวนเกษตรผสมผสานของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง	22
ภาพที่ 10 แก้วทำจากไฟซางหม่นและการจำหน่ายสินค้าจากสวนเกษตรผสมผสาน	23
ภาพที่ 11 พื้นที่คุ้มครองทางวัฒนธรรมพิเศษ.....	29

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาของประเทศไทยมีมาอย่างต่อเนื่อง โดยในอดีตการพัฒนาของประเทศไทยมุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การไฟฟ้า คมนาคม เหมืองแร่ การขยายตัวของชุมชนเมือง อีกทั้งทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งป่าไม้ถูกนำมาใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ในแง่ของรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ผลของการพัฒนาประเทศในอดีตได้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรง โดยเฉพาะป่าไม้ในประเทศไทยเกิดปัญหาเสื่อมโทรม รวมถึงสภาพพื้นที่ป่าไม้ลดลง ในระยะต่อมาการพัฒนาของประเทศไทยจึงหันมาเน้นนโยบายเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ดินแร่ธาตุ สัตว์ป่า และแหล่งน้ำ ลำธาร ให้มีความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศต่าง ๆ

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ในประเทศนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญเป็นอย่างมากจึงนำมาสู่การแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย โดยมีนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ปี พ.ศ. 2528 กำหนดแนวทางการจัดการที่สำคัญ คือ อนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ให้มีพื้นที่ป่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศทั้งหมด ซึ่งนโยบายป่าไม้แห่งชาตินี้เป็นกรอบใหญ่ในการขับเคลื่อนแนวทางการพัฒนาป่าไม้และแก้ไขปัญหาป่าไม้เสื่อมโทรมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (สำนักงานจัดการที่ดิน กรมป่าไม้, 2565) โดยได้ถ่ายทอดลงสู่แผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้และการบุกรุกที่ดิน ซึ่งเป็นหนึ่งในแนวทางการจัดการของนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ที่มีคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 64/2557 หรือ “นโยบายทวงคืนผืนป่า” เรื่องการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 66/2557 เรื่องเพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปรามหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ คือ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการปราบปราม และจับกุมผู้บุกรุกยึดถือหรือครอบครองอันเป็นการทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่าในทุกหมู่บ้านและชุมชนทั่วประเทศ โดยให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยรับผิดชอบหลักในการดำเนินการวางแผน คำสั่งนี้ถูกส่งต่อมาในแผนระดับหน่วยงานให้แก่กรมป่าไม้เข้าดำเนินการตรวจสอบในพื้นที่ที่รับผิดชอบ (สารสนเทศกรมป่าไม้, 2562)

ในระยะแรกได้ดำเนินการจัดการกับกลุ่มนายทุน และผู้มีอิทธิพลที่สร้างโรงแรม ที่พัก รีสอร์ท และกิจกรรมต่าง ๆ ให้หรือถอนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ แต่ในระยะต่อมาเริ่มส่งผลกระทบต่อกลุ่มเกษตรกร

เป็นจำนวนมากที่มีการทำเกษตรกรรมในเขตพื้นที่ป่า โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง และมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับผืนป่าได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า

ประเทศไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคใต้ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก ซึ่งมีความหลากหลายทั้งด้านภาษา วัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ที่มีการสืบทอดต่อกันมา โดยอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์สามารถบ่งบอกถึงความแตกต่าง และความหลากหลายของวัฒนธรรม มีจุดกำเนิดร่วมกัน มีประเพณี วัฒนธรรมแบบแผนเดียวกัน โดยการกำหนดนิยามแบบดั้งเดิมจะเน้นไปที่ความสำคัญของรากเหง้าและลักษณะตายตัวของความเป็นชาติพันธุ์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2541) ซึ่งจะแตกต่างกับการนิยามอัตลักษณ์แบบหลังสมัยใหม่ (Post-modern) โดยอัญพัฑูไร (Arjun Appadurai 2005) ได้อธิบายไว้ว่า มวลชนเกิดการเคลื่อนไหวหรือเคลื่อนย้ายจำนวนมากทั้งนักท่องเที่ยว คนอพยพหรือคนย้ายถิ่น เรียกว่า เกิดการหลั่งไหลของวัฒนธรรมข้ามพรมแดนชาติพันธุ์ (ethnos capes) ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีลักษณะเป็นพลวัตและเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์แวดล้อม ไม่ได้ยึดติดกับอัตลักษณ์ได้อัตลักษณ์หนึ่ง เป็นต้น

กลุ่มชาติพันธุ์จะมีอัตลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นชาติพันธุ์ได้อย่างชัดเจน เช่น การแต่งกาย ภาษา อาหาร ประเพณี ความเชื่อ หรือด้านเกษตรกรรมอย่างการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นเกษตรกรรมธรรมชาติบนพื้นที่สูงเน้นการยังชีพตามหลักนิเวศป่าโดยมีการหมุนเวียนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งเพื่อพักฟื้นและสะสมแร่ธาตุในดิน โดยจะใช้เวลาประมาณ 5-10 ปี หรือมากกว่านั้นขึ้นอยู่กับสภาพดิน และที่สำคัญคือขั้นตอนการเผาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในการทำไร่หมุนเวียน เนื่องจากต้องย่นระยะเวลาในการย่อยสลายของวัชพืช ปล่อยธาตุอาหารจากพืชสู่ดิน ดังนั้นรัฐจึงมองว่าการเผาหน้าดินอาจก่อให้เกิดไฟไหม้ผืนป่าได้ หรือเป็นสาเหตุของการเกิดมลพิษทางอากาศ อีกทั้งถูกกล่าวหาว่าเป็นการใช้พื้นที่ดินอย่างสิ้นเปลืองที่มีรอบหมุนเวียนที่ยาว เป็นระบบการเกษตรที่ล่าช้า ไม่มีประสิทธิภาพ และไม่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการนโยบายทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ (มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ และเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ, 2558) ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านชุมชนชาติพันธุ์ต้องเผชิญปัญหากับการที่ไม่สามารถดำรงวิถีวัฒนธรรมตามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองได้

เมื่อชุมชนชาติพันธุ์ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ อย่างนโยบายทวงคืนผืนป่า ทั้งการทับซ้อนของพื้นที่อุทยานแห่งชาติ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ยังมีข้อจำกัดที่ทำให้ชุมชนชาติพันธุ์ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าได้ ปัญหาดังกล่าวที่รัฐบาลพยายามแก้ไขปัญหาระบบการเกษตรที่เสื่อมโทรมและลดลงอาจจะตอบโจทย์การพัฒนาของรัฐหรือแนว

ทางการพัฒนาป่าไม้แห่งชาติ แต่ในขณะที่ชาวบ้านชุมชนชาติพันธุ์ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างเต็มและชาวบ้านขาดโอกาสในการใช้พื้นที่ตามภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเอง สิ่งที่เกิดขึ้นคือความพยายามของชุมชนชาติพันธุ์ในการต่อรองทั้งขบวนการเคลื่อนไหว การประท้วง การรณรงค์ หรือการใช้พื้นที่บนโลกออนไลน์ในการแสดงจุดยืนทางสังคม (ยศ สันตสมบัติ, 2558) โดยมีการใช้อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ และสร้างความหมายต่างๆ งานวิจัยนี้จึงวิเคราะห์การปรับตัวและการต่อรองนี้และชี้ให้เห็นว่า “วัฒนธรรม” ไม่ใช่สิ่งตายตัว แต่ในความเป็นจริงนั้น วัฒนธรรมและอัตลักษณ์มีความเป็นพลวัต ไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสถานการณ์สังคม

งานศึกษานี้เลือกพื้นที่ภาคเหนือ เนื่องจากเป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่ป่ามากที่สุดในประเทศไทย ในขณะเดียวกันที่ผ่านมาก็พบว่าภาคเหนือมีพื้นที่ป่าไม้ลดลงมาอย่างต่อเนื่องมากกว่าทุกภูมิภาคในประเทศไทยเช่นกัน โดยมีพื้นที่ลดลงจำนวน -103,414.45 ไร่ ดังนั้นกรมป่าไม้จึงต้องมีการดำเนินงานอย่างเข้มข้นในพื้นที่ภาคเหนือ นอกจากนี้ยังพบว่าพื้นที่ที่มีการทำไร่หมุนเวียนมากที่สุดในประเทศไทย ได้แก่ พื้นที่จังหวัด ตาก เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และไฟลื้อ พาณิชยกุลและคณะ, 2560) ซึ่งจังหวัดเหล่านี้อยู่ภาคเหนือทั้งหมด โดยเฉพาะจังหวัดลำปางเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าไม้เป็นอันดับ 2 ของภาคเหนือ (สำนักงานจัดการที่ดิน กรมป่าไม้, 2565) อีกทั้งในด้านของความหลากหลายนั้น กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลำปางมีทั้งหมด 9 กลุ่ม จากข้อมูลการสำรวจโดยศูนย์พัฒนาราชภรณ์บนพื้นที่สูงจังหวัดลำปางและศูนย์นามัยกลุ่มชาติพันธุ์ ชายขอบและแรงงานข้ามชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2563 พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดจำนวน 5,058 คน รองลงมาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมี 4,313 คน ต่อมาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อาข่ามี 1,739 คน ถัดมาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่มี 1,207 คน กลุ่มชาติพันธุ์ม้งมี 1,306 คน กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะมี 455 คน กลุ่มชาติพันธุ์ขมุ 216 คน กลุ่มชาติพันธุ์ลีซู 299 คน และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่อยู่พื้นที่ราบ มีการดำเนินวิถีชีวิตแบบคนเมืองจนแทบแยกไม่ออกจากคนเมือง จึงไม่ได้ทำการสำรวจข้อมูลประชากรออกมาเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง, 2563)

กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลำปางส่วนใหญ่อยู่บริเวณพื้นที่สูงหรือพื้นที่โดยรอบภูเขา แต่เดิมแล้ววิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนเหล่านี้เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติมาตั้งแต่บรรพบุรุษอย่างยาวนาน และมีอาชีพหลักคือการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำไร่หมุนเวียนที่มีการปลูกพืชผักหลากหลายชนิด และการเก็บของป่า หรือการใช้ประโยชน์จากป่าในการทำกิจกรรม ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน แต่ในปี พ.ศ. 2532 กรมป่าไม้ก็มาสำรวจพื้นที่เพิ่มเติมเพื่อเตรียมประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ และในปี พ.ศ. 2534 หลังจากการสำรวจเพิ่มเติมก็ได้อนุมัติให้ใช้ชื่อว่า “อุทยาน

แห่งชาติถ้ำผาไท” ซึ่งเป็นพื้นที่เตรียมการ (ยังไม่ได้ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา) โดยครอบคลุมถึง 5 อำเภอในจังหวัดลำปาง ได้แก่ อำเภอเมืองลำปาง อำเภอวังเหนือ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอแม่เมาะ และ อำเภองาว รวม 750,301.26 ไร่ ซึ่งมีเนื้อที่มากที่สุดตั้งแต่มีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติของจังหวัดลำปาง (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2566) ส่งผลให้ชุมชนที่อาศัยบริเวณโดยรอบต้องเผชิญกับพื้นที่ทับซ้อนกับเขตเตรียมการประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท ชุมชนต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิถีวัฒนธรรม และการปรับตัว โดยเฉพาะชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ที่ได้รับผลกระทบทั้งพื้นที่ทับซ้อนเขตเตรียมการอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท และเขตป่าสงวนแห่งชาติมากที่สุด เนื่องจากทั้งสองชุมชนอยู่ใกล้กับพื้นที่เตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทมากกว่าชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดลำปาง

โดยชุมชนบ้านกลาง เป็นชุมชนกะเหรี่ยงโปว์ และชุมชนบ้านแม่ฮ่างเป็นชุมชนปกากะญอ-อาข่าทั้งสองชุมชนชาติพันธุ์อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวมาอย่างยาวนานก่อนการประกาศนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐบาล ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว เมื่อพิจารณาถึงงานศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวและการต่อรองของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ผ่านมามีการศึกษาไว้บ้างแล้ว เช่น งานศึกษาสิทธิชุมชนกับการดำเนินเขตวัฒนธรรมพิเศษไร่มุขเวียง ของไพสิฐ พาณิชยกุลและคณะ (2559) และงานศึกษาการใช้วัฒนธรรมในการต่อรองนโยบายการจัดการทรัพยากรของรัฐ กรณีศึกษาชุมชนแม่ลานคำ จังหวัดเชียงใหม่ ของวัชระ ศรีเมืองมูล (2564) งานศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมที่ป่าแห้ว ของเสกสรรและคณะ (2565) รวมถึงงานศึกษากำมูริม : ความเป็นชายขอบและการสร้างพื้นที่ทางสังคม ของธนพงษ์ ลมอ่อน (2557) ตลอดจนงานศึกษาชนพื้นเมืองกับการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของปกากะญอพื้นที่แม่แจ่ม (2562) ของประสิทธิ์ ลีปรีชาและกนกวรรณ มีพรม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่างานศึกษาที่ผ่านมายังไม่ได้กล่าวถึงการปรับตัวและการต่อรองในลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละของการเปรียบเทียบชุมชนที่ยังคงยืนหยัดทำไร่มุขเวียง และชุมชนที่ทำเกษตรกรรมผสมผสาน

ดังนั้นงานวิจัยนี้จะศึกษาเพื่อทำความเข้าใจและเติมเต็มช่องว่างความรู้ในการศึกษาปรับตัว และต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ที่อยู่ในจังหวัดลำปาง คือ ชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว ว่าด้วยนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐที่มีผลกระทบต่อชุมชนเป็นอย่างมาก โดยได้วิเคราะห์ถึงผลที่เกิดขึ้นจากนโยบายและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐต่อชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชน รวมถึงมุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การปรับตัวของชุมชน และการเคลื่อนไหวในการช่วงชิง

ความหมายเพื่อหลุดพ้นจากการกีดกันให้เข้าถึงทรัพยากร และอคติทางชาติพันธุ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปะทะของสองชุดความคิดหรือชุดองค์ความรู้ของรัฐและชุมชน งานศึกษานี้ยังได้วิเคราะห์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในฐานะเครื่องมือที่ใช้ต่อรองกับนโยบายรัฐ ซึ่งจะนำมาสู่การสร้างความเข้าใจ การยอมรับในวิถีกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 ชุมชนชาติพันธุ์มีการปรับตัวต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐอย่างไร

1.2.2 ชุมชนชาติพันธุ์มีการกระบวนการต่อรองหรือการเคลื่อนไหวต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐอย่างไร

1.2.3 ผลการจัดการจากการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การศึกษา

1.3.1 เพื่อทำศึกษาและวิเคราะห์การปรับตัวของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ โดยเลือกกรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง จังหวัดลำปาง และให้เห็นลักษณะความแตกต่างและคล้ายคลึงของการปรับตัวดังกล่าว

1.3.2 เพื่อวิเคราะห์การต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการโดยรัฐ ในชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง จังหวัดลำปาง

1.3.3 เพื่อวิเคราะห์ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการปรับและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ ในชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง จังหวัดลำปาง

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษา โดยแบ่งออกเป็นขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านพื้นที่ และขอบเขตด้านประชากร ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา ดังนี้

(1) ข้อมูลสถานการณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงโปว์บ้านกลาง และชุมชนปกากะญอ-อาข่าบ้านแม่ฮ้าง จังหวัดลำปาง โดยได้กล่าวถึงบริบทพื้นที่ของชุมชนตั้งแต่การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางภูมิศาสตร์ แผนที่เดินดิน วัฒนธรรม ประเพณี การปกครอง ตลอดจนสภาพเศรษฐกิจของชุมชน

(2) สถานการณ์นโยบายป่าไม้ในประเทศไทยที่มีผลต่อชุมชน รวมถึงการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง

(3) วิเคราะห์เนื้อหาการปรับตัว และการต่อรอง ของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

(4) ผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวและต่อรองของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะและชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาเฉพาะชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (พื้นที่เตรียมการ) และป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งได้แก่พื้นที่ ชุมชนกะเหรี่ยงโปว์บ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนปกากะญอ-อาข่าบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง และพื้นที่อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (พื้นที่เตรียมการ) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชน ดังนี้

1. เป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลำปาง
2. กลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาและการอนุรักษ์ของรัฐ
3. กลุ่มชาติพันธุ์ที่ (เคย) ทำระบบการผลิตเกษตรกรรมไร่หมุนเวียน
4. กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการต่อรองหรือการเคลื่อนไหวที่ต่างกัน เพื่อให้สามารถเห็นถึงมุมมองในการปรับตัวและต่อรองต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

1.4.3 ขอบเขตด้านประชากร

กำหนดขอบเขตด้านประชากรที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Information) และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ซึ่ง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General

Information) เป็นบุคคลที่สามารถให้ข้อมูล ความคิดเห็นทัศนคติต่อการปรับตัวและการต่อรองของ ทั้งสองชุมชนจำนวน 10 คน และ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) เป็นบุคคลที่ผู้วิจัยได้ คัดเลือกมาโดยเฉพาะ ประกอบไปด้วย ผู้ให้ข้อมูลหลักของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เกาะ ที่ยังทำไร่ หมุนเวียน จำนวน 20 คน ส่วนชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาวเป็นผู้ให้ข้อมูลเคยทำไร่หมุนเวียนหรือผู้ที่ ปลุกพืชเศรษฐกิจหรือทำเกษตรแบบผสมผสาน จำนวน 20 คน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่ทำงาน เกี่ยวข้องกับชุมชน ได้แก่ สำนักงานเขตป่าไม้จังหวัดลำปาง เพจตะลอนตะลอลอด : ชาติพันธุ์ลำปาง- แพร์ สื่ออิสระภาคเหนือ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง สำนักงานพัฒนาเกษตรจังหวัดลำปาง อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทจำนวน 7 คน รวมเป็น 57 คน

1.5 คำนียามศัพท์

1.5.1 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่เผชิญ ปัญหาความไม่เท่าเทียม ความเหลื่อมล้ำในสังคม ปัญหาพื้นที่ป่า และอคติทางชาติพันธุ์ โดยมีอุดมการณ์และมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมและความเป็นธรรมในสังคม

1.5.2 นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ เป็นนโยบายที่เน้นการคุ้มครอง การฟื้นฟู การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีเป้าหมายในการจัดการป่าไม้ การใช้ประโยชน์ผลิตผล อุตสาหกรรมป่าไม้ การพัฒนาระบบบริหารและองค์กรเกี่ยวกับการป่าไม้ ตลอดจนหยุดยั้งการบุกรุกทำลายป่า เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์และเกิดความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศ

1.5.3 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ คือ สามารถบ่งบอกความความแตกต่างที่รวมไปถึงวัฒนธรรม การมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน เช่น การแต่งกาย ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ภายในสังคมเดียวกันที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กัน แต่ในขณะเดียวกันอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่ได้มีการกำหนดตายตัว แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและสถานการณ์

1.5.4 ไร่หมุนเวียน เป็นการทำเกษตรกรรมบนพื้นที่สูง โดยมีลักษณะหมุนเวียนจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งเพื่อให้ที่ดินที่พักฟื้นและเป็นการสะสมแร่ธาตุโดยใช้เวลาประมาณ 7-12 ปีตามสภาพพื้นที่ของป่าแล้วจึงวนกลับมาที่เดิม ไร่หมุนเวียนเป็นแหล่งเป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารสูง

และเป็นพื้นที่ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อพื้นถิ่น วิถีชีวิต และปณิธานในการทำไร่หมุนเวียนบนวิถีแห่งการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน

1.5.5 การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการ กิจกรรม หรือโครงการต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มการวางแผน การปฏิบัติการ การดำเนินงาน ไปจนถึงกระบวนการอื่น ๆ เนื่องจากบางโครงการ หรือกิจกรรมอาจจะมีผลกระทบต่อประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ ลดความกังวลของประชาชน รวมถึงประชาชนเกิดความไว้วางใจ และลดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 เข้าใจในกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชนในการต่อรองกับรัฐภายใต้บริบทการพัฒนาของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

1.6.2 ทราบถึงผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรชุมชนในต่อรองความสัมพันธ์กับรัฐ ภายใต้บริบทการพัฒนาของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

1.6.3 สามารถก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้สนใจในชาติพันธุ์การต่อรองกับรัฐ ซึ่งสามารถนำงานไปศึกษาต่อหรือไปขยายขอบเขตการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้ต่อไป

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ่าง จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การปรับตัวของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ เพื่อวิเคราะห์การต่อรองของชุมชนและวิเคราะห์ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการปรับและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ ในชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง จังหวัดลำปาง ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยแนวคิดที่ใช้คือ

แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ (Social movement of/by ethnic groups)

แนวคิดเรื่องการพัฒนา (Modernized development) และการอนุรักษ์ (Nature Conservation)

แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity)

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Approach)

แนวคิดสิทธิชุมชน (Community Rights)

2.1.1 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์และ/หรือชนพื้นเมือง (Social movement of/by ethnic groups and/or indigenous peoples)

กระบวนการกลมกลืนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หรือการทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้กลายเป็นไทยเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 โดยในระยะแรกได้มุ่งเน้นที่กลุ่มชาวจีนอพยพในประเทศไทย และต่อมาเริ่มขยายครอบคลุมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ทั่วทุกพื้นที่ กล่าวคือ กลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่สูงในภาคเหนือและตะวันตกมักถูกเรียกว่า “ชาวเขา” (hill tribe) ซึ่งใช้เรียก กลุ่มชนบนพื้นที่สูงจำนวน 10 กลุ่ม

นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา กลุ่มชนบนพื้นที่สูง ถูกมองด้วยภาพลักษณ์ความล้าหลังของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กลายเป็นอื่น ดังนั้น รัฐบาลไทยและองค์กรต่างประเทศ จึงนำเอาการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ เข้ามาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต และสร้างความเป็นไทยให้แก่กลุ่มชนเหล่านั้น ซึ่งการพัฒนาที่รัฐบาล นำมาใช้กับกลุ่มชาวเขา ได้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง ด้านต่างๆ ที่เห็นได้ชัด คือการสูญหายไปของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการบังคับใช้กฎหมายนโยบายต่างๆที่ไม่ได้คำนึงถึงสิทธิในการใช้และดูแลทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันพวกเขาต้องการที่จะลบภาพลักษณ์ของความเป็นชาวเขา ที่แฝงไปด้วยอคติทางชาติพันธุ์มาอย่างยาวนาน (ประสิทธิ์ ลิปรีชา, 2565)

ในยุคต่อมา (พ.ศ. 2531 – 2540) มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนพัฒนาชาวไทยภูเขา (ศอช.) โดยในระยะแรก ได้รับการสนับสนุนจากกองทัพภาคที่ 3 ให้มีการพัฒนาด้านบทบาท และจำนวนองค์กรมากขึ้น โดยบทบาทที่สำคัญเน้นการมีส่วนร่วมกับประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมการทำเกษตรกรรมต่าง ๆ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบมาร่วมขบวนการเพิ่มมากขึ้น คือ กลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ได้มาเป็นนักพัฒนา ช่วยเหลือชุมชนในด้านการใช้ประโยชน์จากที่ดินทำกิน แต่ในระยะต่อมาบทบาทของ ศอช. ได้ยุติไปในปีพ.ศ. 2550 เพราะขาดแคลนงบประมาณและการสนับสนุนจากภาครัฐ (ประสิทธิ์ ลิปรีชา, 2565)

ยุคที่สาม (พ.ศ. 2541 – 2545) เป็นยุคคาบเกี่ยวและเชื่อมโยงกับ ศอช. เป็นผลมาจากปัญหาของคนบนพื้นที่สูงยังไม่ได้รับการแก้ไข จนนำมาสู่การที่คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 30 มิถุนายนพศ 2541 เห็นชอบตามข้อเสนอของคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติให้อพยพกลุ่มคนบนพื้นที่สูง

ออกจากพื้นที่เดิม เนื่องจากพื้นที่เดิมจะถูกประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ดังนั้นจึงเกิดการรวมตัวประท้วง เพื่อเรียกร้องสิทธิทำกิน สิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ และต่อมาในเดือนกรกฎาคม ได้มีผู้นำชาวบ้านประชุมให้จัดตั้งสมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทยภายใต้การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ ในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับผลกระทบ และหาทางออกร่วมกันกับรัฐ ในยุคนี้จะเป็นกลุ่มผู้นำของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเช่นปกากะญอ ม้ง เมี่ยน ลาหู่ ลีซู และอาข่า ได้เข้ามามีบทบาทขับเคลื่อนและร่วมการเคลื่อนไหว ในขณะเดียวกัน องค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการปัญหาาร่วมกันกับสมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทยมากขึ้น อีกทั้งยังมีองค์กรนานาชาติด้านสิทธิมนุษยชนเข้ามาตรวจสอบพื้นที่และมีการกระทำละเมิดสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้น ดังนั้นจึงได้มีการจัดตั้งเครือข่ายพื้นเมืองขึ้นมาในประเทศไทย (ประสิทธิ์ ลีปรีชา, 2565)

เครือข่ายชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย ได้มีการดำเนินการตั้งแต่ปี ปี พ.ศ. 2550 เป็นการของกลุ่มชาติพันธุ์ จำนวน 17 กลุ่มจากทั่วทุกพื้นที่ มีการรวมตัวกันครั้งแรกในนาม “เครือข่ายชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทย (คชท.)” ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ในช่วงแรกการเคลื่อนไหวเครือข่ายชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทยมีการรณรงค์และส่งเสริมการตระหนักรู้ และสร้างความเข้าใจในกลุ่มชนพื้นเมืองมากขึ้น ด้วยการจัดกิจกรรมเทศกาลชนเผ่าพื้นเมืองขึ้นที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ต่อมาชนเผ่าพื้นเมืองได้รับการสนับสนุนจากสื่อต่าง ๆ มากขึ้น อย่างองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (Thai PBS) เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เวทีประชุม และการสัมมนาที่เกี่ยวข้องกับชนเผ่าพื้นเมือง (IPF Foundation, 2565)

กลุ่มชนต่าง ๆ ที่เข้ามารวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นการลบภาพลักษณ์ตนเองเพื่อให้หลุดพ้นจากการถูกนิยามและปัญหาอคติทางชาติพันธุ์ต่าง ๆ จากคนภายนอกและรัฐ ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือของประเทศไทยถูกนิยามว่าเป็นชาวเขาที่อยู่ในป่าไม่ใช่ชาวพื้นที่ราบ เป็นกลุ่มคนที่ล้าหลังอีกทั้งได้รับผลกระทบจากการกลบกลืนทางวัฒนธรรม ดังนั้นจึงเกิดการรื้อฟื้นอัตลักษณ์และยืนหยัดในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ท่ามกลางความหลากหลายในปัจจุบันนี้ (ประสิทธิ์ ลีปรีชา, 2565)

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2557 มีการยกร่างกฎหมายสภาชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทย เกิดขึ้นครั้งแรก มีการจัดสมัชชาระดับประเทศและที่ประชุมก็รับรองร่างกฎหมาย รวมถึงทดลองใช้ โดยออกแบบการทำงานประสานงานเป็น 5 ภูมิภาค คือ ภาคเหนือที่ราบ ภาคเหนือที่สูง ภาคอีสาน ภาคกลาง-ตะวันออก-ตะวันตก และภาคใต้ มีการเสนอชื่อสมาชิกของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ 42 กลุ่ม

ชาติพันธุ์ ต่อมาในภายหลัง ฝ่ายภาครัฐก็เข้าไปมีส่วนร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ในการขับเคลื่อนการร่างกฎหมายเพื่อคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์ โดยความร่วมมือกับคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย (คปก.) ปรากฏเป็นร่างพระราชบัญญัติสภาชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทย (Micah F. Morton, 2016)

อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2562 ร่างกฎหมายฉบับนี้ได้มีการเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเรียบร้อยแล้ว แต่ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ยังไม่ได้มีการบรรจุเข้าสู่วาระการพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ จนกระทั่งสิ้นสุดวาระการดำเนินงานของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ร่างกฎหมายดังกล่าวก็ไม่ถูกยกขึ้นมาพิจารณาเนื่องจากติดขัดอยู่ที่ขั้นตอนการรับรองจากนายกรัฐมนตรีเนื่องจากเป็นร่างกฎหมายเกี่ยวกับการเงิน ปัจจุบันยังไม่สามารถขับเคลื่อนให้ออกเป็นกฎหมายอย่างเป็นทางการได้ (นิตยา โพธิ์นอกและคณะ, 2565) ทั้งนี้ขบวนการเคลื่อนไหวของนี้ได้ขยายจากระดับเล็กสู่วงกว้าง กลายเป็นขบวนการระดับชาติที่ทุกคนต่างให้ความสนใจ รวมถึงรัฐบาลก็ให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้นเรื่อย ๆ จนสามารถเห็นถึงโอกาสในการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต สิทธิต่าง ๆ ให้เข้าถึงมากขึ้น

ซึ่งแนวคิดดังกล่าวที่นำมาศึกษาจะสามารถเชื่อมโยงกับงานศึกษาของผู้วิจัยได้ คือ การต่อรองหรือขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่างอาศัยอยู่ในพื้นที่เตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไททำให้ทั้งสองชุมชนชาติพันธุ์ได้รับผลกระทบในการดำเนินชีวิต เนื่องจากชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่ามา ทั้งนี้ยังถูกกีดกันและไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้เหมือนแต่ก่อน และทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต้องออกมาต่อรองกับรัฐ เช่น การชุมนุม/รณรงค์/เรียกร้อง และการสร้างพื้นที่แห่งจิตวิญญาณ เพื่อยังคงให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้

2.1.2 แนวคิดการพัฒนา (Modernization) และการอนุรักษ์ (Nature Conservation)

“การพัฒนา” ในยุคแรกนั้นมีเพื่อสร้างความทันสมัย ความเจริญเติบโต และเพื่อพัฒนาความยากจน

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในช่วงแรก ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 พ.ศ.2504-2509 ได้เน้นที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น คมนาคม ชลประทาน การไฟฟ้า เหมือน

แร่ เพื่อให้มีการลงทุนจากรัฐและเอกชนเป็นหลัก ต่อมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 พ.ศ.2510-2514 ได้เริ่มให้ความสนใจเรื่องการพัฒนาสังคม และการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและพัฒนาทรัพยากรต่าง ๆ ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 และ 4 ยังคงมุ่งเน้นในการพัฒนาเศรษฐกิจและรักษาเสถียรภาพทางการเงิน และเน้นการกระจายได้ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเกษตรไปสู่การพัฒนาชนบทให้เกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคง

ต่อมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529 ได้มุ่งเน้นเร่งรัดการกระจายและถือครองที่ดิน และให้กรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับการเกษตร อีกทั้งเป็นช่วงที่ได้จัดตั้งนโยบายป่าไม้แห่งชาติขึ้นมาในปี พ.ศ. 2528 จนมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 และ 7 ได้มีการส่งเสริมการเกษตร การจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและอุตสาหกรรม และในฉบับที่ 7 ได้เน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง 3 ด้าน คือคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจและความเป็นธรรมในสังคม และที่สำคัญเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและการเกษตรควบคู่กันไป (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

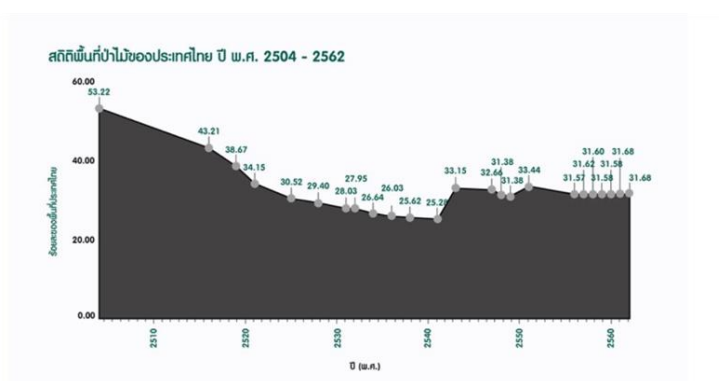
ต่อมาแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 และแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549 เกิดขึ้นมาโดยมีการวิเคราะห์การพัฒนาในอดีต ที่มุ่งเน้นอุตสาหกรรมผลิตเพื่อส่งออกโดยอาศัยความได้เปรียบทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์มาขยายฐานเพื่อสร้างรายได้ แต่กลับเจอผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจที่ลดลงและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานที่รัฐดูแลทรัพยากรกับประชาชนในท้องถิ่น แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 8 จึงเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยการพยายามเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชนให้มีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในสังคมและให้ประชาชนมีหลักประกันด้านสิทธิเสรีภาพความเสมอภาค ส่วนแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 10 – 12 ได้มุ่งเน้นได้มุ่งการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง และนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวปฏิบัติ โดยส่งเสริมภาคการเกษตรให้มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่นำไปสู่ความพออยู่พอกินมีความมั่นคงด้านอาหารพึ่งพาตนเองได้ และแก้ปัญหาความยากจน รวมถึงการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและยกระดับคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเร่งแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 13 ให้ความสำคัญมิติทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการผลักดันเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชนให้เกิดความยั่งยืนได้ เป็นแนวทางสำคัญสำหรับการพัฒนาทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงต้องมีการกำหนดเป้าหมายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจนมากขึ้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาของประเทศไทยนั้นก็ยังคงพบข้อจำกัดและไม่สามารถตอบโจทย์แก่ผู้คนบางกลุ่มให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามเป้าหมายแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศได้ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยบนพื้นที่สูง ต่างได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การอพยพคนออกจากป่า เนื่องจากพื้นที่ทับซ้อนกับเขตป่าอนุรักษ์และเขตป่าสงวนแห่งชาติ วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมถูกมองว่าเป็นอุปสรรคในการพัฒนาอย่างการทำไร่หมุนเวียน ส่งผลให้ชุมชนมีการปรับตัวเป็นอย่างมาก เนื่องจากถูกจำกัดสิทธิในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า ไม่สามารถดำเนินวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมได้ อีกทั้งหวั่นเกรงการถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย และข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้นรัฐจึงได้กำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้ แนวคิดอนุรักษ์จึงเกิดขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่า โดยมีนโยบายป่าไม้แห่งชาติที่ออกเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ในประเทศ เพราะจากการสำรวจพบว่าพื้นที่ป่าภาคเหนือที่มีการบุกรุกมากที่สุด รองลงมาเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และภาคกลาง ได้แก่ ลำปาง แม่ฮ่องสอน น่าน พิชณุโลก เพชรบูรณ์ เลย กระบี่ เชียงใหม่ ตาก อุบลราชธานี สุโขทัย และนครราชสีมา (คณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สภานิติบัญญัติแห่งชาติ, 2558)

สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้ ปี พ.ศ. 2504-2562 ได้สำรวจด้วยดาวเทียมพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2504 มีพื้นที่ร้อยละ 53.60 มีพื้นที่ป่าเกินครึ่งประเทศไทย หลังจากปี พ.ศ. 2504 จำนวนพื้นที่ป่าก็ลดลงเรื่อยๆ ตามลำดับ ซึ่งในปี พ.ศ. 2540 – 2542 จำนวนพื้นที่ป่าต่ำสุดมีร้อยละ 25.28 ถือว่าต่ำสุดในรอบหลายปีที่ผ่านมา จากนั้นในปี พ.ศ. 2550 พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นแต่ไม่ได้มาก ร้อยละ 33.44 และในปี พ.ศ. 2563 จำนวนพื้นที่ป่าก็ลดลงอีกครั้งแต่ไม่เท่ากับในปี พ.ศ. 2540 – 2542 คือร้อยละ 31.68 โดยนโยบายป่าไม้แห่งชาติกำหนดให้พื้นที่ป่าไม้มีจำนวน 40% ของพื้นที่ประเทศไทย แบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 25% พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ และป่าชุมชน 15% โดยพื้นที่ป่า

อนุรักษ์ 25% หรือ 81 ล้านไร่ ส่วนที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ดูแล ปัจจุบันมีพื้นที่ รับผิดชอบอยู่ประมาณ 73 ล้านไร่ (22.6 %) ของพื้นที่ประเทศ และส่วนที่ยังขาดอีก 7.75 ล้านไร่ (2.4%) อยู่ในกระบวนการรับมอบพื้นที่จากกรมป่าไม้ที่มีอยู่ประมาณ 7.7 ล้านไร่ ซึ่งจะได้ครบตาม เป้า 25% ของพื้นที่ประเทศภายในปี 2569 ส่วนป่าเศรษฐกิจและป่าชุมชน 15% หรือ 48 ล้านไร่ ที่ อยู่ในความรับผิดชอบของกรมป่าไม้ (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2563)

ภาพที่ 1 แสดงถึงการลดลงของป่าไม้ปี พ.ศ. 2504-2562
(มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2563)

ในปี พ.ศ.2563 มีพื้นที่ป่าทั้งหมด 5,461,903.12 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 69.98 ต่อมาปี พ.ศ. 2561- 2562 มีพื้นที่ป่าไม้ 5,466,690.07 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 70.04 ปี พ.ศ. 2564 ข้อมูลสภาพพื้นที่ ป่าไม้ของประเทศไทย มีจำนวน 102,212434.37 ไร่ หรือร้อยละ 31.59 ของประเทศ ต่อมาปี พ.ศ. 2565 ล่าสุดที่ผ่านมาสภาพพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทย 102,135,974.96 คิดเป็น 31.57 ของพื้นที่ ประเทศทั้งหมด ภาคเหนือเป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่ป่าจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย

หากจะวิเคราะห์นโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติแล้ว จะต้องเข้าใจระดับของแผนต่างๆ ก่อน ประเทศไทยมีการกำหนดแผนปฏิบัติงาน เป็นแผนทั้งหมด 3 ระดับ โดยมียุทธศาสตร์ชาติเป็น แผนระดับแรก ซึ่งเป็นกรอบในการจัดทำแผนงานเพื่อให้สู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักธรร มาภิบาล แล้วถ่ายทอดลงสู่แผนระดับที่ 2 และแผนระดับที่ 3 โดยแผนระดับที่ 2 ได้แก่ แผนแม่บท ภายใต้อุทธศาสตร์ชาติ แผนการปฏิรูปประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายและ แผนระดับชาติว่าด้วยความมั่นคงแห่งชาติ ต่อมาเป็นแผนระดับ 3 เป็นปฏิบัติการและแผนปฏิบัติ ราชการ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564)

แผนดังกล่าวได้มีนโยบายการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะแผนการพัฒนาป่าไม้ของประเทศไทย จึงได้จัดทำนโยบายป่าไม้แห่งชาติอยู่ในแผนระดับที่ 3 ซึ่งเป็นกรอบในการขับเคลื่อนการพัฒนาป่าไม้ มุ่งเน้นให้ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้เหมาะสมและมีความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อป้องกันการทำลายทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าของธรรมชาติ และเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพได้อย่างสมดุล ก่อให้เกิดความยั่งยืน รวมถึงเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศเพื่อให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น โดยคำนึงถึงมิติทางด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคม และเพื่อให้ระบบการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้มีศักยภาพหรือประสิทธิภาพบนพื้นฐานองค์ความรู้และนวัตกรรม ตลอดจนกระบวนกรมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (สารสนเทศกรมป่าไม้, 2562)

นำมาสู่แผนแม่บทพัฒนาการป่าไม้แห่งชาติที่เป็นกลไกหรือเครื่องมือในการนำเป้าหมายของนโยบายป่าไม้แห่งชาติสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งมีเป้าหมาย 3 ด้าน ได้แก่ การจัดการป่าไม้ ด้านการใช้ประโยชน์ผลิตผลและบริการ อุตสาหกรรมป่าไม้ ด้านการพัฒนาการบริหารและองค์กร ซึ่งแต่ละด้านจะครอบคลุมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ เพื่อให้ประเทศไทย มีพื้นที่ป่าไม้เหมาะสม และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อหยุดยั้งและป้องกันการทำลายทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าของชาติ เพื่อให้มีการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ และเป็นฐานการพัฒนาประเทศคุณภาพชีวิตของประชาชน และเพื่อให้ระบบบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้มีประสิทธิภาพ รวมถึงกระบวนกรมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน แล้วจึงกำหนดให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีภารกิจประสานนโยบายและแผนเกี่ยวกับป่าไม้ทั้งระบบ เช่น นโยบายการจัดการอุทยานแห่งชาติ นโยบายและแผนการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศ มาตรการและแนวทางในการใช้ประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และนโยบายและแผนระดับชาติและนานาชาติที่เกี่ยวข้องกับการป่าไม้ไทย (สารสนเทศกรมป่าไม้, 2562)

ซึ่งนโยบายเหล่านี้นำมาสู่การจัดตั้งแผนแม่บทการแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2557 โดยหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ โดยมุ่งเน้นการรักษาพื้นที่ป่าไม้อย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศภายใน 10 ปี และส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ดังนั้นจึงมีคำสั่งลงมารวม

ป่าไม้เป็นแผนระดับหน่วยงาน เป็นผู้รับดำเนินนโยบายของรัฐบาลตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 64/ 2557 เรื่อง การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ หรือนโยบายทางคืนผืนป่า ตามคำสั่ง “ดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ยึดถือ ครอบครอง ทำลาย หรือกระทำความผิดประการใด ๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่า รวมทั้งผู้สมทบและสนับสนุนช่วยเหลือ ให้ได้ผลอย่างจริงจังในทุกพื้นที่ สกัดกั้นการลักลอบตัดไม้มีค่าหรือไม้หวงห้าม การนำเข้าและส่งออกไม้ที่ผิดกฎหมาย ตลอดแนวชายแดน ตลอดจนปราบปรามเครือข่ายขบวนการตัดไม้ทำลายป่าในทุกหมู่บ้านและชุมชนทั่วประเทศ ให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ ติดตามผลคดีป่าไม้และดำเนินการฟื้นฟูพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกทำลายให้คืนสภาพป่าไม้ที่สมบูรณ์ดังเดิม โดยประสานกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งภาคประชาชน และองค์กรชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการดังกล่าวอย่างจริงจัง” โดยใช้กรอบมาตรการมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 เป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐนำมาใช้ดำเนินการสำรวจการถือครองที่ดินในพื้นที่ชุมชน (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2558)

แผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ และการบุกรุกที่ดินของรัฐ ได้มีการกำหนดการจัดการบริหารทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้กรอบมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 โดยกรมป่าไม้ได้ทำการสำรวจการถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในปี พ.ศ. 2541-2543 ซึ่งมีเกณฑ์ในการสำรวจได้แก่ การสำรวจการถือครอง การตรวจสอบพิสูจน์สิทธิ์ และการรับรองสิทธิ์ อีกทั้งพื้นที่ดินที่มีการสำรวจนั้นต้องเป็นที่ดินทำกินอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 หากไม่ได้มีการใช้ประโยชน์เพียง 1 ปี จะถือว่าไม่มีความต่อเนื่องในการใช้พื้นที่และพื้นที่นั้นจะถูกกันคืนเป็นของรัฐต่อไป และถ้าหากประชาชนต้องการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว จะถือเป็นการบุกรุกและดำเนินตามกฎหมายเป็นลำดับไป (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2558)

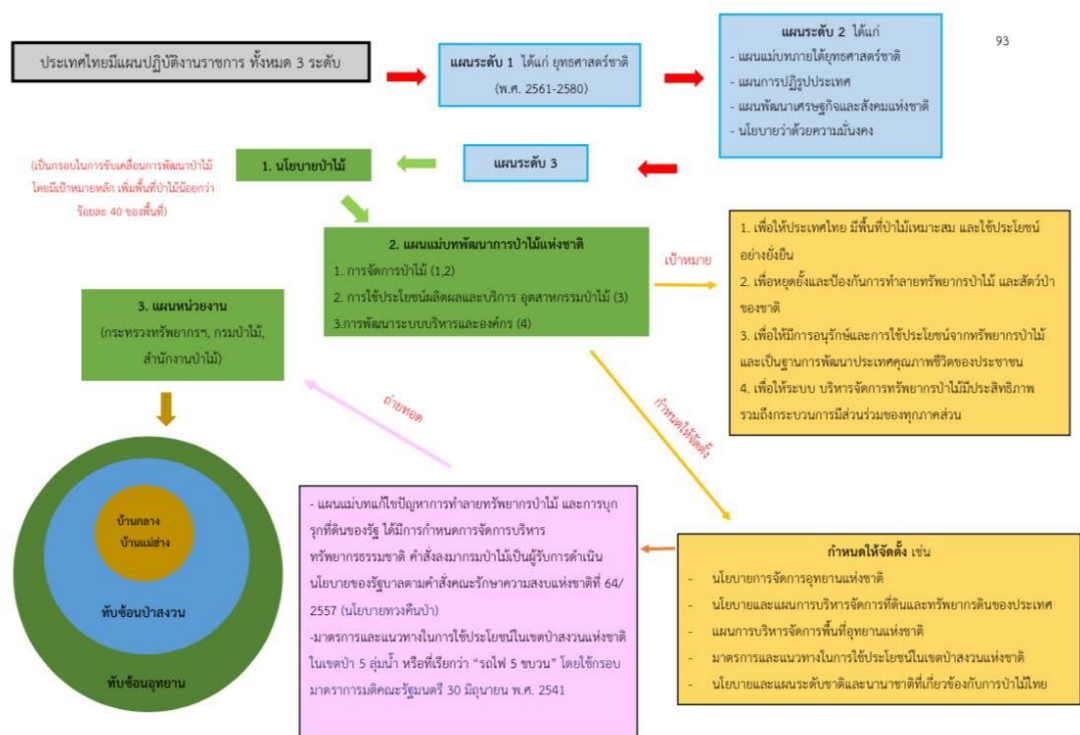
โดยเริ่มการสำรวจตามโครงการจัดการทรัพยากรที่ดินตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา โดยยึดเกณฑ์แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศมาตราส่วน 1 : 4000 จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นหลักเกณฑ์ในการดำเนินการสำรวจพื้นที่ การสำรวจจริงวัดแปลงที่ดินที่มีผู้คนถือครองเพื่ออยู่อาศัยและทำกิน ทั้งนี้หากพื้นที่ใดผ่านการตรวจถือครองที่ดินแล้วก็ดำเนินการพิสูจน์สิทธิ์ต่อโดยใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2545 หากหลังจากนั้นถือว่าเป็นผู้บุกรุกใหม่ หรือถ้าหากจำเป็นต้องอพยพคนออกจากพื้นที่เพื่อฟื้นฟูป่าให้เข้าสู่สภาพสมบูรณ์ก็สามารถทำได้และให้มีการดำเนินการมาตรการการชดเชยอย่างเหมาะสม (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2558)

ปี พ.ศ. 2561 ได้มีการออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายในการจัดการที่ดินในเขตป่า 5 กลุ่มน้ำ หรือที่เรียกว่า “รถไฟ 5 ขบวน” โดยใช้ความลาดชันเป็นเกณฑ์กำหนด ซึ่งการตรวจสอบพื้นที่หากเป็นกลุ่มน้ำชั้นที่ 3, 4, 5 และไม่เสี่ยงต่อระบบนิเวศจะดำเนินการออกหนังสืออนุญาตจากกรมป่าไม้ คือ เอกสารสิทธิ์ที่ดิน (สทก.) เพื่อให้ประชาชนมีสิทธิทำกินแต่หากประชาชนผู้ได้รับสิทธิไม่ทำประโยชน์ในพื้นที่ หากปล่อยรกร้างติดต่อกันเกิน 1 ปี ทางกรมป่าไม้สามารถยึดคืนได้ทันที นอกจากนี้หากเป็นพื้นที่กลุ่มน้ำ 1 กับ 2 หรือเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อระบบนิเวศจะจัดอยู่ในเขตพื้นที่ควบคุมเช่นพื้นที่ทำประโยชน์พื้นที่สร้างใหม่ หากแต่กรณีว่าเป็นการบุกรุกป่าจะต้องถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย รวมถึงพื้นที่ที่มีกรรมสิทธิ์รับรองโดยจะต้องไม่เป็นพื้นที่ต้นน้ำหรือภูเขาสูงชัน ไม่เป็นป่าชายเลน ไม่เป็นพื้นที่ในการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการป่าไม้ ไม่เป็นพื้นที่บริเวณทิวทัศน์อันควรรักษาไว้ และไม่เป็นที่ปลูกสร้างสวนป่าหรือพื้นที่ภาวะผูกพันของกรมป่าไม้ (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ, 2557) กรณีเป็นผู้บุกรุกรายใหม่ หลังปี พ.ศ. 2557 ตามเกณฑ์ของกรมป่าไม้จะเป็นผู้ยากไร้ มีรายได้น้อย และไร้ที่ทำกินจะต้องดำเนินการสอบสวนเพื่อหาวิธีแก้ไขอย่างเหมาะสม ดังแผนภาพลำดับการเกิดขึ้นของนโยบายป่าไม้

ส่วนการกำหนดเป็นอุทยานแห่งชาติ เพื่อให้เป็นเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช และสัตว์ที่หายากเพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ เช่นอุทกภัย ดินถล่ม และเพื่อประโยชน์การศึกษาวิจัย ของประชาชนและความมั่นคงของชาตินั้น หากมีผู้ใดที่อาศัยและทำกินอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์มาก่อนให้กรมป่าไม้จัดขอบเขตบริเวณที่อยู่อาศัยให้ชัดเจน ห้ามขยายพื้นที่โดยเด็ดขาดและดำเนินการให้ประชาชนอยู่อาศัยตามความจำเป็นเพื่อการดำรงชีพ แต่กรณีถ้าเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อระบบนิเวศให้จัดหาแหล่งที่อยู่ใหม่รองรับสาธารณูปโภค การพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมอาชีพภาคเกษตรกรรมให้กับประชาชน อย่างไรก็ตามหากเกิดการบุกรุกในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ขยายพื้นที่อยู่อาศัยหรือพื้นที่ทำกิน ทำลายระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติให้ดำเนินคดีตามกฎหมายตามที่กฎหมายกำหนด (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2558)

มติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 ดังกล่าวครอบคลุมถึงการเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ถ้ำผาไทที่มีการเตรียมประกาศเป็นอุทยาน โดยเป็นไปตามนโยบายป่าไม้แห่งชาติที่มีการกำหนดพื้นที่ต้องมีป่า 40% ของพื้นที่ประเทศส่งผลให้ชุมชนบริเวณรอบ โดยเฉพาะชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาวที่มีพื้นที่ดินทำกินและพื้นที่อยู่อาศัยอยู่ในเขตเตรียมประกาศ

ทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงทั้งพื้นที่ทับซ้อนกับป่าสวนแห่งชาติแม่ต้า-แม่มาย และทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (พื้นที่เตรียมการ) ส่งผลให้ชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่อย่าง ต้องมีการปรับตัวและการต่อรองเพื่อสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาติพันธุ์

ภาพที่ 2 แผนการเกิดขึ้นของนโยบายป่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ (จัดทำโดยผู้วิจัย, 2566)

2.1.3 แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity)

อมรา พงศาพิชญ์ (2541) ได้อธิบายว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ สามารถบ่งบอกถึงความแตกต่าง โดยอาจมีบรรพบุรุษร่วมกัน วัฒนธรรมเดียวกัน ผ่านการสื่อสาร การพูดคุย หรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในขณะที่เดียวกันบุคคลหนึ่งสามารถสื่อสารได้หลายภาษา มีหลากหลายวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกและความเป็นตัวตนที่เปลี่ยนแปลงได้ โดยวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นมา และวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมนุษย์อยู่บริเวณใกล้เคียงหรือสังคมเดียวกัน มีระเบียบกฎเกณฑ์หรือข้อตกลงร่วมกัน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และยึดถือปฏิบัติตาม (อมรา พงศาพิชญ์, 2541)

กระบวนการปฏิสัมพันธ์ทำให้สามารถเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มากขึ้น โดยสิ่งเหล่านี้เป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นมา ดังแนวคิดของ (เอฟ. เค. เลห์แมน (F. K. Lehman) อ้างถึงใน ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2548) นักมานุษยวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยอิลลินอยด์ (University of Illinois at Urbana-Champaign) ได้อธิบายถึงเงื่อนไขของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ว่าไม่ได้ถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมจากการสืบทอด แต่เป็นการกำหนดโดยวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ร่วมกัน เช่น ภาษา การแต่งกายผ่านการพูดคุย การแต่งงาน การพบเจอ และร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งทำให้สามารถจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ได้ เอฟ. เค. เลห์แมน (F. K. Lehman) ได้อธิบายและให้ความสำคัญกับการกำหนดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ด้วยวัฒนธรรมที่มาจากการปฏิสัมพันธ์มากกว่าวัฒนธรรมที่มีมาตั้งแต่กำเนิด อีกทั้งสะท้อนให้เห็นว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นไม่ได้มีลักษณะตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ในสังคม (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2548)

(สจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) อ้างถึงใน นฤพล ด้วยวิเศษ, 2557) นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษกล่าวว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดภายใต้บริบทเชิงการเมืองในฐานะทุนทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ในมิติของการเมืองที่มีความซับซ้อนจากการระบุดัตตชนทางชาติพันธุ์ เนื่องจากความเป็นอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกใช้มากกว่าเป็นความจริงแท้ โดยอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอเพื่อสื่อสารว่าตนเองคือใคร เช่น บริบทการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ได้นำเสนออัตลักษณ์ของตนเองผ่านการท่องเที่ยวที่ขายสินค้า การแสดงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมากกว่า การดำรงวิถีชีวิตตามจริงทำให้อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นสินค้ามากกว่าการนำเสนอความจริงตามวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม (นฤพล ด้วยวิเศษ, 2557)

(สจิวต ฮอลล์ (Stuart Hall) อ้างถึงใน นฤพล ด้วยวิเศษ, 2557) ยังได้อธิบายถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ถูกทำให้เป็นสินค้าซึ่งสอดคล้องกับ (แพทริก ชาบอล และ ดาลอส ฌอง-ปาสกาล อ้างถึงใน นฤพล ด้วยวิเศษ, 2557) (Patrick Chabal และ Jean-Pascal Daloz, 2006) ผู้ซึ่งอธิบายว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมถูกทำให้กลายเป็นสิ่งเดียวกับตัวตนทางชาติพันธุ์หรือเป็นสิ่งที่ชีวิตทางวัฒนธรรมบริโภค เนื่องจากวัฒนธรรมถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นวัตถุเพื่อประโยชน์ที่จับต้องได้ อย่างการท่องเที่ยว การเพิ่มมูลค่าและการสร้างวัฒนธรรมที่แตกต่างคือการทำให้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ชัดเจนและมีความแตกต่าง ให้มีลักษณะเฉพาะตัว (นฤพล ด้วยวิเศษ, 2557) สะท้อนให้เห็นถึงการนำวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าเพื่อชื่นชม สร้างความเป็นเจ้าของ และสร้างจิตสำนึกทางชาติพันธุ์ให้ประชาชนเห็นถึงการยังคงดำรงวิถีชีวิตในวัฒนธรรมดั้งเดิมท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในสังคม ซึ่งในประเทศไทยยังคงพบเห็นหลายกลุ่มชาติพันธุ์ได้นำเอาอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนเองมาผนวกเข้ากับการท่องเที่ยว เช่น จังหวัดทางภาคเหนือ อย่างจังหวัดเชียงใหม่ที่สถานที่ท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นสถานที่ยอดนิยมในหมู่นักท่องเที่ยว

ในทำนองเดียวกัน ยศ สันตสมบัติ (2558) ได้อธิบายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการนำเสนอตัวตนของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความเป็นพลวัตและเลื่อนไหลไปตามสถานการณ์หรือผลประโยชน์ ซึ่งช่วยให้เราสามารถมองเห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา อีกทั้งมองเห็นกระบวนการสร้างตัวตนขึ้นมาในสังคมย่อย เช่น การแบ่งแยกเขาแบ่งแยกเราด้วยความเหมือนหรือความแตกต่าง ซึ่งอาจนำมาสู่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม (ยศ สันตสมบัติ, 2558)

เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปว์ ชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะเมาะ และปกากะญอ และอาข่าชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว ที่มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในการดำรงวิถีชีวิตด้วยการทำเกษตรกรรมดั้งเดิม และเกี่ยวข้องกับป่ามาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษด้วยการทำเกษตรกรรมไร่หมุนเวียนและประเพณี พิธีกรรม รวมถึงการใช้ประโยชน์จากป่ามาโดยตลอด แต่พอรัฐได้ประกาศเตรียมเป็นเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท ทำให้อัตลักษณ์ดั้งเดิมทางชาติพันธุ์ในการประกอบเกษตรกรรมไร่หมุนเวียนต้องหายไป เนื่องจากรัฐไม่ได้ส่งเสริมการทำระบบเกษตรกรรมนี้ แต่รัฐส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจแทน โดยในปัจจุบันนี้ชุมชนบ้านกลางมีการสถาปนาพื้นที่ป่าชุมชนเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษตามแนววิถีพื้นฟูวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง รวมถึงมีวิถีวัฒนธรรมการทำไร่หมุนเวียนที่เป็นอาชีพหลัก

ของชาวบ้านกลาง ส่วนบ้านแม่ฮ่องได้ใช้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มาเสริมเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงเกษตร การปลูกพืชเศรษฐกิจ เพื่อให้ชุมชนนั้นมีรายได้และชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ก็เป็นที่รู้จักมากขึ้นด้วย

2.1.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Approach)

การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะการมุ่งเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกันกำหนดการวางแผนและแนวทางการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการต่าง กระบวนการตัดสินใจและมีส่วนร่วมการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ของตนเอง การรับรู้ข้อมูลข่าวสารรวมถึงการมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนกระบวนการริเริ่มปฏิบัติ วางแผนการดำเนินงาน ไปจนถึงขั้นตอนลงมือทำ ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญมากเนื่องจากกิจกรรมหรือโครงการอาจจะมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของประชาชน ดังนั้นจึงต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การปฏิบัติ รวมถึงการติดตาม การประเมินผลตามนโยบายแผนงานหรือโครงการนั้นไปจนถึงสิ้นสุดโครงการ (ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, 2553)

ข้อมูลจากประชาชนที่นำไปสู่ผู้เสนอนโยบายหรือโครงการต่าง เป็นสิ่งที่สำคัญ เนื่องจากผู้ที่ได้รับผลกระทบสิ่งที่ควรผลักดันไปสู่ผู้กำหนดนโยบายเพื่อที่จะได้รับการแก้ไขปัญหา รวมถึงการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างประชาชนกับผู้กำหนดนโยบายหรือระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ตลอดจนข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนได้เสียและประชาชนต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ทั้งนี้เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ มีความเท่าเทียมในการมีส่วนร่วม กระบวนการตัดสินใจ และที่สำคัญผู้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการต้องมีความรู้ความสามารถ และความเข้าใจในประเด็นนั้น ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมได้ (ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, 2553)

ฉะนั้นผู้กำหนดนโยบายหรือดำเนินกิจกรรมต้องให้ความสำคัญกับการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการร่วมและเท่าเทียมกับหน่วยงานรัฐเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมร่วมกัน มองชุมชนในเชิงบวก มองถึงศักยภาพในมิติที่ประชาชนเป็นผู้สร้างโอกาสให้ค้นพบประเด็นหรือสิ่งแปลกใหม่ให้กับนโยบาย ต่อมาเป็นการอบรม การสนับสนุนทางความคิดของประชาชนเพื่อให้สามารถมี

ความรู้ ประสบการณ์ในการพัฒนามากขึ้น และที่สำคัญการกำหนดนโยบายหรือกิจกรรมต่าง ๆ ควรคำนึงถึงประชาชน ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหาของประชาชนเป็นหลักมากกว่าคำนึงถึงความต้องการของหน่วยงานรัฐมากกว่า (สถาพร เริงธรรม, 2562)

อรทัย ก๊กผล (2552) ได้กล่าวถึง การที่หน่วยงานรัฐได้ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย รวมถึงการตัดสินใจเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริง โดยมีหลักการสำคัญคือ เริ่มจากการมีจิตสำนึกในตนเอง และถือเป็นภาระหน้าที่ส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่ รวมถึงมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ตรวจสอบปัญหาอุปสรรคเพื่อให้สำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ ตลอดจนประชาชนมีสิทธิ์ร่วมรับผลประโยชน์ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมไม่จำเป็นต้องอยู่รูปแบบของเงินวัตถุสิ่งของ แต่อาจเป็นความสบายใจในสภาพแวดล้อม ที่อยู่อาศัยมีความปลอดภัย มั่นคงและดีขึ้นได้ (อรทัย ก๊กผล, 2552)

การมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีคุณประโยชน์ในการดำเนินการ ประกอบไปด้วย (อรทัย ก๊กผล, 2552)

(1) การเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจที่ช่วยให้ข้อมูลได้เห็นถึงหลากหลายประเด็น จากหลายชุดความคิดที่มาร่วมกันแสดงความคิดเห็นในการดำเนินการ และยังทำให้การตัดสินใจมีความรอบคอบ มีหลายทางเลือกมากขึ้นนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ผลกระทบได้อย่างตรงจุด

(2) ลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา เมื่อประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตั้งแต่แรก โดยรับทราบถึงข้อมูลประโยชน์ที่จะได้รับเพื่อช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติได้ ทั้งนี้กระบวนการหรือโครงการต่าง ๆ ย่อมมีค่าใช้จ่ายและระยะเวลาที่ดำเนินโครงการไม่มากก็น้อย แต่เมื่อประชาชนยอมรับจึงส่งผลให้โครงการมีการดำเนินการรวดเร็วขึ้น ซึ่งบางโครงการประชาชนไม่ยอมรับก็เกิดความล่าช้าหรือไม่สามารถดำเนินโครงการต่อไปได้

(3) ฉันทามติถือเป็นสิ่งสำคัญ ในกระบวนการมีส่วนร่วม โดยยอมรับความหลากหลายและความแตกต่างกันทางความคิด ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความขัดแย้งได้ ดังนั้นจึงต้องใช้หลักการจัดการความขัดแย้งมาแก้ไขหากเกิดปัญหาเหล่านี้

(4) ทำให้ผู้บริหารมีความใกล้ชิดกับประชาชนสร้างความสัมพันธ์อันดีทำให้ประชาชนสามารถลดความกังวลไปได้ รวมถึงการมีส่วนร่วมเป็นการเพิ่มทุนทางสังคม เสริมสร้างประชาชนให้มีความกระตือรือร้นในการดำเนินกระบวนการต่าง ๆ ได้อย่างเต็มศักยภาพ

สถาบันพระปกเกล้าได้อธิบายถึงระดับชั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน (จเร พันธุ์เปรื่อง, 2559)

(1) ระดับการให้ข้อมูล เป็นพื้นฐานในการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ดำเนินแผนงานกับประชาชนในการให้ข้อมูลที่จำเป็นด้วยการแถลงข่าว การแจกเอกสาร/แผ่นพับ และการแสดงนิทรรศการ โดยที่ประชาชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือสามารถดำเนินกิจกรรมไปด้วยกันได้

(2) ระดับการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน จะเป็นลักษณะให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมแต่ไม่ได้มาก เช่น การจัดทำแบบสอบถาม หรือการบรรยายเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการนั้น ๆ

(3) ระดับการปรึกษาหารือ เป็นการสื่อสารระหว่างประชาชนและผู้ดำเนินแผนงานซึ่งประชาชนถือว่าโอกาสได้เข้ามาแสดงความคิดเห็นในโครงการ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนา เจริญปฏิบัติกร

(4) ระดับการวางแผนร่วมกัน เป็นไปในลักษณะที่ผู้ดำเนินแผนงานกับประชาชนมีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนที่มีความยุ่งยาก และมีข้อโต้แย้งระหว่างกัน เพื่อแก้ปัญหาประนีประนอมกัน

(5) ระดับการร่วมปฏิบัติ ผู้ดำเนินแผนงานกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการ เป็นขั้นการนำโครงการไปปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

(6) ระดับการควบคุมโดยประชาชน เพื่อแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งที่มีอยู่ โดยการลงประชามติ แสดงให้เห็นถึงการตอบสนองความต้องการของประชาชนจะดีขึ้นหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความชัดเจนของประเด็นที่จะลงประชามติและการกระจายข่าวสารกับประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ประชาชนเข้าใจอย่างสมบูรณ์และทั่วถึง

การมีส่วนร่วมที่รัฐได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นได้ รวมถึงประชาชนสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวต่อรองการดำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมของตนเองทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงแสดงถึงความโปร่งใส และความน่าเชื่อถือในกระบวนการของรัฐต่อการดำเนินงานต่อชุมชน เช่นเดียวกับชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่อย่างที่เคยถูกระทบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ อย่างการเตรียมประกาศเป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่คุ้มครองส่งผลให้พื้นที่อยู่อาศัย-พื้นที่ดินทำกินทับซ้อนกับอุทยานแห่งชาติ รวมถึงการห้ามทำไร่หมุนเวียน จากปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงหน่วยงานรัฐที่มีการจัดการทรัพยากรเหล่านี้เป็นการดำเนินการที่ไม่ได้คำนึงและการตระหนักถึงชุมชนว่าจะได้รับผลกระทบมากน้อยแค่ไหน และที่สำคัญคือขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างแท้จริง

ดังนั้นจึงทำให้ผู้ศึกษาต้องการนำแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนมาทำความเข้าใจและวิเคราะห์ถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมของชุมชนกับหน่วยงานรัฐเป็นไปในทิศทางไหน รวมถึงตัวชุมชนเองมีส่วนร่วมระหว่างกันในการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างไร แต่ในขณะเดียวกันบางพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงมีความขัดแย้งในสิทธิชุมชนที่หน่วยงานของรัฐไม่ได้ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น แนวคิดต่อไปที่จะทบทวนคือแนวคิดสิทธิชุมชน เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนโดยเน้นการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีชีวิตที่เคยมีมา

2.1.5 แนวคิดสิทธิชุมชน (Community Rights)

ประเทศไทยได้เริ่มการรับรองสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเป็นครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2540 หลังจากที่เกิดการปฏิรูปบ้านเมือง จึงเน้นไปที่การมีส่วนร่วมของประชาชน การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และการยอมรับการมีอยู่ของสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ ตลอดจนเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยได้บัญญัติเนื้อหาในมาตรา 46 “บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดี ของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน” (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563)

ต่อมาปี พ.ศ. 2550 ได้มีบทบัญญัติสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกันแต่ได้ขยายการคุ้มครองสิทธิชุมชนให้ครอบคลุมมากขึ้น โดยได้บัญญัติไว้ในมาตรา 66 เน้นบุคคลที่รวมกันเป็นชุมชน ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ รวมถึงการมีส่วนร่วมและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างสมดุลและยั่งยืน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563)

ต่อมารัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2560 ได้บัญญัติสิทธิชุมชนในมาตรา 66 ไว้ว่า บุคคลที่รวมกันเป็นชุมชนหรือชุมชนดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา ได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฒนธรรม (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563)

สิทธิชุมชนในประเทศไทยมีการจัดทำนโยบายสาธารณะที่อยู่ภายใต้การจัดการของรัฐที่ถูกเรียกร้องให้เป็นกระบวนการในการให้ประชาชนและชุมชนได้มีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือเป็นผู้ที่มีส่วนได้เสียโดยตรง รวมถึงการจัดทำนโยบายสาธารณะให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพ ดังนั้นจึงต้องมีกระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่แต่ละสังคมพัฒนาขึ้นตามบริบทและความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ในการบริหารจัดการระหว่าง 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ หน่วยงานรัฐภาคเอกชนและภาคประชาชนหรือชุมชนโดยมีเป้าหมายคือการทำให้เกิดประโยชน์และการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืนมากที่สุดโดยไม่ให้เกิดผลกระทบหรือใครได้รับประโยชน์เป็นไปในทางที่ผิดกฎหมายหรือเกิดความไม่เป็นธรรม (ปัทมา สุบก่าปัง, 2559)

สิทธิของชุมชนที่รวมกันเป็นชุมชนในแง่การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญรับรองเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชน จึงต้องมีการจัดระเบียบเกี่ยวกับการใช้สอยประโยชน์จากทรัพยากรที่รวมถึงจารีต ประเพณีที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานาน อย่างไรก็ตามในช่วงแรก ๆ สิทธิชุมชนเกิดโดยสภาพความเป็นจริงที่รัฐไม่สามารถเข้าถึงได้ จึงต้องใช้กลไกทางอำนาจผ่านผู้นำชุมชนในการได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน ต่อมาเมื่อรัฐเข้มแข็งขึ้นก็ได้ออกกฎหมายประกาศสิทธิเหนืออาณาบริเวณที่ชุมชนเคยครอบครอง โดยมีการบังคับใช้กฎหมายบทลงโทษ เช่น

การดำเนินคดีจับกุมต่อผู้บุกรุก เป็นต้น ชุมชนที่เกิดขึ้นมาเป็นสิทธิในการมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ และได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงรัฐต้องดำเนินการอย่างรอบคอบเพื่อที่จะลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐได้ ซึ่งการที่มีสิทธิชุมชนเกิดขึ้นมา ส่งผลให้เกิดประโยชน์ทั้งประชาชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563)

1) เกิดการปกป้องสิทธิเสรีภาพโดยตน ที่ให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น

2) เกิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างยั่งยืน โดยการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เป็นเป้าหมายของภาครัฐ แต่ในขณะเดียวกันการพัฒนาก็สามารถกลายเป็นเครื่องมือที่สร้างผลกระทบต่อประชาชนได้เช่นกัน การบัญญัติสิทธิชุมชนทำให้ชุมชนและประชาชนเกิดจิตสำนึกและเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรในการใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด

3) ส่งเสริมให้หน่วยงานรัฐสามารถปฏิบัติตามข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยไม่ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว

4) ส่งเสริมประชาธิปไตยให้เข้มแข็ง โดยสิทธิชุมชนเน้นการมีส่วนร่วม กล่าวคือให้หน่วยงานภายนอกได้เข้ามาร่วมกันสนับสนุนตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ เช่น การควบคุม ตรวจสอบ และติดตามการทำงานของรัฐบาล

การจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชุมชนในการปกป้องทรัพยากรของพื้นที่ไว้ท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน ซึ่งสิทธิชุมชนเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในการจัดการดูแลเกี่ยวกับทรัพยากร โดยยศ สันตสมบัติและคณะผู้วิจัย (2547) ได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทำให้ค้นพบประเด็นสิทธิชุมชนทั้งหมด 5 ประการ ดังนี้

(1) สิทธิชุมชนเป็นระบบกรรมสิทธิ์ร่วมและการจัดการเชิงซ้อน โดยชุมชนมีหลักการอันประกอบไปด้วยว่าใครเป็นผู้ใช้ ลำดับการใช้ ตามจารีตประเพณีจึงไม่ใช่สิทธิชุมชนแบบเชิงเดี่ยวที่มอบอำนาจให้หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งมีอำนาจในการจัดการทรัพยากร แต่สิทธิชุมชนดังกล่าวมี

การเปลี่ยนแปลงไปตามพื้นที่และประเภทของทรัพยากร รวมถึงเงื่อนไขของเวลาและสถานการณ์นั้น ๆ ดังนั้นจึงต้องมีการเรียกร้องให้ทำความเข้าใจกับระบบการจัดการแบบมีส่วนร่วมที่สามารถใช้ได้จริง ๆ ในสังคม

(2) พลวัตของสิทธิชุมชนมีการเคลื่อนไหว และปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และระบบนิเวศในการจัดการทรัพยากรให้เป็นศูนย์รวมมากขึ้นจึงสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอกได้ นอกจากนี้การพัฒนาประเทศที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างชัดเจน

(3) สิทธิชุมชน ถือว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะวิถีชีวิตการใช้ระบบนิเวศเดียวกันที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เนื่องจากเป็นการพัฒนาชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน เน้นการทำความเข้าใจกับวิถีชีวิตของมนุษย์ที่อาศัยอยู่กับป่ามานานซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายและมีรากเหง้าจากวิถีชีวิตภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดต่อกันมา

(4) สิทธิชุมชนในฐานะเป็นขบวนการเคลื่อนไหว เพื่อเรียกร้องการมีส่วนร่วม โดยเป็นสิ่งที่มีการสืบทอดต่อกันมาในการรักษา อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมาแต่เดิม ทั้งนี้ในบางพื้นที่ถือเป็นขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นมาในรูปแบบใหม่อันมาจากการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อต่อต้านกลุ่มอำนาจที่เข้ามาแทรกแซงระบบการจัดการของชุมชน

(5) สิทธิชุมชนกับทางเลือกการพัฒนา คือการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเองบนพื้นฐานของจารีตประเพณี ดังนั้นสิทธิชุมชนจึงหมายถึงการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองและเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

ปัญหาสิทธิชุมชนในตอนนี้ คือปัญหาการรับรองสถานะหรือการมีตัวตนทางกฎหมายของชุมชน แต่ชุมชนไม่ใช่บุคคลธรรมดาและนิติบุคคล จึงไม่มีกฎหมายรองรับสถานะนิติบุคคลดังนั้นชุมชนย่อมไม่มีสิทธิและหน้าที่เป็นของตัวเอง อุปสรรคในการรับรองตัวตนเป็นชุมชนที่สำคัญ อย่างการเกิดขึ้นของรัฐชาติในศตวรรษที่ 18 เมื่อต้องการสร้างชาติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้รัฐบาลที่ตั้งขึ้นโดยความยินยอมของราษฎร จึงทำให้ชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ไม่ได้มีการปกครองเป็นของตนเองถูกเอารัดเอาเปรียบและลดความสำคัญลงไปเพราะเป็นที่เข้าใจว่าถ้ารักษาชุมชนที่มีความ

แตกต่างจากวัฒนธรรมของตนเองไปอาจจะสร้างรัฐอธิปไตยได้ยาก และสะท้อนถึงความล่าช้า ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่ยังถูกละเลยจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทางการเมืองและวัฒนธรรม ซึ่งกฎหมายสมัยใหม่มุ่งเน้นบทบาทของรัฐและเอกชนเป็นตัวจัดการบริหารโดยละเอียดหน่วยงานหรือชุมชนท้องถิ่น เดิมไป (กิตติศักดิ์ ปรกติ, 2550)

สิทธิชุมชนในประเทศไทยยังคงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากบทในการบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งสิทธิชุมชนจะมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร กรณีของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่เจอผลกระทบทั้งเป็นพื้นที่ทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติ การสัมปทานไม้ และการที่ไม่สามารถดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมได้ จึงนำมาสู่ผลกระทบที่ชาวบ้านบ้านกลาง และบ้านแม่ฮ้างต้องเผชิญคือ พื้นที่ดินทำกินและพื้นที่ที่อยู่อาศัยทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติถ้ามาไทจึงทำให้ชาวบ้านต้องมาต่อรอง โดยการเรียกร้องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า แม้ว่ารัฐบาลจะเข้ามาช่วยเหลือในโครงการขจัดความยากจน โครงการจัดการที่ดินแห่งชาติ แต่ก็ไม่สามารถทำให้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้ดั้งเดิม รวมถึงนโยบายดังกล่าวก็ไม่ได้ให้กรรมสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้จริง จะเห็นได้ชัดว่านโยบายการจัดการที่ดินแห่งชาติก็เป็นการอนุญาตให้เข้าไปทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐตามที่กำหนด อีกทั้งรัฐเข้ามาส่งเสริมอาชีพของชาวบ้านด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าไม่ใช่ความเป็นชาติพันธุ์ของพวกเขาเลย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำเอาแนวคิดสิทธิชุมชนมาร่วมในการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ทั้งสามข้อที่ได้กำหนดไว้ ในการที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ รวมถึงสิทธิชุมชนที่ได้บัญญัติไว้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์จริงอย่างไรที่ จึงทำให้ผู้วิจัยได้เลือกนำแนวคิดสิทธิชุมชนมาร่วมวิเคราะห์ถึงงานดังกล่าวนี้ร่วมด้วย

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

งานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ส่วนใหญ่จะมีบริบทอยู่ทางภาคเหนือ เนื่องจากมีพื้นที่ป่าไม้และมีกลุ่มชาติพันธุ์อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก งานของ ไพสิฐ พานิชย์กุลและคณะ (2559) ได้ศึกษาเรื่องสิทธิของชุมชนชาวกะเหรี่ยง (ปกากะญอ) กับการดำเนินเขตวัฒนธรรมพิเศษไร่มุมนเวียนในพื้นที่ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาข้อพิพาทกรณีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่ป่าภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาและสำรวจข้อมูลจำนวนชาวกะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ขอบเขตพื้นที่ และรูปแบบการทำและสถานภาพไร่มุมนเวียนในพื้นที่ 5 จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่

เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก ลำปาง รวมทั้งจัดทำฐานข้อมูลในเชิงพื้นที่ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เพื่อศึกษารวบรวม วิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพพื้นที่ชุมชนตามกฎหมายและนโยบายหรือกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและเพื่อจัดทำข้อเสนอแนะนโยบายและ/หรือข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสำหรับเป็นมาตรการในการคุ้มครอง พื้นที่บูรณาการทำให้หมุนเวียน รวมทั้ง สนับสนุน ผลักดันกลไกการขับเคลื่อนเพื่อคุ้มครองสิทธิและแก้ไขปัญหาข้อพิพาทเรื่องไร่หมุนเวียนของชนพื้นเมืองเผ่าปกากะญออย่างสันติวิธี (ไพสิฐ พาณิชยกุลและคณะ, 2560)

จากงานศึกษาพบว่า กรณีทั้ง 4 ชุมชน คือ ชุมชนห้วยหินลาดใน จังหวัดเชียงราย ชุมชนบ้านกลาง จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านแม่อมกิ จังหวัดตาก และชุมชนแม่ขี้มูกน้อย จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการเคลื่อนไหวณรงค์เพื่อผลักดันการรับรองสิทธิของคนกะเหรี่ยงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะชุมชนที่ยังคงมีการทำไร่หมุนเวียนเป็นหลัก เช่น มีการจัดกิจกรรมการผลักดันสิทธิและการคุ้มครองวัฒนธรรมกะเหรี่ยงบ้านกลาง เมื่อปี พ.ศ. 2560 ภายใต้กิจกรรม “3 ทศวรรษ สิทธิชุมชน : ชาตพันธ์และชนเผ่ากับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน” ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์สำคัญในการพยายามต่อสู้สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงและสื่อสารประเด็นดังกล่าวต่อหน่วยงานรัฐและสังคมให้เกิดความเข้าใจและยอมรับในวิถีชาติพันธ์มากขึ้น ทั้งนี้ชุมชนห้วยหินลาดใน ชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่อมกิ ได้มีการทำไร่หมุนเวียนเป็นวิถีหลักในการดำรงชีวิตเป็นระบบเกษตรกรรมที่มีการรักษาและพักฟื้นแปลงแต่ในขณะเดียวกันก็ถูกกดดันจากนโยบายการจัดการพัฒนาและการอนุรักษ์ ประกอบกับประเด็นสิทธิชุมชนหรือเขตวัฒนธรรมพิเศษทางชาติพันธ์ที่ยังไม่ถูกรับรอง และคุ้มครองในระดับของกฎหมายที่ชัดเจน ทำให้ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำไร่หมุนเวียน คือ การลดรอบหมุนเวียนและลดพื้นที่แปลงไร่หมุนเวียน รอบหมุนเวียนที่สั้นลงส่งผลกระทบต่อระยะการพักฟื้นของดินไม่เพียงพอจึงขาดความอุดมสมบูรณ์และหญ้าขึ้นจำนวนมาก ผลผลิตข้าวก็ลดลงพืชไม่เจริญเติบโต และเกิดโรคระบาดในใบข้าวมากขึ้น ซึ่งทำให้ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตไปสู่แบบอื่น คือการใช้สารเคมีในหญ้ามากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแรงกดดันจากกฎหมายที่บังคับใช้ในพื้นที่ประกอบกับสิทธิชุมชน และเขตวัฒนธรรมพิเศษที่ยังไม่ถูกรองรับ

การปรับตัวของทั้ง 4 ชุมชนชาติพันธ์ แสดงให้เห็นถึงการสร้างการยอมรับในระดับสาธารณะ โดยความร่วมมือของชุมชนเอง และได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่งเสริมการปรับตัวนี้เรียกได้ว่าเป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งในการ

ต่อรองต่อนโยบายรัฐ ซึ่งการแสดงความชัดเจนเป็นการเพิ่มความชอบธรรมให้กับชุมชนในลักษณะที่เป็นไปเพื่อความอยู่รอด ซึ่งหลายชุมชนเริ่มปรับตัวในมิติด้านเศรษฐกิจจากการถูกผนวกเชื่อมเข้าสู่เศรษฐกิจสมัยใหม่ส่งผลให้ต้องมีการพัฒนากิจกรรมสร้างรายได้ เช่น การท่องเที่ยว การค้าขายรวมไปถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมกับเครือข่ายและองค์กรต่าง ๆ เพื่อที่จะให้ชุมชนรักษาระบบเกษตรกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของปกากะญอ ตลอดจนได้ใช้ประโยชน์และดูแลจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตนเองได้

การปรับตัวของชุมชนกะเหรี่ยงลุ่มน้ำทาแม่ลอบตอนบน ตำบลทาแม่ลอบ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ของสามารถ บุญรัตน์ (2566) จากงานศึกษา ตำบลทาแม่ลอบ เป็นชุมชนที่มี 6 หมู่บ้าน และชุมชนกะเหรี่ยง 4 หมู่บ้าน เฉพาะในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลอบตอนบนเป็นสถานที่ตั้งของ หมู่ที่ 3 ห้วยเหี้ยะมีจำนวน 83 ครัวเรือน หมู่ที่ 4 บ้านม่อนหินขาว มีจำนวน 175 ครัวเรือน หมู่ที่ 5 บ้านห้วยฮ่อมในมีจำนวน 128 ครัวเรือน และหมู่ที่ 6 บ้านขุนก่อง มีจำนวน 209 ครัวเรือน อาชีพหลักคือการทำเกษตรกรรม แต่พอหน้าแล้งแม่น้ำทาแม่ลอบแห้งเหือด ทำให้ชุมชนไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้ อีกทั้งยังเผชิญปัญหาป่าไม้ถูกบุกรุกเพราะผู้คนที่ต้องการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เป็นผลทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากสารเคมีที่ใช้ปลูกพืชเชิงเดี่ยวไหลลงสู่แม่น้ำทาแม่ลอบ ซึ่งทำให้ชุมชนในตำบลทาแม่ลอบต้องมีการปรับตัวจากผลกระทบเหล่านี้ โดยได้มีความพยายามใช้สิทธิชุมชนเรียกร้องเพื่อใช้ประโยชน์จากป่าไม้ผ่านระบบ GPS (Global Positioning System) ในการจัดทำแผนที่ชุมชนให้ชุมชนมีที่ดินทำกินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย รวมถึงการลดใช้สารเคมีในพื้นที่ทางการเกษตร ซึ่งได้รับการสนับสนุนหน่วยงานรัฐและองค์กรภายนอก ชุมชนมีการเรียนรู้ที่จะรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีในรูปแบบวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง ศึกษาดูงานจากชุมชนกะเหรี่ยงทั่วภาคเหนือ ตลอดจนชุมชนมีการทบทวนและเชิญวิทยากรที่มีประสบการณ์ความรู้มาให้ข้อคิดและแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในข้อมูลมากขึ้น(สามารถ บุญรัตน์, 2566)

จากข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานของเสกสรร ไชยชาติ พระประภาส ดอกไม้ และ ณรงค์ศักดิ์ ดาวคำ (2565) ที่ได้ศึกษาเรื่อง **ขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมต่อการเรียกร้องทวงคืนผืนป่าดอยสุเทพที่ป่าแหวง** สาเหตุของขบวนการเคลื่อนไหวนี้ เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาศาล 5 ได้ทำเรื่องขอแบ่งใช้ประโยชน์พื้นที่ดิน และกองทัพบก ได้อนุมัติให้ใช้พื้นที่ 147 ไร่ เป็นอาคารชุดและบ้านพักตุลาการ จำนวน 45 หลัง ได้ในปี พ.ศ. 2547 และ

ต่อมากระทรวงการคลังได้อนุมัติให้สำนักงานศาลยุติธรรมใช้พื้นที่ดังกล่าวก่อสร้างที่ทำการศาลอุทธรณ์ภาค 5 การคัดค้านและทวงคืนผืนป่าแห่งดอยสุเทพได้เริ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2558 โดยมีประธานเครือข่ายทวงคืนผืนป่าดอยสุเทพเป็นแกนนำ และได้คัดค้านโครงการก่อสร้างป่าแห่ง รวมถึงไปแจ้งสำนักงานอุทยานแห่งชาติสุเทพดอยสุเทพว่ามีการบุกรุกพื้นที่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2559 การคัดค้านชุมนุมได้เข้มข้นขึ้นโดยเริ่มปลุกกระแสทางโซเชียลมีเดียผ่านสื่อหลายช่องทางเช่น Facebook และ Twitter ทำให้กลุ่มอนุรักษ์เชียงใหม่ ในจังหวัดเชียงใหม่รวมตัวกันเพื่อปลุกกระแสและเรียกร้องความยุติธรรมแก่ธรรมชาติที่สูญไป ซึ่งดอยสุเทพเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและวัฒนธรรมที่ควบคู่ของชาวเชียงใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงพลังภาคประชาชนที่มาร่วมกันคัดค้านเป็นจำนวนมาก ไม่ใช่เพียงแค่ประชาชนชาวเชียงใหม่ แต่ยังมีในจังหวัดอื่น ๆ ที่ทราบข่าวจากทางโซเชียลก็ได้ออกมาแสดงความคิดเห็นร่วมด้วย (ไชยชาติ et al., 2022)

การใช้สื่อเฉพาะกิจ ก็เป็นสิ่งที่เครือข่ายขอคืนพื้นที่ป่าดอยสุเทพใช้อยู่ โดยเฉพาะสื่อที่เป็นสัญลักษณ์ เช่นการผูกผ้าสีเขียว ใส่เสื้อสีเขียว และธงสีเขียว เพื่อแสดงออกถึงจุดยืนและความต้องการของกลุ่มเครือข่าย ต่อมาเป็นการใช้กิจกรรมเพื่อการสื่อสารและการเรียกร้องทั้งพื้นที่จริงและสื่อออนไลน์ เช่น การจัดกิจกรรมชุมนุมประท้วงเพื่อเรียกร้อง โดยจัดขึ้นที่ลานท่าแพ สถานที่ราชการ และสถานที่เกี่ยวข้องกิจกรรมเดินป่า เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ นอกจากนี้มีกิจกรรมผูกกริบบันไดสีเขียวรอบต้นไม้ หรือบริเวณรอบตัวเมืองเชียงใหม่ และกิจกรรมการเผาพริกเผาเกลือสาปแช่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านป่าแห่งดอยสุเทพ เป็นต้น สรุปได้ว่าวิธีที่เครือข่ายขอคืนพื้นที่ป่าแห่งมีหลากหลายทั้งการใช้สื่อสังคม สื่อมวลชน หรือการชุมนุมเรียกร้อง การแสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในการกระจายข่าวสารเพื่อให้ประชาชน สังคมเห็นถึงผลกระทบที่ต้องเผชิญกับการบุกรุกพื้นที่ป่าจนได้รับผลลัพธ์ในเชิงบวก แต่อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ดังกล่าวก็กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชน ในปัจจุบันนี้ทางกรมธนารักษ์ได้ดำเนินการรับมอบคืนพื้นที่โครงการบ้านพักตุลาการศาลอุทธรณ์ภาค 5 แล้ว และทางเครือข่ายขอคืนพื้นที่ป่าแห่งดอยสุเทพได้วางแผนนำประชาชนชาวเชียงใหม่ร่วมกันทำพิธีฮ้องขวัญ (เรียกขวัญ) ดอยสุเทพ และทำการปลูกป่าฟื้นฟูสภาพป่าพื้นที่เชิงดอยสุเทพบริเวณนี้ให้สมบูรณ์ดังเดิม

งานศึกษาเรื่อง **กัมมิม : ความเป็นชายขอบ และการสร้างพื้นที่ทางสังคม** ของธนุพงษ์ ลมอ่อน (2562) ได้เผชิญปัญหาอคติทางชาติพันธุ์ ถึงแม้ว่ากัมมิมส่วนใหญ่จะได้รับบัตรประจำตัว

ประชาชน แต่ก็ยังถูกกล่าวหาเป็นคนต่างด้าว ถูกมองเป็นอื่น โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นกำมูริมถูกกีดกันไม่สามารถเข้าถึงอาชีพที่มั่นคงได้ เช่น ทำงานในหน่วยงานราชการ ทั้งที่รัฐพยายามส่งเสริมให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้มีโอกาสทางการศึกษา หากแต่กระบวนการเหล่านี้มีความลึกลับและกีดกันพวกเขาอยู่ในตัว เช่นเดียวกัน นอกจากนี้การเปิดสัมปทานป่าไม่มีผลต่อการลดลงของป่า และรัฐยังให้การสนับสนุนทำเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์บนพื้นที่สูงแทนการทำเกษตรดั้งเดิมของชาวกำมูริม เพื่อเปิดโอกาสให้คนภายนอกเข้าไปจัดการใช้พื้นที่ป่าได้ ดังนั้นภายใต้ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันกับรัฐของชาวกำมูริม จึงถูกสร้างขึ้นภายใต้สถานการณ์การลดลงของพื้นที่ป่าและความไม่มั่นคงตามแนวชายแดนในฐานะการเป็นชาวเขาผู้ทำลายป่าไม่ใช่พลเมืองของประเทศ กลายเป็นคนชายขอบในการเข้าถึงทรัพยากร โดยเฉพาะผู้ที่ฐานะยากจนและไร้ที่ดินทำกิน (ลมอ่อน, 2019)

ดังนั้นชาวกำมูริมจึงได้มีการปรับตัวโดยการเชื่อมความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ การแสดงตัวตนให้สอดคล้องกับความหวังรัฐ ด้วยการดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและปฏิบัติตามสั่งอย่างเข้มงวด ซึ่งถือว่าเป็นกลยุทธ์ที่ช่วยให้พวกเขามีความมั่นคงในการดำรงชีวิต อยู่ในพื้นที่ได้อย่างปกติ เช่น การจัดตั้งหมู่บ้านเกี่ยวกับการดูแลรักษาพื้นที่อย่างเข้มงวด ถ้าหากมีการฝ่าฝืนจะถูกจับกุมและขับไล่ออกจากหมู่บ้าน อีกทั้งชาวกำมูริมได้นำกฎเกณฑ์การจัดการป่าตามแบบจารีตดั้งเดิมมาปรับใช้เพื่อตอบโต้และแสดงให้เจ้าหน้าที่รัฐเห็นว่ามิได้เป็นผู้ทำลายป่าหรือผู้บุกรุกป่าแต่อย่างใด นอกจากนี้ชาวกำมูริมยังเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมงานเฉลิมพระชนมพรรษา ฯ การเข้าร่วมเดินขบวนเทศกาลส้มโอเวียงแก่น การเข้าร่วมกิจกรรมรดน้ำดำหัว อีกทั้งนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ในฐานะชุมชนปลอดภัยเสพติด การให้ความร่วมมือในการจับกุมขับไล่ผู้ค้าและผู้เสพออกจากหมู่บ้าน และประกาศเตือนเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน ที่ประกาศทั้งภาษากามูและภาษาไทย เพื่อให้ดูแลสอดส่องเรื่องยาเสพติดในหมู่บ้าน จนเป็นที่ยอมรับจากเจ้าหน้าที่รัฐ ในฐานะหมู่บ้านปลอดภัยเสพติด ดังนั้นการปรับตัวและการต่อรองของชาวกำมู คือ การนำเสนอตัวตนใหม่ในฐานะของการเป็นพลเมืองดี และการสร้างความชอบธรรมในการอาศัยอยู่ในประเทศไทยก็เพื่อลดช่องว่างของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ให้น้อยลง ภายใต้ความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ต้องการแสดงตัวตน อัตลักษณ์ และการยอมรับในความหลากหลายในสังคมเดียวกัน

หทัยกานต์ สังขชาติ (2552) ศึกษา พลวัตและการต่อรอง “สิทธิ” ในการจัดการทรัพยากร: กรณีศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงโปว์บ้านหนองหลัก อ.ทุ่งหัวช้าง จ.ลำพูน จากงานศึกษา พบว่า ชุมชนกะเหรี่ยงโปว์บ้านหนองหลัก อ.ทุ่งหัวช้าง จ.ลำพูน ในอดีตก่อนที่รัฐเข้ามาผนวกกับชุมชนด้านการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพื้นที่ป่าเรียกว่าขุนแม่ลี มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศโดยในระยะแรกมีการทำไร่หมุนเวียนนำมาซึ่งพืชหลากหลายชนิด ข้าวโพด พริก ถั่ว มัน เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐบาลให้การสัมปทานไม้สักกับบริษัทต่างชาติใน พ.ศ. 2447- 2484 บริเวณพื้นที่ป่าแม่จ่อมและป่าแม่ระนอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 รัฐได้ประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติขุนแม่ลี ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของชาวกะเหรี่ยงบ้านหนองหลัก โดยเฉพาะการทำไร่หมุนเวียนที่ไม่สามารถทำได้ ต้องกลับมาทำไร่ในพื้นที่ของ ชาวบ้านจึงต้องมีการปรับตัววิถีทางวัฒนธรรมเพื่อต่อรองอำนาจรัฐด้วยการบุกเบิกที่นาโดยเฉพาะการทำนาดำที่ให้ผลผลิตและความมั่นคงในที่ดิน แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกครัวเรือนจะสามารถใช้ที่นาได้ตามความต้องการ แต่อยู่ภายใต้กฎของชุมชน (สังขชาติ, 2019)

งานชิ้นนี้ยังได้พบการต่อรองด้วยขบวนการเคลื่อนไหวทั้งหมด 3 รูปแบบ ประกอบไปด้วย การต่อรองในระดับชุมชนโดยใช้ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคิดผนวกรวมกับการที่ได้เรียนรู้จากองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนในการเข้าร่วมเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ ทำให้ได้รับประสบการณ์อันนำไปสู่การเพิ่มอำนาจต่อรองให้เข้มแข็งขึ้น ประการต่อมา การต่อรองระดับปัจเจกบุคคล พบว่าชาวบ้านหนองหลัก เริ่มปรับตัวเข้าสู่อาชีพที่หลากหลายมากขึ้นไม่ได้ยึดติดกับอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องเผชิญความเสี่ยงจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ รวมถึงระบบการผลิตที่สูงขึ้นขาดแคลนแรงงานตลอดจนสภาพอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงบ่อย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านกะเหรี่ยงต้องเผชิญกับความเสี่ยงเรื่องการเข้มงวดกับการใช้พื้นที่ป่า ประการสุดท้ายเป็นการเคลื่อนไหวผ่านการแสดงอัตลักษณ์ในรูปแบบประเพณี เพื่อแสดงความเป็นชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในการต่อรองอำนาจกับรัฐ เช่น ประเพณีพิธีกรรมบ้านเรือน เป็นต้น ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงแต่การต่อรองเท่านั้น แต่ยังเป็นการพยายามเปลี่ยนระบบคิดของรัฐว่าด้วยสิทธิให้มีความยืดหยุ่น จากการต่อรองดังกล่าวดำเนินไปด้วยกลยุทธ์ที่เสริมสร้างความชอบธรรมในสิทธิชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการคุ้มครองและการใช้ประโยชน์อย่างสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาและการอนุรักษ์

ประสิทธิ์ สีสรีชา และกนกวรรณ มีพรหม (2562) ศึกษาเรื่อง **ชนพื้นเมืองกับการเคลื่อนไหว** ด้านสิ่งแวดล้อมของปกากะญอ **พื้นที่แม่แจ่ม** จากการศึกษาพบว่า ชาวกะเหรี่ยง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เผชิญกับนโยบายพัฒนาและการอนุรักษ์ โดยเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐเข้าไปทำงานในพื้นที่มุ่งเน้นการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวบ้าน เช่น โครงการเพื่อชาวไทยภูเขา และโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรโดยภาคธุรกิจ เอกชน รัฐวิสาหกิจรวมถึงชาวบ้านที่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าว จนกรมป่าไม้ประกาศเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนในปี พ.ศ. 2517 และการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ นำไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในพื้นที่ร่วมกันลงชื่อและชุมนุมเพื่อยับยั้งการสัมปทาน โดยจัดตั้ง “กลุ่มฮักแม่แจ่ม” ร่วมกับกลุ่มองค์กรอนุรักษ์เพื่อหยุดโครงการสร้างผลกระทบต่อชาวบ้านและชุมชน ซึ่งปัญหาดังกล่าวมาจากการส่งเสริมพืชทดแทนการปลูกฝิ่นและการเข้ามาของนายทุนที่นำข้าวโพดมาให้ชาวบ้านปลูก นอกจากนี้ชาวบ้านยังเผชิญกับปัญหาการสร้างเขื่อนแม่แจ่ม และปัญหาหมอกควันไฟป่าที่เกิดขึ้นในฤดูร้อนของทุกปี (สี สรีชา & มีพรหม, 2020)

จากผลกระทบดังกล่าว ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนออกมาเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม โดยลดปัญหาหมอกควันและไฟป่า การปักเขตพื้นที่ดินทำกิน สร้างเขตอนุรักษ์ และการหวนคืนสู่ไร่หมุนเวียน เป็นต้น จากกรณีที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการแสวงหาผลประโยชน์ที่ถูกบีบบังคับโดยกฎหมายอุทยานแห่งชาติไม่สามารถทำระบบการผลิตแบบดั้งเดิมได้ ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องหันมาปลูกพืชเกษตรเชิงเดี่ยว อย่างการปลูกข้าวโพด ส่วนอีกกลุ่มก็ยื่นหยัดทำไร่หมุนเวียนต่อไป แต่ลดรอบหมุนเวียนลง หันมาใช้ที่ดินเดิมซ้ำ ๆ ทุกปี ส่งผลให้ดินเสื่อมสภาพลง และมีวัชพืชขึ้นมากมายจนต้องใช้สารเคมีและยาฆ่าหญ้าเป็นประจำก่อให้เกิดหนี้สินจำนวนมากมาย ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาทางออกร่วมกันกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงออกไปศึกษาจากชุมชนอื่น ๆ เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ได้กลับมาทบทวนแล้วกลับเข้าสู่ระบบการผลิตเกษตรกรรมแบบผสมผสาน โดยนำองค์ความรู้ดั้งเดิมและองค์ความรู้ชุดใหม่มาประยุกต์ระบบการผลิตเกษตรกรรม โดยใช้อัตลักษณ์อ้างอิงถึงความเป็นชาติพันธุ์และวิถีทางวัฒนธรรมมาต่อรองกับรัฐ เพื่อให้สามารถยังคงสามารถดำรงชีวิตท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้ต่อไปได้

รุ่งอรุณ หน่อคำ, ศศิณา ขุนทองวงศ์ และปาณิษตรา บุญส่ง (2562) ศึกษา **แนวทางการ** พัฒนาการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับป่าในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จากการศึกษา พบว่า ชุมชนใน

ภาคเหนือหลายชุมชนประสบปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่เรื่องสิทธิ์เหนือพื้นดินสิทธิ์ที่ทำกิน และสิทธิ์อยู่อาศัยในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งเจ้าหน้าที่มีการบังคับใช้กฎหมายจับกุมผู้กระทำผิดเกี่ยวกับการบุกรุกพื้นที่ป่า ทั้งนี้เป็นผลมาจากรัฐมีแนวทางการจัดการป่าแบบตะวันตกคือ “ป่าปลอดมนุษย์” โดยรัฐได้นำเอาระบบอุทยานแห่งชาติเข้ามาใช้ในประเทศไทย ซึ่งทำให้ทับซ้อนกับพื้นที่ทำกินของชาวบ้านเดิมทีในหลายชุมชนมีกฎระเบียบที่ชาวบ้านในชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเท่าเทียม ทำให้ชุมชนสามารถอยู่กับป่าได้ แต่เมื่อมีนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐเข้ามาทำให้ชุมชนต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีดำเนินชีวิต ซึ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมเข้าไปวางแผน แสดงความคิดเห็นเลย ซึ่งการจัดการป่าโดยรัฐ หากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนย่อมสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการทำมาหากินของชาวบ้าน ฉะนั้นหากรัฐสามารถให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาอย่างที่บ้านทำมาอย่างต่อเนื่อง ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้านก็จะลดลงได้ (รุ่งอรุณ หน่อคำและคณะ, 2562)

รัฐมีอำนาจในการผูกขาดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง อันนำไปสู่ความขัดแย้งที่เกิดผลกระทบต่อชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ขาดการมีส่วนร่วมที่จะสามารถสร้างพื้นที่ในการต่อรองเชิงอำนาจของกลุ่มผู้ที่มีส่วนได้เสีย เพราะผู้ที่มีส่วนได้เสียย่อมมีสิทธิและอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกันตามที่เงื่อนไขสังคมได้กำหนดไว้ ดังนั้นแนวทางเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชน ควรมีการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกัน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับชุมชน มีการจัดตั้งคณะกรรมการ ชุมชนหรือตำบลเพื่อดูแลรักษากฎระเบียบการใช้ทรัพยากร และการแก้ไขกฎหมายหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องที่รัฐออกมาบังคับใช้อย่างเข้มแข็ง ซึ่งบางกฎหมายมีความล้าสมัย ไม่ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบัน จึงควรมีการปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน สุดท้ายคือรัฐควรให้ความสำคัญและความเคารพในประเพณีดั้งเดิมของชุมชน

วัชระ ศรีเมืองมูล วีระวัตร โฆษิตอนันต์ อรอนงค์ ต๊ะบุญธง และปลินดา ระมิงค์วงศ์ (2564) ศึกษา การใช้วัฒนธรรมในการต่อรองกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ

กรณีศึกษา : ชุมชนแม่ลานคำ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อเปิดพื้นที่ให้ชาวกะเหรี่ยงในชุมชนนี้ได้แสดงความคิดเห็นที่มีต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ และเพื่อศึกษาการนำวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงไปใช้เพื่อต่อรองกับนโยบายของรัฐ

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากงานศึกษาพบว่า กระบวนการพัฒนามีบทบาทสำคัญมีการผลักดันเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทยไปสู่แนวทางที่ดีได้ แต่ในขณะเดียวกัน กระบวนการพัฒนาได้สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่บนพื้นที่สูงเผชิญกับปัญหาพื้นที่ถูกประกาศเป็นเขตป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติทับซ้อนพื้นที่ทำกิน เช่นเดียวกับชาวกะเหรี่ยง อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีวิถีวัฒนธรรมสัมพันธ์กับป่าและดำรงเกษตรด้วยการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหาร และเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนกะเหรี่ยง แต่ด้วยข้อจำกัดในการเข้าถึงพื้นที่ ตามนโยบายของรัฐส่งผลให้ชาวกะเหรี่ยงที่ยังทำไร่หมุนเวียนมีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ คนรุ่นใหม่ก็ย้ายเข้าสู่เมือง (ศรีเมืองมูล et al., 2021)

การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการรักษาวิถีชีวิตทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่มาจากการผลักดันของชุมชนผู้ปฏิบัติอย่างองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และหน่วยงานรัฐที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนจนนำไปสู่การผลักดันนโยบายเชิงบวก เช่น การออกมติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 ว่าด้วยแนวนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงให้ขึ้นทะเบียนไร่หมุนเวียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งก็จะทำให้ชาวกะเหรี่ยงในชุมชนมีช่องทางในการต่อรองกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการนำเอาวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของตนเองไปเสนอประโยชน์ของการทำไร่หมุนเวียนในแง่ของการอนุรักษ์และรักษาความมั่นคงทางอาหารเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับคนภายนอก นอกจากนี้ยังใช้วิธีการต่อรองโดยการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้สังคมเห็นว่าชาวกะเหรี่ยง อำเภอสะเมิง ก็เป็นคนไทยที่มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยนำแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตนำไปสู่การเตรียมประกาศเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษของชุมชนแห่งนี้

ดอยช้างป่าแป๋ : จากป่าจิตวิญญาณสู่เครือข่ายการเรียนรู้บนพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ
ของประภาส ปันตบแต่ง และกิตติ คงตุก (2566) เป็นงานศึกษาการเคลื่อนไหวของชุมชนชาติพันธุ์ต่อการนโยบายนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ชุมชนดอยช้างป่าแป๋เป็นชุมชนชาวกะเหรี่ยง (ปกากะญอ) อาศัยอยู่ในเขตป่าและเผชิญปัญหาหนโยบายบริหารทรัพยากรป่าไม้และที่ดินของรัฐ การเข้ามาของพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 รวมทั้งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าจนเกิดเป็น “ป่าบ้านโฮ้ง” ส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2559 พื้นที่

ราว 21,300 ไร่ กลายเป็นพื้นที่ทับซ้อนกฎหมายหลายฉบับที่ผลักดันให้ชาวบ้านที่เคยอาศัยอยู่ที่ทำกินของตนเองกลายมาเป็นผู้กระทำผิดกฎหมายโดยไม่รู้ตัว ซึ่งมีข้อสังเกตอีกสำคัญ คนในชุมชนดอยช้างป่าแป๋ ยังไม่เคยอธิบายด้วยซ้ำว่าตนเองเคยใช้ชีวิตที่นี่มาก่อนไหม ไม่ได้เป็นผู้ทำลายป่าอย่างที่ถูกล่าวหาแต่อย่างใด ทำให้ชุมชนรู้สึกไม่ปลอดภัย และเกิดความกังวลเป็นอย่างมาก จึงได้ตัดสินใจร่วมมือกันจัดทำข้อมูลชุมชนดอยช้างป่าแป๋ด้วยตนเองขึ้นมาเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างคนภายในชุมชนและสื่อสาร ภายนอกให้แก่สังคม ได้เข้าใจถึงภูมิปัญญาวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ (ปิ่นตบแต่ง & คงตุก, 2023)

การจัดทำข้อมูลชุมชน เป็นจุดเริ่มต้นของการเชื่อมโยงเครือข่าย ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำที่ได้รับการยอมรับ จากภายในและภายนอกของชุมชนดอยช้างป่าแป๋ เป็นผู้ที่นำทางด้านความคิด ศิลธรรมสามารถประยุกต์งานราชการเข้ากับเป้าหมายการพัฒนาของชุมชนได้ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ปราชญ์ชุมชน ผู้นำศาสนา ต่อมาเป็นกลุ่มที่เข้ามาสนับสนุน ได้แก่ อาจารย์หรือนักวิจัยจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้คำแนะนำกันจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลสำรวจชุมชน เช่นเจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยหรือศูนย์วิจัยจังหวัดลำพูน อาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มูลนิธิภูมิปัญญาชาติพันธุ์ และนักวิจัยจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และกลุ่มสุดท้ายที่ขาดไม่ได้คือชาวบ้านในชุมชนที่ให้การสนับสนุนด้านข้อมูลกระจายข่าวสารหรือ ติดตามอยู่ห่าง ๆ ซึ่งอาจจะเข้าร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นหรือไม่เข้าร่วมก็ได้ การจัดทำข้อมูลดังกล่าว ประกอบไปด้วยข้อมูลของ ประวัติศาสตร์ชุมชน ที่ตั้ง จำนวนประชากร ข้อมูลการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม อย่างการทำไร่มุมนเวียนการทำแนวกันไฟ องค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาของชุมชน รวมไปถึง วัฒนธรรมพิธีกรรม อีกทั้งสถานการณ์ปัญหา และแนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน และการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งการทำข้อมูลที่ชัดเจนของชุมชนดอยช้างป่าแป๋ส่งผลให้ชุมชนไปสื่อสารสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตคนกับป่ามากขึ้นกลายเป็นเครื่องมือสำหรับเจรจาต่อรองเรื่องสิทธิชุมชนของภาคประชาชนกับหน่วยงานรัฐได้

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการต่อรอง มาเป็นการจัดทำข้อมูลชุมชน แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยน ขบวนการเคลื่อนไหวที่ยึดหลักสิทธิชุมชนมาเป็นอุดมการณ์ขับเคลื่อนที่มาจากผลพวงแรงกดดันและการต่อสู้เรียกร้องที่ยาวนานจนกระทั่งได้รับบทเรียนว่า การขยายขอบเขตและความแข็งแกร่งของภาคประชาสังคมให้กว้างออกไปมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารจะช่วยขจัดความคลางแคลงสงสัยที่สร้างความเข้าใจผิดต่อชาวบ้านได้ ซึ่งนับว่าเป็นการต่อสู้ที่ไม่ได้มีเพียงแต่ยื่นข้อเรียกร้องแล้วกลับมาเรียกร้องความช่วยเหลือจากรัฐแต่เป็นการใช้หลักเศรษฐศาสตร์การเมืองและการพัฒนาชุมชนที่เป็นรูปธรรมควบคู่กันไป ดอยช้างป่าแป๋

กลายเป็นต้นแบบในการขับเคลื่อนที่เป็นส่วนหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการเจรจาให้รัฐรับรองสิทธิ จาก การศึกษาการเคลื่อนไหวของดอยช้างป่าแปะสะท้อนเห็นถึงการสร้างเครือข่ายไม่จำเป็นต้องเผชิญหน้า ต่ออำนาจรัฐโดยตรงแต่ให้ความสำคัญกับการนำร่วมผ่านกระบวนการแบ่งปันข้อมูลให้ความสำคัญกับ การทำงานเป็นทีมความร่วมมือ การตัดสินใจร่วมกันได้ เพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยม เรื่องคนกับป่าอย่างยั่งยืน ด้วยการรวมคนที่มีความสนใจใกล้เคียงกัน เพราะจะช่วยให้เห็นเป้าหมาย ของเครือข่ายได้ชัดเจน การถ่ายทอดและแบ่งปันองค์ความรู้ ที่เอื้อให้สมาชิกสามารถพัฒนาศักยภาพ ในการคิด และตัดสินใจบนพื้นฐานของเงื่อนไขชุมชนและสังคมโดยรวม ตลอดจนการสร้างความรู้สึกร่วมกัน เป็นส่วนหนึ่งร่วมกัน

2.3 การวิเคราะห์ช่องว่างทางความรู้

จากงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบาย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ พบว่างานวิจัยมีการปรับตัวและการต่อรองที่แตกต่างกัน โดยมี สาเหตุมาจากนโยบายการจัดการทรัพยากรหรือการบริหารของภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การถูกบุกรุกพื้นที่ที่อยู่อาศัย และพื้นที่ดินทำกิน ส่งผลให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบต้องปรับตัวและเกิด การต่อรองกับปัญหาเหล่านี้ ซึ่งการปรับตัวที่พบจากงานศึกษา ได้แก่ การลดรอบทำไร่หมุนเวียน แต่ ในขณะที่เดียวกันการลดรอบไร่หมุนเวียนทำให้ดินพักฟื้นไม่เต็มที่ และพืชพรรณที่ปลูกไว้ก็ไม่เจริญออก งามเนื่องจากดินขาดแร่ธาตุ หรือบางชุมชนได้หันมาทำเกษตรกรรมผสมผสาน ปลูกอะโวคาโด กาแฟ พืชเชิงพาณิชย์ต่าง ๆ และทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมถึงการจัดทำแผนที่ข้อมูลชุมชนและสัดส่วน การใช้พื้นที่อย่างชัดเจน ตลอดจนการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่จัดขึ้นทั้งงาน สงกรานต์ งานเฉลิมพระชนมพรรษา ฯ การร่วมเดินขบวนประจำจังหวัด หรือการจัดกิจกรรมการ บรรยายข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์ เพื่อแสดงตัวตนใหม่ในฐานะพลเมือง ด้วยการนำเสนอผ่านอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา เพื่อสร้างความรู้ และความเข้าใจในวิถีวัฒนธรรมของ ชุมชน

การเคลื่อนไหวของชุมชนชาติพันธุ์ แต่ละชุมชนในงานศึกษาจะแตกต่างกัน โดยชุมชนจะมีการ เคลื่อนไหวรณรงค์เพื่อผลักดันการรับรองสิทธิของคนกะเหรี่ยง เช่น กิจกรรม 3 ทศวรรษ สิทธิ ชุมชนชาติพันธุ์และชนเผ่ากับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ที่จัดขึ้น ณ ชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะ เมาะ จังหวัดลำปาง ซึ่งการจัดกิจกรรมดังกล่าวถือเป็นสัญลักษณ์ในการพยายามต่อสู้สิทธิชุมชน

กะเหรี่ยงและเป็นการสื่อสารต่อหน่วยงานรัฐและสังคม ซึ่งแตกต่างกับเครือข่ายขอคืนพื้นที่ป่าแห่ง ดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ที่เน้นใช้สื่อในการต่อรองกับสังคมอย่างการใช้โซเชียลมีเดีย เช่น การ โฟสต์ โดยนำรูปภาพป่าแห่งดอยสุเทพไปโพสต์เพื่อสร้างกระแสและจุดประเด็นการเคลื่อนไหว ซึ่งทำ ให้ผู้ที่พบเห็นเกิดการแชร์กระทู้อย่างแพร่หลาย เกิดการชักชวน การแสดงความคิดเห็นที่ทำให้เกิดการ ระดมพลและการมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหว ต่อมาเป็นสื่อมวลชนที่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งใน ขบวนการเคลื่อนไหวที่นำสถานการณ์ไปเผยแพร่ทำให้มีผู้สนใจทั่วประเทศ และที่สำคัญคือการสร้าง สัญลักษณ์ เช่น การผูกผ้าสีเขียวที่ต้นไม้ การใช้ธงสีเขียว เพื่อแสดงจุดยืนและความต้องการของ ขบวนการเคลื่อนไหว ซึ่งจากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงแต่ละชุมชนมีการปรับตัวและการต่อรองที่ แตกต่างกัน โดยบางชุมชนมีการเคลื่อนไหวที่ยึดหลักสิทธิชุมชนเป็นอุดมการณ์ขับเคลื่อนมาก่อนเป็น เวลาที่ยาวนานทำเห็นถึงกลยุทธ์และการต่อรองที่ไม่ใช่เพียงแค่การชุมนุมตามสถานที่ต่าง ๆ แต่แสดง ให้เห็นถึงการต่อรองที่สามารถทำได้ทุกที่ทุกเวลา และส่งผลให้เกิดการระดมพลสำหรับผู้ที่มี อุดมการณ์เดียวกันได้อย่างรวดเร็ว คือ การต่อรองในสื่อสังคม สื่อโซเชียลมีเดียผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ ที่มีการกระจายข่าวสาร การแบ่งปันข้อมูลอย่างรวดเร็วทำให้ประชาชนทั่วโลกรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของการ เคลื่อนไหวและการต่อรองนี้ อีกทั้งได้เครือข่ายใหม่และได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาสังคมจากทั่วโลกนำมาสู่การตระหนักรู้ และความเข้าใจ การยอมรับในวิถีตัวตนของกลุ่ม ชชาติพันธุ์ในระดับสาธารณะมากขึ้น

จากงานวิจัยที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อ นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ในแง่มุมมองการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การ จัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน สิทธิชุมชน และการต่อรอง ประเภทต่าง ๆ เช่น เคลื่อนไหวชุมนุม การสื่อสารผ่านสื่อสังคม สื่อมวลชน อย่างไรก็ตามความสนใจ ในการศึกษาการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของรัฐที่ผ่านมานั้นยังมีแง่มุมบางประการที่ผู้วิจัยเห็นว่ายังขาดมุมมองการศึกษาเชิงลึก ดังนั้นงานวิจัย นี้จะศึกษาเพื่อทำความเข้าใจและเติมเต็มช่องว่างความรู้ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของรัฐที่ผ่านมามี “การศึกษาเฉพาะกรณี” ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่ขอบเขตพื้นที่ การศึกษาเดียว หรือศึกษาเฉพาะกรณีการเคลื่อนไหว การต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ หรือการศึกษา

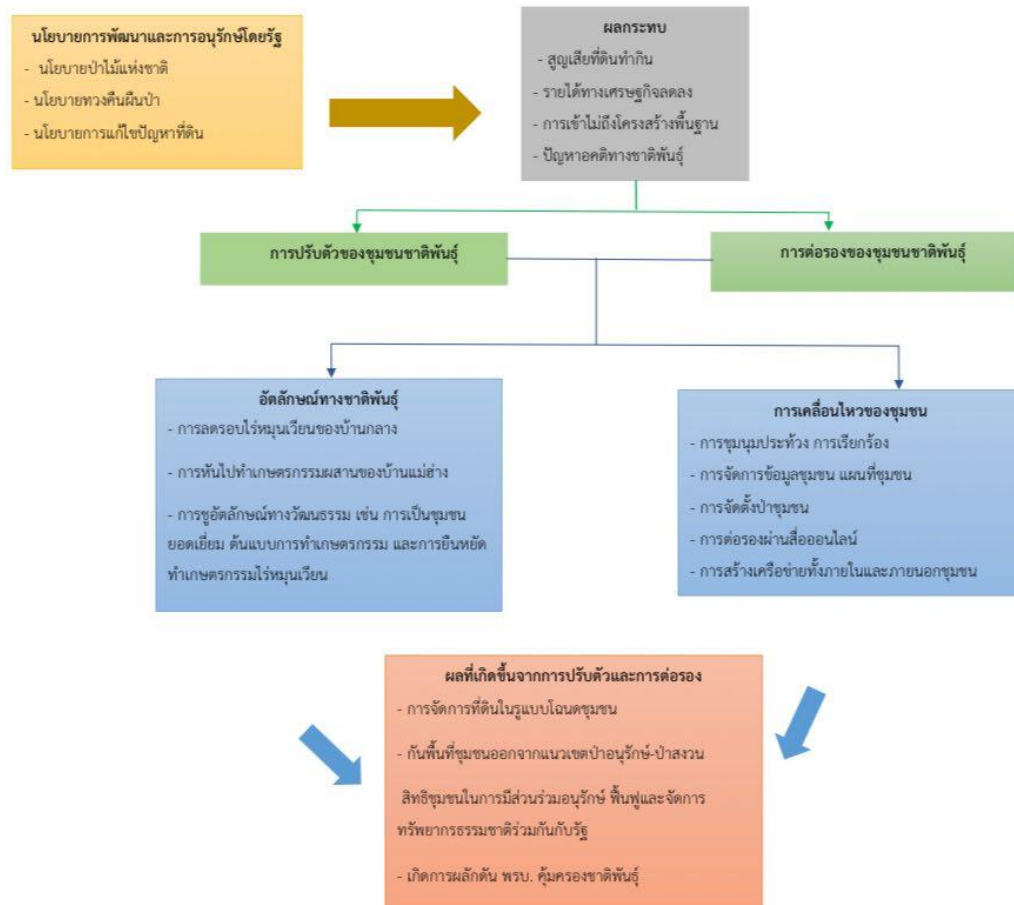
การทำเกษตรกรรมไร้หมุนเวียน รวมถึงสิทธิชุมชน ดังนั้นงานศึกษานี้จึงได้มีการศึกษาวิจัยกำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษาเชิงลึกทั้งหมดสองชุมชนชาติพันธุ์ที่มีลักษณะการต่อรองและการปรับตัวที่แตกต่างกันในแง่การเปรียบเทียบ โดยเป็นชุมชนชาติพันธุ์ที่ยังคงยึดทำเกษตรกรรมไร้หมุนเวียน และชุมชนที่หันมาทำเกษตรกรรมผสมผสาน เพื่อวิเคราะห์ถึงรูปแบบการปรับตัวและการต่อรอง การจัดการข้อมูลชุมชน การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ และการเสนออัตลักษณ์วิถีวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อต่อรองกับรัฐในรูปแบบที่ต่างหรือมีคล้ายคลึงกันภายใต้การนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากรัฐ

ประเด็นที่ 2 จากงานศึกษาที่ผ่านมายังไม่พบเห็นงานศึกษาที่วิเคราะห์ถึง **ผลที่เกิดขึ้น**จากการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ ในแง่ความมั่นคงของที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำเกษตรกรรมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและหน่วยงานรัฐ คุณภาพชีวิตและสาธารณสุข ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนในเชิงลึกกรณีชุมชนชาติพันธุ์ที่มีลักษณะการปรับตัวและการต่อรองที่ต่างกัน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งชุมชนชาติพันธุ์และรัฐ การส่งเสริมสิทธิชุมชนซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการดำรงอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์และวิถีทางวัฒนธรรม รวมถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้ ซึ่งจะนำมาสู่การสร้างความสำเร็จ การยอมรับในวิถีกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น

2.4 กรอบแนวคิดการวิจัย

นโยบายการพัฒนาและการอนุรักษ์โดยรัฐเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง เนื่องจากการพัฒนาของประเทศไทยมุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง รวมไปถึงคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วยเช่นกัน ตลอดจนการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ดิน หิน ต้นน้ำ ลำธารต่าง ๆ นำมาสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ให้เกิดความยั่งยืน เนื่องจากปัจจุบันนี้ป่าไม้ในประเทศไทยมีการลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยในอดีตการบริหารจัดการของรัฐมุ่งเน้นการพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ได้คำนึงถึงการอนุรักษ์ส่งผลให้สภาพป่ามีความเสื่อมโทรม จากการพัฒนาอุตสาหกรรม การขยายตัวของเมือง และการบุกรุกพื้นที่ป่า ดังนั้นจึงทำให้รัฐบาลได้เกิดนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นมา เช่น นโยบายป่าไม้แห่งชาติ นโยบายทวงคืนผืนป่า และนโยบายการแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่าอนุรักษ์และป่าสงวนแห่งชาติ แต่ในขณะเดียวกันนโยบายเหล่านี้ไม่ได้คำนึงถึงคนอีกจำนวนหนึ่ง คือ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลให้กลุ่มคนเหล่านี้

ต่างได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยผลกระทบที่ชุมชนต้องเผชิญ ได้แก่ ชุมชนสูญเสียที่ดินทำกิน รายได้ทางเศรษฐกิจลดลงจากการเข้าไปเก็บของป่าไม่ได้ การเข้าไม่ถึงโครงสร้างพื้นฐาน เนื่องจากพื้นที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์และปัญหาอคติทางชาติพันธุ์ที่มองว่า พวกเขาเป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกป่า และการทำเกษตรกรรมไร้หมุนเวียนเป็นภัยต่อธรรมชาติ ซึ่งผลกระทบเหล่านี้ได้สร้างแรงกดดันต่อชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างเป็นอย่างมาก จึงทำให้ชุมชนได้มีการปรับตัวและการต่อรอง ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ คือ อัตลักษณ์ทางชาติของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนบ้านกลางลดรอบไร่หมุนเวียน ชุมชนบ้านแม่ฮ่างไม่มีที่ดินทำกินจึงหันไปทำเกษตรกรรมผสมผสาน ต่อมาเป็นการเคลื่อนไหว ชุมชนได้มีการต่อรองโดยการเคลื่อนไหวชุมชนประท้วง การเรียกร้อง การจัดการข้อมูลชุมชน แผนที่ชุมชน การจัดตั้งป่าชุมชน การต่อรองผ่านสื่อออนไลน์ และการสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการเพิ่มอำนาจและความชอบธรรมในการต่อรองกับรัฐ โดยผลที่เกิดขึ้นของชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่ฮ่างหลังจากการปรับตัวและการต่อรอง เพื่อให้เกิดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน โดยมีข้อเสนอให้รัฐมีการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน รัฐกันพื้นที่ชุมชนออกจากแนวเขตป่าอนุรักษ์-ป่าสงวนแห่งชาติ และให้ชุมชนได้ส่วนร่วมอนุรักษ์ พื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันกับรัฐตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญของประเทศไทย เนื่องจากสิทธิชุมชน คือ การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ รวมถึงการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและช่วยกันอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรเหล่านั้นตามขอบเขตของกฎหมาย จารีต และประเพณี ตลอดจนเกิดการผลักดันพระราชบัญญัติคุ้มครองวิถีชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองให้ชุมชนได้มีสิทธิที่ดินทำกิน และมีเกิดการยอมรับในวิถีชาติพันธุ์ ดังตารางรอบแนวคิดที่สามารถอธิบายได้ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดการศึกษา

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ่าง จังหวัดลำปาง” เป็นงานศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจะได้ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัย บทความวิชาการในวารสาร หนังสือและข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานศึกษา ทั้งนี้เมื่อได้ข้อมูลที่ต้องการศึกษาแล้ว ก็จะรวบรวมข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์กับประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับคำถามวิจัย ต่อจากนั้นได้อภิปรายผลและนำเสนอด้วยวิธีการบรรยายเชิงพรรณนา ขั้นตอนในการศึกษาวิจัย ดังนี้

3.1 วิธีการเก็บข้อมูล

3.2 การเลือกผู้ให้ข้อมูล

3.3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

3.1 วิธีการเก็บข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมหัตถิยภูมิและข้อมูลจากการลงภาคสนามเพื่อสำรวจสังเกตการณ์และใช้แนวคำถามสำหรับสัมภาษณ์เพื่อสอบถามข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยมีขั้นตอน ดังนี้

3.1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลหัตถิยภูมิ

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งบทความในวารสาร หรือบทความทางวิชาการ และข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต ประกอบไปด้วยข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านกลางอำเภอแม่มาะ และบ้านแม่ฮ่าง อำเภอางาว เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์, สิทธิชุมชน และงานเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องกับงานศึกษา แล้วนำมาทบทวนแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์และ/หรือชนพื้นเมือง แนวคิดเรื่องการพัฒนาและการอนุรักษ์ แนวคิดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดสิทธิชุมชน

ในด้านนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ นั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลนโยบายป่าไม้แห่งชาติ แผนแม่บทพัฒนาการป่าไม้แห่งชาติ แผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้, การบุกรุกที่ดิน และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน นโยบายการจัดการที่ดินโดย คทช. รวมถึงพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถึวัฒนธรรมของชุมชน การปรับตัวและต่อรองทั้งสองมุมมองต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

3.1.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ

(1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลโดยการสังเกตในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เช่น การประชุมหมู่บ้าน โดยมีแกนนำในประชุมคือ ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน สิ่งที่ได้จากการสังเกตการณ์ประชุมหมู่บ้านทำให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชนในการแสดงความคิดเห็น ศักยภาพของชุมชน และการระดมความคิดเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน นอกจากนี้ผู้วิจัยได้เข้าโบสถ์ สิ่งที

ได้จากการสังเกตคือการทำพิธีทางศาสนา ความเป็นชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ปกาเกอญอและอาข่าในการแสดงกิจกรรมภายในโบสถ์และการพบเจอผู้คนใหม่ ๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกับประชุมเครือข่ายที่มาศึกษาดูงานที่ชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ทั้งการสำรวจชุมชน การเข้าไปในพื้นที่สวน และพื้นที่นา ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างเป็นระบบ ผลกระทบของชุมชนที่ทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (พื้นที่เตรียมประกาศ) และแสดงให้เห็นถึงการใช้อยู่ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนสามารถเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับนโยบายรัฐได้

(2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการเข้าร่วมกิจกรรมในช่วงที่ลงภาคสนาม และอยู่ในชุมชนก็ดำเนินวิถีชีวิตเหมือนกับคนในชุมชน โดยผู้วิจัยได้ปรับตัวให้กลมกลืนและสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชนผ่านกิจกรรม เช่น การเข้าไปในไร่มุขเวียน การร่วมกิจกรรมประเพณีแต่งงาน การทำอาหารพื้นถิ่น ซึ่งได้พักอาศัยบ้านของชาวบ้านในชุมชนที่ชุมชนบ้านกลาง และอาศัยที่โบสถ์ของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ระยะเวลาสังเกตแบบมีส่วนร่วมประมาณ 2 เดือน ตั้งแต่ 8 มกราคม – 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566

(3) การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์แบบพูดคุยสำหรับผู้ให้ข้อมูลทั่วไป และสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการสัมภาษณ์ทั่วไปนั้น มีการสัมภาษณ์บุคคล และสัมภาษณ์กลุ่ม ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ตามโอกาสที่ประสบพบเจอและเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เช่น เมื่อพบกันในการกิจหรือกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นในชุมชน ผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นการไปพบพูดคุยแบบทั่วไปหรือในรูปแบบของความช่วยเหลือตามงานต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยสามารถปฏิบัติได้ โดยจะพูดถึงเรื่องทั่วไป ความเป็นอยู่ซักถามสารทุกข์สุกดิบแล้วค่อยเริ่มเข้าประเด็นที่ต้องการศึกษา

สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น เน้นที่ผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งผู้วิจัยมีการนัดล่วงหน้าผ่านผู้นำชุมชนหรือนัดโดยตรงเพื่อขอสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์แต่ละครั้งจะอธิบายถึงวัตถุประสงค์ใน

การสัมภาษณ์และสิ่งที่ต้องการให้แก่ผู้ถูกสัมภาษณ์ให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน จากนั้นจึงขออนุญาตในการใช้เครื่องมือในการอัดเสียงเพื่อนำมาถอดเทปและวิเคราะห์เป็นลำดับถัดไป ทั้งนี้คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เป็นคำถามปลายเปิดที่ให้ผู้สัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นออกมาอย่างอิสระ จากนั้นผู้วิจัยก็จะเจาะลึกประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบถึงรายละเอียดที่มากขึ้น พร้อมทั้งสังเกตอาการปฏิกิริยาของผู้ถูกสัมภาษณ์ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรในขณะถูกสัมภาษณ์และหลังสัมภาษณ์เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ศึกษา รวมถึงผู้ศึกษาจะเลี่ยงคำถาม และไม่ถามคำถามที่ก่อให้เกิดประเด็นความขัดแย้งทั้งสิ้น (โปรดดูแนวคำถามสัมภาษณ์ในภาคผนวก)

(4) การสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยได้จัดสนทนากลุ่ม จำนวน 1 ครั้ง เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2566 มีผู้เข้าร่วมจำนวน 10 คน ณ ศาลาชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ เวลา 10.00 – 12.00 น. เป็นผู้ที่มิประสบการณ์ในการปรับตัวและการต่อรองต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ ซึ่งมีเครื่องมือ คือ แนวคำถามและประเด็นต่าง ๆ ให้ผู้สนทนาทุกคนสามารถมีอิสระในการตอบได้ เช่น การจัดการทรัพยากรของชุมชน ประเด็นการยื่นหยัดต่อสู้การทำไร่หมุนเวียน สถานการณ์ของชุมชน และการปรับตัวของชุมชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

3.2 การเลือกผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ทั่วไป สัมภาษณ์เชิงลึก และผู้ร่วมสนทนา ดังนี้

3.2.1 ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ โดยเลือกประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภอองาว โดยใช้การสัมภาษณ์ ดังนี้

(1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General information) เป็นกลุ่มที่ผู้วิจัยไม่ได้เจาะจงจำนวน 10 คน แต่เป็นบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไป สถานการณ์ ความคิดเห็นรวมทั้งการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่ฮ่างต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐได้ เช่น ชาวบ้านในชุมชนที่มีความเห็นต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โดยรัฐ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มให้ข้อมูลทั่วไปมีเพศชาย และเพศหญิง ประกอบไปด้วยอาชีพทำเกษตรกรรม อาชีพค้าขาย ที่ให้ทัศนคติต่อการปรับตัวและการต่อรองของชุมชน ทั้งด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การทำเกษตรกรรม และผลกระทบจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ผู้วิจัยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

(2.1) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ จำนวน 20 คน และผู้ให้ข้อมูลหลักชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว จำนวน 20 คน รวมเป็น 40 คน ประกอบไปด้วยผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐทั้งทางตรงและทางอ้อม

(1) เกณฑ์การคัดเลือก คือ เป็นผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยอยู่ชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ เช่น นโยบายทวงคืนผืนป่า นโยบายการจัดการที่ดิน และมีบทบาทในการออกมาเคลื่อนไหวหรือต่อรองต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

(2) เกณฑ์การคัดออก คือ ชาวบ้านในชุมชนไม่สามารถให้ข้อมูลได้อย่างละเอียดหรือชัดเจนเพียงพอ และตอบคำถามไม่ได้มากกว่าร้อยละ 50

(2.2) ผู้ให้ข้อมูลหลักที่มาจากหน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง จำนวน 7 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่สำนักงานเขตป่าไม้จังหวัดลำปาง ผู้จัดทำเพจทะเลอนตะตลอด: ชาติพันธุ์ลำปาง-แพร่ สื่ออิสระภาคเหนือ เจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง เจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาเกษตรจังหวัดลำปาง และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท

(1) เกณฑ์การคัดเลือก คือ ผู้ให้ข้อมูลปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐที่มีต่อชุมชนบ้านกลาง-

บ้านแม่ฮ่าง ผู้ให้ข้อมูลได้ลงพื้นที่หรือรู้จักชุมชน และผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมหรือดำเนินกิจกรรมบ้าน
กลาง-บ้านแม่ฮ่าง

(2) เกณฑ์การคัดออก คือ เจ้าหน้าที่หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องไม่สามารถให้ข้อมูลได้อย่างละเอียดหรือชัดเจนเพียงพอ และตอบคำถามไม่ได้มากกว่าร้อยละ 50

3.3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือในการวิจัยและเก็บข้อมูล ได้แก่ คำถามปลายเปิดที่มีความสอดคล้องกับ
วัตถุประสงค์ กรอบแนวคิด และประเด็นที่ต้องการศึกษา ซึ่งจะเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างที่
ผู้วิจัยได้กำหนดคำถามไว้ล่วงหน้า ทั้งนี้เป็นแนวทางการสัมภาษณ์ที่เปิดโอกาสให้ผู้ตอบคำถามแสดง
ความคิดเห็นอย่างอิสระ และบรรยายข้อมูลอย่างละเอียด นอกจากนี้ยังมีเครื่องมืออำนวยความสะดวก
สะดวกในการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ได้แก่ สมุดจดบันทึกข้อมูล เครื่อง
บันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ ซึ่งทำให้บันทึกข้อมูลได้อย่างละเอียด

แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบ่งได้ 5 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ และอาชีพ สถานภาพสมรสและ
ครอบครัว ประสบการณ์ด้านต่าง ๆ

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับสภาพชุมชน สถานการณ์ชุมชน การปรับตัวของชุมชนบ้าน
กลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง จังหวัดลำปางต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ เช่น

- ประวัติชุมชน การอยู่อาศัยและทำมาหากินในชุมชน
- นโยบายการจัดการทรัพยากรของรัฐมีผลอย่างไรบ้างต่อวิถีชุมชน
- ชุมชนและชาวบ้านมีการปรับตัวต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดย
รัฐอย่างไร มากน้อยแค่ไหน
- ชีวิตก่อนและหลังการประกาศอุทยานแห่งชาติแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

- แรงกดดันจากภายในและภายนอกของชุมชนในการปรับตัวมาจากปัจจัยใดบ้าง
- ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทหรือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ และชาวบ้านเป็นอย่างไร

ส่วนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับการต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง จังหวัดลำปางต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

- เส้นทางการต่อรองของชุมชนมีความเป็นมาอย่างไร
- ปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนต้องออกมาต่อรองกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐมีอะไรบ้าง
- กระบวนการต่อรองของชุมชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและผลตอบรับจากรัฐเป็นอย่างไร
- อุปสรรคหรือปัญหาในการต่อรองของชุมชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ
- หน่วยงาน/องค์กร/บุคคลใดเข้ามาสนับสนุนการต่อรองกับชุมชนบ้าง สนับสนุนอย่างไร

ส่วนที่ 4 คำถามเกี่ยวกับ นโยบายป่าไม้และอุทยานแห่งชาติที่เกี่ยวข้องชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

- เหตุใดอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทยังคงเป็นพื้นที่เตรียมการ เพราะอะไร
- อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (พื้นที่เตรียมการ) มีการจัดการพื้นที่ป่าในเขตอุทยานและบริเวณโดยรอบอย่างไร
- ชาวบ้านการจัดการพื้นที่ป่าที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (พื้นที่เตรียมการ) อย่างไร
- ระเบียบและกฎหมายการใช้พื้นที่ป่าของอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (พื้นที่เตรียมการ) เป็นอย่างไร

- การมีส่วนร่วมการจัดการป่าหรือกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้าน เป็นอย่างไร

ส่วนที่ 5 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีบทบาทสำคัญกับชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

- หน่วยงานรัฐ/ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง มีบทบาทอย่างไรต่อชุมชน
- การสนับสนุนของหน่วยงานรัฐ/ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง มีกระบวนการจัดการร่วมกับชุมชนอย่างไรบ้าง
- ก่อนและหลังการเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
- การต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อภาครัฐ มีวิธีการแบบใด /กระบวนการต่อรองอย่างไร
- ผลลัพธ์จากหน่วยงานรัฐ/ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่เข้ามาชุมชน อย่งไรบ้าง

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยทำการสรุปวิเคราะห์ ประมวลผล ตลอดจนมีการนำเสนอด้วยวิธีการบรรยายเชิงพรรณนา สามารถอธิบายได้ดังนี้

3.4.1 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากเอกสาร บทความเชิงวิชาการ รายงานการวิจัย หนังสือ และตำรา ตลอดจนวารสารต่าง ๆ ข้อมูลทั่วไป ลักษณะทางภูมิศาสตร์ แนวคิดและงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นก็รวบรวมและวิเคราะห์ มาจัดระเบียบข้อมูลให้สอดคล้องกับของเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้

3.4.2 นำแนวคิดและทฤษฎีที่ได้ มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นลำดับไป โดยแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา ประกอบไปด้วย แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ นำมาใช้อธิบายอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสายเลือดเดียวมาตั้งแต่กำเนิด และอัตลักษณ์ที่มีลักษณะการเลื่อนไหล มี

การเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์สิ่งแวดล้อมหรือนำอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มาเป็นเครื่องมือการ
ต่อรองกับรัฐ แนวคิดการเคลื่อนไหว นำมาใช้อธิบายการต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐที่ได้เผชิญปัญหา
กับการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ พื้นที่ดินทำกินทับซ้อน ซึ่งนำมาสู่ชุมชนต้องดำเนินการ
เคลื่อนไหวพื้นที่ทางสังคมหรือการต่อรองเพื่อสามารถดำรงวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ได้อย่างเดิม ต่อมา
เป็นแนวความคิดมีส่วนร่วมของประชาชนนำมาใช้อธิบายในประเด็นที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการ
ทำกิจกรรมต่าง ๆ และสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้เช่นกัน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความ
ทันสมัยโดยการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตด้วยนโยบายการอนุรักษ์ป่าเพื่อความอยู่รอดของชุมชน

3.4.3 นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ โดย
วิเคราะห์ทั้งสองชุมชนถึงผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรชุมชนในต่อรองความสัมพันธ์กับรัฐ
ภายใต้บริบทการพัฒนาของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง สรุปข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์
และนำมาอภิปรายผลการศึกษาหรือหาข้อค้นพบจากงานศึกษา และนำเสนอด้วยวิธีบรรยายเชิง
พรรณนา

บทที่ 4

ประวัติและวิถีชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ่าง จังหวัดลำปาง

บทที่ 4 นี้จะเป็นการนำเสนอประวัติชุมชน การตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางกายภาพ วิถีชีวิตของบ้านกลาง ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ตำบลนาแก อำเภองาว จังหวัดลำปาง เพื่อให้เห็นถึงประเพณี ภูมิปัญญาทั้งสองชุมชน

4.1 บริบทพื้นที่ของชุมชนบ้าน และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง จังหวัดลำปาง

4.1.1 การตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางกายภาพของชุมชนบ้านกลาง

ชุมชนบ้านกลาง ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่มา นานกว่า 300 ปี และเป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปว์ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน บ้านกลางนั้นไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นการเล่าสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษสู่รุ่น ลูกรุ่นหลาน การก่อตั้งเป็นชุมชนบ้านกลาง เริ่มมาจากกลุ่มชาวกะเหรี่ยงโปว์จากจังหวัดกาญจนบุรีได้ เข้ามาค้าขายสินค้าที่บ้านปางช้าง ตำบลสลก และตำบลสรอย อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ด้วยขบวนช้าง และขบวนม้า หลังจากนั้นก็เดินทางไปค้าขายต่อที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ในระหว่างการเดินทางก็ลัดเลาะไปตามสันเขาตอยหลวงระหว่างการเดินทางก็ได้หยุดพักขบวนช้าง -ขบวนม้าที่ บริเวณเขตห้วยแม่มาย อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ซึ่งในบริเวณนั้นอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้เบญจ พรณ เต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิดที่เหมาะสมแก่การทำมาหากินจึงได้มีการตัดสินใจที่จะตั้งถิ่นฐาน ขึ้นบริเวณดังกล่าวนี้ หลังจากนั้นก็มีผู้คนมากมายอพยพทยอยเข้ามาเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ ที่มีจำนวนประชากรมากขึ้นกว่าเดิม (คณะกรรมการชุมชนบ้านกลาง, 2565)

ต่อมาก็ได้มีการขยายการตั้งถิ่นฐานเพื่อทำมาหากินไปยังทิศเหนือของหมู่บ้านและตั้งชื่อ หมู่บ้าน คือบ้านกลาง ทั้งนี้ก็มีกลุ่มกะเหรี่ยงโปว์เดียวกันบางส่วนได้อพยพขึ้นไปที่ยอดเขาแม่ดำ แต่ หลังจากนั้นไม่นานก็ไปตั้งถิ่นฐานที่ห้วยแม่มายและก็ได้อพยพอีกครั้งไปอยู่ที่ห้วยปิงหรือบ้านแม่ฮ่าง อำเภอแม่เมาะ แต่เนื่องจากการเดินทางคมนาคม การติดต่อสื่อสารค่อนข้างลำบาก ด้วยพื้นที่ภูเขาสูง จึงได้อพยพมาอยู่ที่ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง จนมาถึงปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันนี้ ชื่อ

ชุมชน “บ้านกลาง” เป็นชื่อที่ถูกตั้งขึ้นใหม่ มีที่มาจากสภาพที่ตั้งภูมิศาสตร์ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างหมู่บ้านเดิม(บ้านเนาะ) และหมู่บ้านแม่सान จึงได้ชื่อว่า “บ้านกลาง” (นายชูชัย (นามสมมติ) 19 มกราคม 2566)

หลักฐานสำคัญในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านกลางกว่า 300 ปีนั้นที่เห็นได้ชัด คือ การมีเอกสารเสียภาษีบำรุงท้องที่ ภบท.5 (ภาษีดอกหญ้า) รวมถึงเอกสารการบันทึกเข้ามาของศาสนาคริสต์ที่เป็นภาษากะเหรี่ยงสะกอ และอนุสาวรีย์แห่งการเผยแพร่ศาสนาของคณะคริสต์จักรกะเหรี่ยงแบปติสต์แห่งประเทศไทย (Karen Baptist Convention : KBC) ที่สร้างบริเวณหมู่บ้านเดิม (บ้านเนาะ) โดยชุมชนบ้านกลางถือว่าเป็นชุมชนแรกในประเทศไทยที่ได้รับศาสนาคริสต์ เมื่อก่อนเป็นชุมชนที่นับถือผีมาก่อน แต่ต่อมาได้มีการเข้ามาประกาศพระกิตติคุณ (คำสอนของพระเยซู) แก่ชาวบ้านในชุมชน จนเกิดเป็นความศรัทธาและนับถือจึงได้เปลี่ยนมาเป็นคริสเตียนทั้งหมด นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ เป็นศาสนาประจำหมู่บ้าน (นายภูผา (นามสมมติ), 20 มกราคม 2566)

การเข้ามาของพระกิตติคุณ เริ่มในปี พ.ศ. 2424 โดยมีมิชชันนารีจากพม่าเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ อาจารย์หม่องโกล์ อาจารย์ส่วยเมี้ยะ และอาจารย์เกต ต่อมาในปี พ.ศ. 2425 ชาวบ้านกลางเดิมที่เคยอาศัยอยู่บ้านเนาะประมาณ 60 คน ได้ก่อตั้งคริสตจักรด้วยไม้ไผ่ที่สามารถหาได้ในพื้นที่ป่า และมีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องจากเป็นอาคารไม้สักถาวร ต่อมาถึงปี พ.ศ. 2552 ได้ชื่อ “คริสตจักรมากมาย” โดยคำว่า มากมาย มาจากห้วยแม่มายเป็นห้วยที่สำคัญของชุมชนบ้านกลาง หมายถึง สบายขึ้น ซึ่งสังกัดภาค 10 สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย รวมถึงสนับสนุนด้านสาธารณสุข หลักจากนั้นก็สถาปนาคริสตจักรก็มีผู้นำศาสนาบางส่วนไปเผยแพร่ให้กับชุมชนอื่น ๆ เช่น เชียงใหม่ ตาก แม่ฮ่องสอน และเชียงราย เป็นต้น (นายภูผา (นามสมมติ), 20 มกราคม 2566)

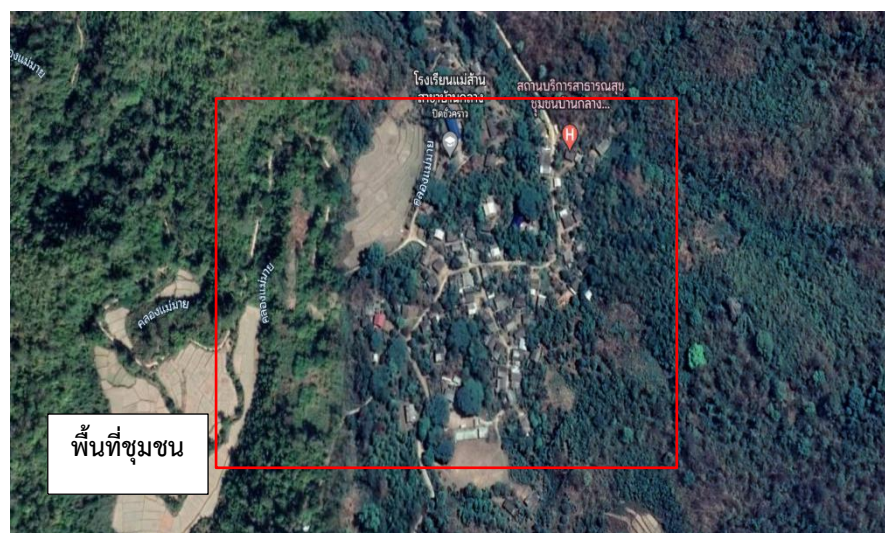
4.1.2 ลักษณะพื้นที่ตั้งทางกายภาพของชุมชนบ้านกลาง

ปัจจุบันชุมชนบ้านกลางตั้งอยู่ใน ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ลักษณะทางกายภาพเป็นแอ่งกระทะ ตั้งอยู่สูงประมาณ 500-600 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ถัดมาเป็น

บริเวณที่ราบเชิงเขาติดลำห้วยจนถึงแนวสันเขาบริเวณโดยรอบเป็นพื้นที่ไร่ถาวร พื้นที่สวน และพื้นที่ไร่มุมนเวียน โดยมีเทือกเขาหรือดอยที่สำคัญจำนวน 6 ดอย คือ ดอยยุง ดอยตั้งหงาย ดอยโล่งใจ ดอยผักหวาน ดอยขมิ้น และดอยตาตออบ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นต้นกำเนิดของลำห้วยขนาดเล็ก จำนวน 17 สายด้วยกัน ได้แก่ ห้วยข้างงาอ้า ห้วยปู่เล็ก ห้วยปู่ลาน ห้วยปู่ดำ ห้วยข้างงาเล็ก ห้วยมะหลอด ห้วยผายาก ห้วยป่าเหี้ยว ห้วยเปียง ห้วยตอง ห้วยกวางตุ ห้วยน้ำซุ่น ห้วยหก ห้วยหลุด ห้วยส้ม ห้วยปู่แวน และห้วยวอก โดยห้วยทั้งหมดไหลมารวมกันกลายเป็นลำห้วยใหญ่ 2 สาย คือห้วยแม่มาย และห้วยแม่ตำ นอกจากนี้ยังมีทางเข้าหมู่บ้านจำนวนสองทาง คือ ทางทิศตะวันตกหมู่บ้านปู่จ้อย และทิศใต้หมู่บ้านจำปุย (คณะกรรมการชุมชนบ้านกลาง, 2565)

ทิศเหนือ	ติดกับหมู่บ้านแม่सान	อำเภอแม่เมาะ	จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	ติดกับหมู่บ้านปางหละ	อำเภองาว	จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดหมู่บ้านปู่จ้อย	อำเภอเมือง	จังหวัดลำปาง
ทิศใต้	ติดกับหมู่บ้านจำปุย	อำเภอแม่เมาะ	จังหวัดลำปาง

พื้นที่ของชุมชนบ้านกลางครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 36.9 ตารางกิโลเมตรหรือ 23,066 ไร่ ชุมชนบ้านกลางมีลักษณะภูมิอากาศมรสุมเขตร้อน แบ่งเป็น 3 ฤดู ได้แก่ เดือนมีนาคม - พฤษภาคม เป็นช่วงฤดูร้อน มิถุนายน - ตุลาคม จะเป็นช่วงมรสุมของลมตะวันตกเฉียงใต้ฝนตกทั้งช่วงเดือน ส่วนเดือนพฤศจิกายน - เดือนกุมภาพันธ์เป็นช่วงฤดูหนาว ที่ลมมรสุมพัดจากตะวันออกเฉียงเหนือจากประเทศจีนนำความเย็นและความแห้งแล้งเข้ามาในบริเวณ รวมถึงอยู่บนพื้นที่สูง ทำให้มีอากาศหนาวจัด (เทศบาลตำบลแม่เมาะ, 2565)

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชนบ้านกลาง อำเภอมแม่เมาะ จังหวัดลำปาง

(1) ด้านการปกครองของชุมชนบ้านกลาง อำเภอมแม่เมาะ จังหวัดลำปาง

ชุมชนบ้านกลาง มีพ่อหลวงสมชาติ รักษ์สองพลู เป็นผู้ใหญ่บ้าน และมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจำนวนสองคน ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดูแลชุมชนและชาวบ้านในชุมชน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มภายในชุมชน ประกอบไปด้วย กลุ่มฅณาปนกิจ กลุ่มฅนาคารรักษ์แม่เมาะ กลุ่มกองทุนหน่อไม้ และกลุ่มกองทุนแม่ของแผ่นดิน กลุ่มกองทุนฅณะสตรี กองทุนเกษตรเพื่อการยั้งยืน กองทุนเลี้ยงสัตว์ และกลุ่มโครงการฝ้าฅณะสตรี โดยกลุ่มเหล่านี้ก่อตั้งเพื่อช่วยเหลื่อชาวบ้านในชุมชนและเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี (นายชูชัย (นามสมมติ) 19 มกราคม 2566)

(2) ด้านการรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยของชุมชนบ้านกลาง อำเภอมแม่เมาะ จังหวัดลำปาง

ชุมชนบ้านกลาง มีการรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อย โดยชาวบ้านภายในชุมชนเอง ซึ่งจัดตั้งชุดปฏิบัติประจำหมู่บ้าน เรียกว่า ชุดรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้าน จำนวน 15 คน โดยได้รับการแต่งตั้งจากที่ว่าการอำเภอมแม่เมาะ รวมถึงการตั้งกฎกติกาและข้อบงคับภายในชุมชนมีการออกกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีการป้องกันและการ

แก้ไขปัญหายาเสพติด ดำเนินการให้ผู้เสพและผู้ติดยาเสพติดได้เข้ารับการบำบัดและฟื้นฟูด้านร่างกาย และจิตใจ โดยกฎระเบียบนั้นเป็นการสร้างความสามัคคี ความเข้มแข็งภายในชุมชนเอง ตลอดจนมี การป้องกันและการแก้ไขปัญหาการค้ำมนุษย์ให้ทราบในที่ประชุมประจำเดือนและผ่านหอกระจาย ข่าวถึงรูปแบบที่มีฉายาชีพใช้หลอกลวง เช่น การใช้แรงงานหนัก การทารุณกรรม การค้าประเวณี และ การไม่ได้รับค่าจ้างจากนายจ้าง และที่สำคัญมีการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เช่น ดินโคลนถล่ม พื่นถนบนทรุด พายุ รวมถึงการเฝ้าระวังไฟฟ้า เป็นต้น (นายเจต (นามสมมติ), 12 มกราคม 2566)

(3) สภาพเศรษฐกิจของชุมชนบ้านกลาง

ชุมชนบ้านกลางยังคงทำระบบเกษตรกรรมไร่หมุนเวียน ทำสวน และเก็บของป่า ที่ เน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก รองลงมาก็นำไปจำหน่ายให้กับร้านค้าในชุมชนรับซื้อ หรือ จำหน่ายให้คนในชุมชน พืชผักที่ปลูกในไร่หมุนเวียน เช่น มะแขว่น มะนาว พริก ไม้ ครั่ง และอื่น ๆ อีกมากมาย นอกจากนี้ข้าวในไร่หมุนเวียนก็นำมาจำหน่ายเป็นข้าวออกแฉกที่ชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้ผลิตเอง และก็นำมาจำหน่ายได้แก่ ข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวแดง ข้าวเจ้าดำ การทำเกษตรกรรม ของชุมชนบ้านกลางไม่ใช่สารเคมี แต่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์แบบน้ำและแบบแห้งที่หมักเองจากเศษพืช ผัก ผลไม้ และมูลสัตว์ เพื่อให้ผลผลิตออกมามีคุณภาพ และเจริญเติบโตได้เต็มที่

การจัดการระบบน้ำที่เพียงพอและมีประสิทธิภาพนับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการทำ เกษตรกรรมที่ทำให้พืชพันธุ์ ผัก และผลไม้ ออกผลได้อย่างเต็มที่ โดยมีการปรับปรุงเหมืองไส้ไก่แทน การสูบน้ำจากลำห้วย ส่งผลให้ลดต้นทุนด้านปัจจัยการผลิตการเกษตร และเพิ่มศักยภาพในการประกอบ อาชีพในการพัฒนาเศรษฐกิจระดับฐานรากได้ นอกจากนี้ระบบประปาหมู่บ้านของบ้านกลางก็มาจาก แหล่งน้ำธรรมชาติที่ผ่านการกรองแล้ว โดยมีตู้ประปาของชุมชนตั้งไว้ที่ศาลากลางเป็นน้ำที่สามารถ อุปโภค บริโภคได้ ทั้งนี้ภายในชุมชนยังมีการเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น โค กระบือ หมู สุกร เป็ด และไก่ ตาม แนวคิดของธนาคารโค - กระบือของรัชกาลที่ 9 ที่ได้จากกรมปศุสัตว์ลำปาง เพื่อใช้ประโยชน์ใน การเกษตร โดยมีเงื่อนไขภายในเวลา 3 ปี หากมีลูกเกิดมาให้เกษตรกรเลี้ยงดูตัวแรกจนถึงอายุ 18

เดือน แล้วจึงส่งคืนให้กับกรมปศุสัตว์ตามสัญญา ตัวถัดไปจึงจะเป็นกรรมสิทธิ์ของเกษตรกรเมื่อสิ้นสุด
 สุดระยะเวลา 5 ปี (นายชล (นามสมมติ), 14 มกราคม 2565)

รายได้ทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านกลางมาจากผลผลิตในไร่หมุนเวียน เช่น พริก
 ข้าว ถั่วฝักยาว แตงกวา มะเขือ ฯลฯ และการเก็บของป่า เช่น หน่อไม้ ซึ่งหน่อไม้เป็นพืชเศรษฐกิจ
 ของชุมชนรายได้รวมทั้งหมดชุมชน 2,969,386 บาท/ปี คิดเป็นรายได้ 47,133 บาท /ครัวเรือนต่อปี
 หรือ 11,039 บาท/ปี (คณะกรรมการชุมชนบ้านกลาง, 2565) หน่อไม้จะมีในช่วงเดือนกรกฎาคม –
 กันยายน ประมาณ 2-3 เดือน หลังจากนั้นก็ไม่สามารถนำหน่อไม้ออกมาได้อีก เพื่อให้หน่อไม้ได้ทำ
 การฟื้นฟูและแตกหน่อขึ้นมาใหม่ได้ ซึ่งหน่อไม้เป็นอาหารพื้นบ้านของชาวชุมชนบ้านกลางที่นำเอามา
 ประกอบอาหารและออกมามีขายเป็นรายได้หลักให้กับชุมชน อีกทั้งลำไยฝักก็มีประโยชน์นำมาเป็น
 ฟืน และนำมาสร้างบ้าน ทำรั้ว (นายชูชัย (นามสมมติ) 19 มกราคม 2566)

สัดส่วนการบริโภคพืชผักผลไม้ ของชุมชนบ้านกลางส่วนใหญ่มาจากการเก็บของป่า
 เช่น หน่อไม้ รังผึ้ง ร้อยละ 42 รองลงมาเป็นไร่หมุนเวียน ร้อยละ 33 สวนครัวร้อยละ 22 พื้นที่นา
 ร้อยละ 3 (คณะกรรมการชุมชนบ้านกลาง, 2565) จากสัดส่วนการบริโภคพืชผัก และผลไม้ของชุมชน
 บ้านกลางส่วนใหญ่มีการพึ่งพาทรัพยากรจากป่าไม้เกือบทั้งหมดในการดำรงชีวิต ทรัพยากรน้ำ และ
 ทรัพยากรดิน นอกจากนี้มีแหล่งสมุนไพรเป็นยารักษาโรค มีแหล่งต้นน้ำลำธาร มีหมู่บ้านสัตว์ป่าส่งผล
 ทำให้ชุมชนสามารถรักษาความมั่นคงทางอาหารที่เป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้ ถึงแม้ว่า
 ต้องเผชิญกับพื้นที่ทำกินทับซ้อนเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (พื้นที่เตรียมการ) แต่พวกเขาก็ยังยืน
 หยัดในการดำเนินวิถีชีวิตดั้งเดิมต่อไป

(4) พิธีกรรมการบวชป่า เป็นพิธีกรรมของชุมชนบ้านกลาง โดยในปี พ.ศ. 2538 ปี
 องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านดง หน่วยงานป่าไม้ และเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ซึ่งพิธีกรรม
 ดังกล่าวจะเป็นลักษณะของศาสนาคริสต์ มีศิษยาภิบาลเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ภายในงานก็จะ
 ร่วมกันร้องเพลงสรรเสริญพระเจ้า อ่านพระคัมภีร์เกี่ยวกับการสร้างโลกและสรรพสิ่งของพระเจ้า
 รวมถึงอธิษฐานเพื่อขอให้พระเจ้าทรงคุ้มครองป่าของชุมชน หลังจากนั้นจึงนำป้ายผ้าที่มีสัญลักษณ์รูป

ไม้กางเขนมัดรอบต้นไม้เพื่อให้พระผู้เป็นเจ้าของป่า ซึ่งเป็นกุศโลบายในการรักษาป่าของชาวบ้าน เพื่อไม่ให้เกิดการรุกรานทำลาย และตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้

4.2 บริบทพื้นที่ของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ตำบลนาแก อำเภองาว จังหวัดลำปาง

4.2.1 บริบทพื้นที่ของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

บ้านกลาง ในปี พ.ศ. 2554 รายได้จากการขายหน่อไม้มากที่สุดถึง 718,846 บาท และมีชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ตำบลนาแก อำเภองาว จังหวัดลำปางเป็นชุมชนที่มีสองกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบไปด้วยชาวบ้านที่เป็นกลุ่มปกากะญอหรือกะเหรี่ยงสะกอ และชาวบ้านกลุ่มอาข่า ซึ่งจะอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน บ้านแม่ฮ่าง มีความหมายมาจาก “แม่” คือ แม่น้ำ “ฮ่าง” คือ ชื่อต้นไม้ขนาดใหญ่ที่เกิดบริเวณลำห้วย เรียกว่าต้นฮ่าง หรือต้นโพธิ์/ต้นไทร โดยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจะเป็นผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ก่อน มาจากสิบสองปันนา อพยพมาอยู่ที่บ้านสันป่าก่อ ในปี พ.ศ. 2436 เพียง 15 ครัวเรือนจำนวน 35 คน ในปี พ.ศ. 2446 ย้ายไปอยู่ที่บ้านแม่ฮ่าง ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ แล้วก็ย้ายออกมาอยู่ที่บ้านแม่ฮ่าง เนื่องจากบ้านแม่ฮ่างอยู่ลึกเกินไป ต่อมาปี พ.ศ. 2458 กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงก็ได้มีปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน และการอพยพคนออกจากป่า ทำให้ต้องย้ายมาที่บ้านแม่ฮ่างเป็นอำเภองาว ในปี พ.ศ. 2473 แต่ก็ขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐเช่นเดียวกันคือปัญหาที่ดินทำกิน ทำให้ต้องย้ายมาที่บ้านแม่ฮ่างอย่างถาวร (คณะกรรมการชุมชนบ้านแม่ฮ่าง, 2564)

มาในปี พ.ศ. 2530 ก็มีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน สำนักงานพัฒนาชุมชน และเจ้าหน้าที่หน่วยปลูกป่าต้นน้ำห้วยโล่ง จังหวัดลำปาง ได้นำกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าอพยพมาบ้านแม่ฮ่างด้วย ซึ่งเดิมทีกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าอพยพมาจากประเทศพม่า และจังหวัดเชียงใหม่แล้วได้มาอาศัยที่บ้านบ่อสี่เหลี่ยมอำเภองาว จากนั้นก็อาศัยอยู่ที่บ้านแม่ฮ่างมาจนถึงทุกวันนี้

4.2.2 ลักษณะพื้นที่ตั้งทางกายภาพของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

บ้านแม่ฮ่าง อยู่บนพื้นที่สูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง 500 - 600 เมตร ลักษณะทางกายภาพเป็นภูเขาเรียงกันสลับซับซ้อน มีพื้นที่ราบตามร่องเขา และพื้นที่ลาดต่ำลงมาตามระดับมา

ทางทิศใต้และทิศตะวันออกของชุมชน และเป็นชุมชนที่อยู่ห่างจากอำเภอองาวไปทางทิศเหนือ ระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร เป็นเส้นทางติดต่อถนนลาดยางสายเอเชีย หมายเลข 1 และเลี้ยวซ้ายเข้าถนนหลวงชนบทลำปาง 1033 ผ่านบ้านหัวทุ่ง แล้วเลี้ยวขวาเข้าบ้านแม่แป้น และขึ้นไปอีก 7 กิโลเมตรไปตามทางโค้งภูเขา ก็จะถึงบ้านแม่ฮ้าง จากข้อมูลปี พ.ศ. 2564 ชุมชนบ้านแม่ฮ้างมีครัวเรือน ทั้งหมด 227 ครัวเรือน เพศชาย จำนวน 285 คน เพศหญิง 310 คน รวมเป็น 595 คน (คณะกรรมการชุมชนบ้านแม่ฮ้าง, 2564)

ลักษณะภูมิอากาศของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ตำบลนาแก อำเภอองาว จังหวัดลำปาง มีสภาพอากาศแบบเขตร้อนสะวันนา มีความร้อนชื้น สามารถแบ่งได้ 3 ฤดูกาล ฤดูร้อน อยู่ในช่วงกุมภาพันธ์ - เมษายน ของทุกปี อุณหภูมิเฉลี่ย 34 - 37 องศาเซลเซียส ฤดูฝน อยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม - เดือน ตุลาคมของทุกปี อุณหภูมิเฉลี่ย 31 - 33 องศาเซลเซียส และช่วงฤดูหนาว อยู่ในช่วงเดือน พฤศจิกายน - เดือนมกราคมของทุกปี อุณหภูมิเฉลี่ย 10 - 24 องศาเซลเซียส และพื้นที่ทั้งหมดของ ชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ตำบลนาแก อำเภอองาวมีพื้นที่ 14,697 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำนา 200 ไร่ พื้นที่ทำสวน ครัว 126 ไร่ พื้นที่ทำไร่เกษตรแบบผสมผสาน 1,304 ไร่ พื้นที่ชุมชน 50 ไร่ และพื้นที่ป่า ประมาณ 13,000 ไร่ และบ้านแม่ฮ้างยังติดกับอีกหลาย ๆ ชุมชน ดังนี้ (คณะกรรมการชุมชนบ้านแม่ฮ้าง, 2564)

ทิศเหนือ	ติดกับบ้านกิ้วต้า	ตำบลปงเตา	อำเภอองาว
ทิศใต้	ติดกับบ้านแม่แป้นเหนือ	ตำบลนาแก	อำเภอองาว
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านพร้าว	ตำบลปงเตา	อำเภอองาว
ทิศตะวันตก	ติดกับแม่แป้นใต้และบ้านขุนอ่อนพัฒนา	ตำบลนาแก	

อำเภอองาว

ภาพที่ 5 แสดงพื้นที่ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง

4.2.3 วิถีชีวิตของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

(1) สภาพการเมืองและการปกครองภายในชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

ชุมชนบ้านแม่ฮ้าง เป็นชุมชนที่มีสองกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งปกากะญอ (กะเหรี่ยงสะกอ) และอาข่าที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยชุมชนบ้านแม่ฮ้างมีวิถีชีวิตที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรม อย่างเช่น การสื่อสารด้วยภาษาปกากะญอ-อาข่า การแต่งกายด้วยชุดปกากะญอ-อาข่า รวมถึงประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งนี้ชุมชนบ้านแม่ฮ้างเป็นชุมชนที่แผนพัฒนาหมู่บ้านไว้ชัดเจน ทางชุมชนได้รับการสำรวจฐานข้อมูล เด็กแรกเกิด การศึกษา ผู้สูงอายุ จากระบบ TPMap (Thai People Map and Analytics Platform) ของสำนักงานพัฒนาชุมชน และจากองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งทางชุมชนก็นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อดำเนินการวางแผนพัฒนาหมู่บ้านให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชนผ่านเวทีประชาคมทำให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนและชาวบ้านในชุมชน จนได้รับการคัดเลือกเป็นชุมชนสารสนเทศเพื่อการพัฒนาคุณภาพ

ชีวิต ประจำปี 2564 โดยมีการจัดทำข้อมูลการวาดขอบเขตแผนที่ชุมชนและแสดงสถานที่ต่าง ๆ อย่างชัดเจน (นายรุ่งเรือง (นามสมมติ), 12 กุมภาพันธ์ 2566)

ชุมชนบ้านแม่ฮ้างมีการจัดประชุมหมู่บ้าน เดือนละ 1 ครั้ง เพื่อนำข้อราชการ ประกาศ กฎหมาย และนโยบายของรัฐไปพูดคุยสื่อสารกับชาวบ้านให้ทราบโดยทั่วกันที่ศาลาอเนกประสงค์ของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการกิจกรรมแลกเปลี่ยน เรียนรู้เพื่อการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมอาชีพ การพัฒนาความรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการประชุมเครือข่ายไฟป่าดอยหลวงแจ้ห่ม - งาว ทั้งนี้ชุมชนบ้านแม่ฮ้างยังมีดำเนินกิจกรรมร่วมกับองค์กรภายนอกชุมชน เช่น กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง นำสมาชิกและชาวบ้านในชุมชนร่วมสร้างฝายชะลอน้ำ และโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ “โคกหนองนาโมเดล” ได้รับเงินงบประมาณจากสำนักพัฒนาชุมชนงาว ชุมชนบ้านแม่ฮ้างยังมีบอร์ดประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลอย่างทั่วถึง และประกาศเสียงตามสายทั้ง Facebook และ Line กลุ่มของชุมชน

(2) สภาพเศรษฐกิจของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

ชุมชนบ้านแม่ฮ้าง เป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ (กะเหรี่ยงสะกอ) และกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ซึ่งในอดีตนั้นได้มีการทำไร่หมุนเวียนมาก่อน แต่ในปัจจุบันไม่ได้ทำไร่หมุนเวียนต่อไปแล้ว จึงได้หันมาทำเกษตรแบบผสมผสานและการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ เช่น กรมพัฒนาชุมชนอำเภองาว สำนักงานเกษตรอำเภองาว และทางผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง มาให้ความรู้ อบรม การทำเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยนำเมล็ดพันธุ์พืชผักมาแจกจ่ายให้กับประชาชน เพื่อให้ชุมชนได้มีรายได้ แก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน และสร้างความมั่นคงทางอาหาร นอกจากนี้การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานไม่ใช่สารเคมี จะเป็นการทำน้ำหมักชีวภาพจากหน่อกล้วย เศษผัก หรือการทำสารไล่แมลง และการไกลบตอซึ่งแทนการเผาเพื่อนำมาเป็นปุ๋ย โดยยึดหลักการ 3 สร้าง คือ สร้างความมั่นคงทางอาหาร เช่นการปลูกผักเลี้ยงสัตว์ ต่อมาเป็นสร้างสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน เช่น การบริหารจัดการขยะ การใช้ทรัพยากรอย่าง

คุ่มค่า และสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม เช่น การปฏิบัติศาสนกิจ การทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ชุมชนบ้านแม่ฮ้างถือว่าเป็นชุมชนที่มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ส่วนใหญ่คนในชุมชนบ้านแม่ฮ้างประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม การรับจ้างทั่วไป รับราชการ หาของป่าและค้าขาย ตามลำดับ โดยเฉพาะในเดือนมิถุนายน ถึงเดือนสิงหาคม จะเป็นช่วงที่ชาวบ้านในชุมชนปลูกข้าว-เก็บเกี่ยวข้าว บางส่วนก็นำมาประกอบอาหารหรือนำไปขายต่อ ส่วนในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคมชาวบ้านที่ทำเกษตรกรรมก็จะเริ่มปลูกผักสวนครัว บริเวณที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูงหรือบริเวณภูเขาแล้วทำสวนเกษตรแบบนาขั้นบันได พืชผักที่ปลูก เช่น ผักกาด คื่นช่าย พริก กาแฟ ส้มแปด แครอท ถั่วฝักยาว และอื่น ๆ อีกมากมาย นับได้ว่าการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานของชุมชนบ้านแม่ฮ้างนั้นถือเป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารที่สำคัญที่สุดในชุมชน เนื่องจากในหลายครัวเรือนก็มีการประกอบอาชีพหลักดังกล่าวนี้ส่งผลให้เกิดรายได้ในหลายครัวเรือนได้

ลำดับ	ผลผลิต	จำนวน	กก.ละ	รวม (บาท)
1	หน่อหก	85000	10	850,000
2	หน่อไร่	50000	11	550,000
3	เห็ดห้า	400	120	48,000
4	เห็ดโคนปลวก	250	120	30,000
5	ใบตอง	1500	8	12,000
6	หยวก	30000	4	120,000
7	น้ำผึ้งรัง	1200	250	300,000
8	น้ำผึ้งดิน	50	200	10,000
9	ส้มป่อย	100	8	800
10	ดอกกิง	5000	40	200,000
รวมทั้งสิ้น				2,120,800

ตารางที่ 1 แสดงรายได้และจำนวนผลผลิตของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง
(คณะกรรมการชุมชนบ้านแม่ฮ่าง, 2564)

จากตารางแสดงให้เห็นถึงพืชเศรษฐกิจของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง โดยหน่อหูกและหน่อไร่เป็นผลผลิตที่มีการจำหน่ายได้ราคาสูง สูงที่สุด คือ 850,000 และ 550,000 บาท (คณะกรรมการชุมชนบ้านแม่ฮ่าง, 2564) เนื่องจากเป็นผลผลิตที่เก็บได้ในเฉพาะฤดูฝน มีรสชาติหวาน โดยชาวบ้านจะเข้าไปเก็บในป่าทำให้ได้ผลผลิตเป็นจำนวนมากจากนั้นก็แบ่งไว้ประกอบอาหารและนำไปจำหน่ายต่อไป ต่อมาเป็นเห็ดหำและเห็ดโคนปลวก ซึ่งเป็นเห็ดที่ขึ้นตามธรรมชาติ ชาวบ้านจะนิยมเก็บเห็ดเหล่านี้มากที่สุด เนื่องจากเป็นเห็ดที่สามารถรับประทานได้ ไม่มีพิษและมีรสชาติดี อีกทั้งยังสามารถออกผลผลิตได้ตลอดทั้งปี รวมถึงน้ำผึ้งรังและน้ำผึ้งดิน ถือได้ว่าเป็นผลผลิตที่ค่อนข้างนิยมมากในชุมชนบ้านแม่ฮ่าง เนื่องจากชาวบ้านจะไปเก็บรังผึ้งในป่า แล้วก็จำหน่ายให้ร้านค้าในชุมชน ราคาที่ค่อนข้างสูง และมีรสชาติหวานรับประทานง่าย จึงทำให้น้ำผึ้งของชุมชนบ้านแม่ฮ่างกลายเป็นสินค้าหลักของชุมชน

(3) ประเพณีและพิธีกรรมในชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่สูงและบริเวณป่าจึงมีความเชื่อเรื่องการนับถือผีเจ้าที่เจ้าทางที่เชื่อว่ามีกุมครองป่า ดิน หิน ต้นไม้ ต่าง ๆ ซึ่งก็จะมีการทำพิธีบวงสรวง 2 ครั้งต่อปี เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์กุมครองและปกป้องรักษาป่า รวมถึงพืชไร่ให้ผลผลิตออกมาตรงตามความต้องการ โดยพิธีที่สำคัญ เช่น พิธีเกช้างขู่ ที่เป็นพิธีกรรมหลังเก็บเกี่ยวข้าว และพิธีกรรมโก๊ะป้อแร หรือเรียกว่า การเรียกขวัญข้าว ก่อนที่จะทำการปลูกพืชไร่และในสวน เพื่อให้ผีบรรพบุรุษฝ่ายมารดาจะสามารถปกป้องกุมครองสมาชิกในครอบครัวได้ และเพื่อให้ผลผลิตออกผลให้เจริญเติบโตงอกงาม นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องการปกป้องรักษาป่า ไม่ตัดไม้ทำลายป่า เช่น ต้นไม้ขนาดใหญ่อย่างต้นไทรมักจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์กุมครองอยู่ หากตัดไปก็จะทำให้เกิดการไม่สบาย ป่วยไข้ พบเจอแต่ความทุกข์ลำบาก และห้ามตัดต้นไม้ที่ใช้แบกหามคนตาย ต้นไม้ที่มีรังผึ้งเกาะอยู่ ต้นไม้ที่มีจอมปลวก ตลอดจนต้นไม้ที่ขึ้นเป็นคู่อัดกันหรือส่วนปลายโน้มติดกับอีกต้นถือว่าเป็นต้นไม้ที่ห้ามตัด

ซึ่งถือว่าความเชื่อของชาวปกากะญอเป็นความเชื่อที่ผูกพันกับป่าและเป็นการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติร่วมด้วยไปกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่มีการสืบทอดต่อกันมา

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ชัดชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่างต่างมีวิถีวัฒนธรรม
และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่น โดยเฉพาะการมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่
การเข้ามาตั้งถิ่นฐานหรือการอพยพเข้ามาในชุมชน เนื่องจากในอดีตชุมชนได้เผชิญปัญหาที่ดินอยู่
อาศัยประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติอยู่หลายครั้ง จนมาถึงการมีพิธีกรรมบวชป่าที่เป็นพื้นที่
ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน แต่ในปัจจุบันนี้ทั้งสองชุมชนต่างได้รับผลกระทบจากการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ เช่น นโยบายทางคืนผืนป่าที่ประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทเป็นพื้นที่ป่า
อนุรักษ์ ดังนั้นจึงส่งผลให้ชุมชนต้องมีการปรับตัวและการต่อรอง ซึ่งผู้วิจัยได้มีการศึกษาและวิเคราะห์
ความแตกต่าง คล้ายคลึงของการปรับตัว และลักษณะการต่อรองของทั้งสองชุมชน รวมถึงผลที่เกิดขึ้น
หลังจากการปรับตัวและการต่อรองในบทถัดไป

บทที่ 5

การปรับตัว การต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง จังหวัดลำปางต่อ นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

บทที่ 5 นี้จะเป็นการนำเสนอสถานการณ์ของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้างที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ รวมทั้งการปรับตัว การต่อรอง และผลจากการปรับตัว การต่อรอง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

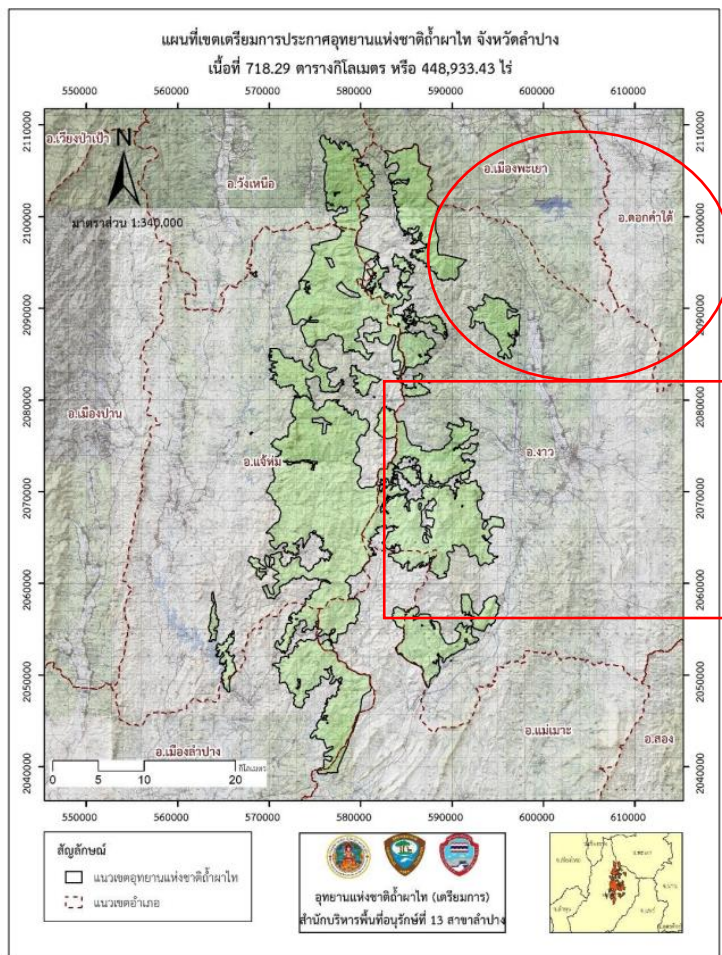
5.1 สถานการณ์ของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทเป็นพื้นที่เตรียมการอุทยาน ฯ สังกัดสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 13 สาขาลำปาง มีพื้นที่รับผิดชอบ จำนวน 750,301.26 ไร่ ครอบคลุม 5 อำเภอ คือ อำเภอเมืองลำปาง อำเภอลำปาง อำเภอลำปาง อำเภอลำปาง อำเภอลำปาง เป็นพื้นที่ภูเขาสูงชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางอยู่ที่ 1,352 เมตร โดยในอดีตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (เตรียมการ) ได้เผชิญกับการลักลอบตัดไม้ และการบุกรุกพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้สภาพป่าเกิดความเสื่อมโทรมจากปัญหาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการคุ้มครอง รักษาพื้นที่ จึงมีการกำหนดการจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 กำหนดให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นผู้ดูแลและจัดตั้งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ ที่ 13, 2566)

ปัจจุบันนี้อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทเป็นพื้นที่เตรียมการ โดยพื้นที่ดังกล่าวครอบคลุมไปถึงพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำมาหากินหรือพื้นที่ทางเกษตรของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่ฮ้าง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภอลำปาง ทำให้ชาวบ้านในชุมชนและบริเวณโดยรอบได้รับผลกระทบเป็นอย่างมากทั้งที่อยู่อาศัยทับซ้อนกับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติหรือป่าอนุรักษ์ จึงทำให้กรมป่าไม้มีแนวทางการดำเนินงานตามกรอบมาตรการแก้ไขปัญหาค่าครองชีพและทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามมติคณะรัฐมนตรี คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) 64/2557 และ 66/2557 สำหรับชุมชนที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ เพื่อให้ดำเนินการและการประสานในการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สามารถลดผลกระทบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศโดยรวม

จากการลงพื้นที่ภาคสนาม ส่วนหนึ่งที่ทำให้ป่าไม้ลดลงมาจากการสัมปทานป่าไม้ของรัฐให้แก่ นายทุน ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์กลับต้องเสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ โดยมีการสัมปทานไม้ถึง สามครั้งให้กับบริษัทบอมเบย์ ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2493 ครั้งที่สอง พ.ศ. 2502 และครั้งสุดท้ายคือ พ.ศ. 2514 ส่งผลให้สภาพป่าเสื่อมโทรม รวมถึงการบุกรุกพื้นที่จากบุคคลภายนอกที่ลักลอบเข้ามาตัด ไม้ จึงทำให้รัฐต้องดำเนินการฟื้นฟู และเพิ่มพื้นที่ป่าแต่่นโยบายการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ของรัฐกลับไม่ได้คำนึงถึงชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวกับกับป่าจากเดิมเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตทำ เกษตรกรรมไร่หมุนเวียน เก็บของป่า แต่ในตอนนี้นักกลับไม่สามารถทำได้เนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัย และ พื้นที่ทำมาหากินทับซ้อนกับเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ตา-แม่มาย ที่ประกาศเป็นป่าสงวนเมื่อปี พ.ศ. 2518 และในปี พ.ศ. 2534 พื้นที่ป่าที่เคยใช้ประโยชน์ก็ประกาศเป็น พื้นที่เตรียมการอุทยานแห่งชาติ ถ้ำผาไท เพื่อให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์และสงวนไว้

เมื่อชุมชนได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า รัฐจึงได้มีการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน โดยการเร่งรัดการจัดสรรให้แก่ผู้ยากไร้ และไม่มีกรรมสิทธิ์ โดยให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินดำเนินการ ซึ่งให้ทางกรมป่าไม้ จัดสรรที่ดินทำกิน โดยนำพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามมติ ครม. 30 มิ.ย. 41 ในพื้นที่ลุ่มน้ำ 3,4 และ5 มาดำเนินการให้จัดหาที่ดินตามนโยบายของรัฐบาล กำหนดไว้ว่า พื้นที่ใดที่อยู่ตามพื้นที่ลุ่มน้ำ 1, 2, 3, 4, และ 5 ให้มีการแก้ไขปัญหาตามกรอบมาตรการเกณฑ์กำหนดคุณภาพลุ่มน้ำ เพื่อแก้ไขข้อขัดแย้ง ด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำต่าง ๆ ให้มีการใช้ประโยชน์อย่าง เหมาะสม ประกอบไปด้วยปัจจัย ความสูงจากระดับน้ำทะเล สภาพภูมิประเทศ ลักษณะทาง ธรณีวิทยาและปฐพีวิทยา ความลาดชัน รวมถึงสภาพป่าไม้ที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

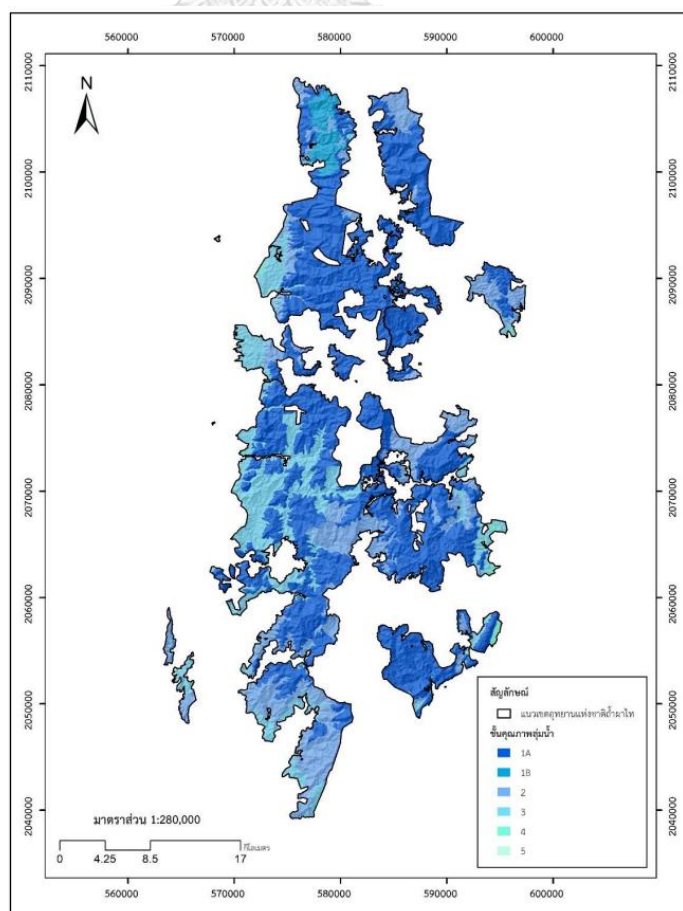

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาพที่ 6 แสดงแผนที่ของอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท
(สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ ที่ 13, 2566)

ป่าไม้บริเวณโดยรอบของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่อ่าง อำเภองาว อยู่ในเกณฑ์คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1 และ 2 โดยพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 คือ พื้นที่ลุ่มน้ำที่ต้องสงวนไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นพื้นที่สูงตอนบนของลุ่มน้ำที่ควรอนุรักษ์ไว้ เนื่องจากอาจมีผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่หุบเขา หน้าผา ปกคลุมไปด้วยป่าดงดิบ ป่าสนเขา หรือป่าชนิดอื่น ๆ และยังมีความลาดชันของพื้นที่ร้อยละ 60 ที่ง่ายต่อการพังทลาย ทั้งนี้มีมาตรการใช้ที่ดิน หากภายหลังการสำรวจพบว่าเป็นที่รกร้างว่างเปล่าหรือป่าเสื่อมโทรม ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปลูกป่าทดแทนต่อไป และบริเวณพื้นที่ใดที่ไม่เหมาะสมต่อการเกษตร

หรือการพัฒนาในรูปแบบอื่นๆ ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปลูกป่าฟื้นฟูสภาพต้นน้ำลำธารอย่างเร่งด่วน (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2562)

ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 2 เป็นพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์ เช่น การทำไม้ และการทำเหมืองแร่ โดยพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าเบญจพรรณ มีลักษณะเป็นพื้นที่สูง มีความลาดชันปานกลาง ระหว่าง 35 – 50% และพื้นที่ป่ามีการแผ้วถางทำลาย สภาพเสื่อมโทรม มาตรการใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 2 ในการทำป่าไม้และเหมืองแร่ต้องได้รับการอนุญาต และควบคุมอย่างเข้มงวด และหลีกเลี่ยงการใช้พื้นที่สำหรับการทำเกษตรกรรม เนื่องจากทำให้ป่าเสื่อมโทรม ถูกทำลายลงไป จึงต้องมีการปลูกป่าทดแทนหากชุมชนในเขตป่าสวนแห่งชาติอยู่ในเกณฑ์คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1 และ 2 ก่อนมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 ต้องมีการจัดระเบียบการใช้ที่ดิน และรับรองการอยู่อาศัยทำกินในลักษณะแปลงรวม ห้ามบุกรุกพื้นที่ รวมถึงให้ประชาชนร่วมกันฟื้นฟูสภาพป่า โดยการปลูกป่า 3 อย่าง และใช้มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ หลังมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 จะมุ่งเน้นให้กรมป่าไม้ร่วมกับประชาชนในการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์มาปลูกป่า เพื่อฟื้นฟูสภาพป่า รวมถึงให้ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ เก็บเกี่ยวจากพืชที่ปลูกได้ (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2562)

ภาพที่ 7 แสดงแผนที่ของอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท
(สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ ที่ 13, 2566)

ภายใต้คำสั่งคณะรัฐมนตรี คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คพช.) 64/2557 และ 66/2557 ที่ได้มีการสำรวจโดยใช้มติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 และการสำรวจพื้นที่ 5 กลุ่มน้ำ ซึ่งมีเกณฑ์ต้องมีการทำกินอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหากไม่ได้ใช้ประโยชน์เพียง 1 ปี พื้นที่เหล่านี้ก็จะกลายเป็นของรัฐ ดังนั้นจึงส่งผลกระทบต่อการทำเกษตรกรรมอย่างการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ที่มีการเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนพื้นที่ 4-7 ปี หรือมากกว่านั้น หากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในช่วงที่มีการพักฟื้นดินเพื่อให้เป็นป่า และตรงกับภาพถ่ายทางอากาศจะถือว่าเป็นพื้นที่ป่าของรัฐ และเมื่อถึงรอบในการทำไร่หมุนเวียนในปีนั้นชาวบ้านจึงไม่สามารถใช้ที่ดินได้อีกจึงได้กลายเป็นผู้บุกรุกป่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าหลักเกณฑ์ที่รัฐนำมาใช้จัดการเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าไม่ได้ครอบคลุมถึงชุมชนและการใช้ประโยชน์ได้เลย จึงทำให้ชาวบ้านต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต เนื่องจากพื้นที่ทำอยู่อาศัย และพื้นที่ทำการเกษตรของทั้งสองชุมชนอยู่ในเขตเตรียมประกาศตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 ส่งผลให้ทั้งสองชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวต่างได้รับผลกระทบจากข้อขัดแย้งในการใช้ที่ดิน อย่างไรก็ตามถึงแม้ทางภาครัฐจะการแก้ไขปัญการใช้ที่ดินตามคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติที่ให้ประชาชนได้มีที่ดินทำกิน ภายใต้แนวคิดส่งเสริมให้ชุมชนมีสิทธิทำกิน ไม่บุกรุกป่า และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ไม่ได้สอดคล้องกับวิถีชุมชน เนื่องจากประชาชนไม่ได้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์การใช้พื้นที่ดิน จึงทำให้ชุมชนยังไม่ยอมรับนโยบายดังกล่าวว่าจะสามารถส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ดี แต่กลายเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำที่ดินและการถูกจำกัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ตามวิถีดั้งเดิมได้

ชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภอองาว เป็นชุมชนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันในการเผชิญผลกระทบนโยบายทวงคืนผืนป่า และเป็นชุมชนชาติพันธุ์ที่มีพื้นที่ทับซ้อนกับเขตเตรียมประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไททำให้ได้รับผลกระทบ เช่น ห้ามทำไร่หมุนเวียนและการอพยพออกจากป่าโดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้ครัวเรือนที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ย้ายที่อยู่อาศัย และย้ายพื้นที่ดินทำกินออกจากเขตป่า ส่งผลให้ชุมชนรวมตัวกันออกมาเคลื่อนไหวประเด็นคนอยู่กับป่า

ร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ทั่วภาคเหนือ ดังนั้นเส้นทางการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้าง มีดังนี้

เส้นทางของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ	
ช่วงเวลา	สถานการณ์สำคัญของชุมชนชาติพันธุ์
300 กว่าปี	<ul style="list-style-type: none"> ■ ชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะเมาะ อาศัยมากกว่า 300 ปี อพยพมาจากจังหวัดกาญจนบุรี หลักฐานการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ เอกสารเสียภาษาดอกหญ้า ฎทบ.5 การบันทึกเข้ามาของศาสนาคริสต์ที่ภาษากะเหรี่ยงโปว์ และอนุสาวรีย์เผยแพร่ของศาสนาคริสต์
พ.ศ. 2436 - พ.ศ. 2473	<ul style="list-style-type: none"> ■ ชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อพยพมาจากสิบสองปันนา และในปี พ.ศ. 2446 ย้ายไปอยู่บ้านแม่ส้าน แต่อยู่สักกินไป ต่อมาปี พ.ศ. 2458 เผชิญปัญหาที่ดินทำกิน จึงอพยพออกมาในบ้านแม่แป้น สุดท้ายในปี พ.ศ. 2473 จึงย้ายมาอยู่ที่บ้านแม่ฮ้าง อำเภองาวในปัจจุบัน
พ.ศ. 2493	<ul style="list-style-type: none"> ■ ช่วงการสัมปทานป่าไม้ครั้งแรกของชุมชนบ้านกลางให้กับบริษัทบอมเบย์-เบอร์มา ซึ่งเป็นบริษัทต่างชาติ ทำให้ป่าไม้ในตอนนั้นถูกทำลายไป
พ.ศ. 2502	<ul style="list-style-type: none"> ■ ต่อมาก็มีการสัมปทานป่าไม้อีกครั้ง ซึ่งเป็นการสัมปทานไม้ให้กับบริษัทไม้ในประเทศไทยทำให้ไม้หลายชนิดนอกเหนือจากไม้สักถูกทำลายด้วยเช่นกัน
พ.ศ. 2514	<ul style="list-style-type: none"> ■ การสัมปทานป่าไม้ให้กับบริษัทบอมเบย์อีกครั้ง ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในช่วงนี้ได้ถูกทำลายไปค่อนข้างมาก ส่งผลให้สภาพป่ามีความเสื่อมโทรม แหล่งความมั่นคงทางอาหารก็สูญหายไปด้วยเช่นกัน
พ.ศ. 2518	<ul style="list-style-type: none"> ■ การประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ต้า-แม่มาย ทับซ้อนชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง
พ.ศ. 2528	<ul style="list-style-type: none"> ■ มีนโยบายป่าไม้แห่งชาติ การปฏิบัติงานในด้านจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของ

	พื้นที่ในประเทศ
พ.ศ. 2531	<ul style="list-style-type: none"> หลังจากที่หมดยุคการสัมปทานป่าไม้ พื้นที่ป่าของชุมชนบ้านกลางยังต้องเผชิญกับการลักลอบตัดไม้เถื่อนของกลุ่มนายทุน ไม้ส่วนใหญ่ที่ถูกตัดไปจะเป็นไม้สักและไม้ขนาดใหญ่เพื่อนำไปแปรรูป ส่งผลให้ป่าเสื่อมโทรมมากขึ้นกว่าเดิม
พ.ศ. 2432	<ul style="list-style-type: none"> ชุมชนเผชิญกับปัญหาไฟป่าที่มีกลุ่มคนภายนอกเข้ามาลักลอบล่าสัตว์ป่าและเผาป่า ตลอดจนความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านภายในชุมชนเองที่ทำให้สภาพป่าต้องเสื่อมโทรมลงไป สิ่งเหล่านี้ทำให้ทรัพยากรในชุมชน เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่าลดลงเป็นจำนวนมาก ปริมาณน้ำแห้งแล้ง ทำให้กลุ่มชาวบ้านชุมชนบ้านกลางได้มาทบทวนถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและร่วมกันพยายามฟื้นฟูรักษาป่าและต้นน้ำให้คืนสู่สภาพเดิม
พ.ศ. 2534	<ul style="list-style-type: none"> เป็นช่วงที่หมดการสัมปทานป่าไม้จากที่เสื่อมโทรมลงไปชาวบ้านในชุมชนเริ่มตระหนักถึงการอนุรักษ์ จึงได้ร่วมกันฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้นมา อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทได้มีการสำรวจเพิ่มเติมในพื้นที่ป่าและพื้นที่โดยรอบของอุทยาน ป่าแม่ยาง-ป่าแม่ขาว ป่าแม่ตำ-ป่าแม่มาย ป่าแม่ขาว ผังขวา ป่าแม่โป่ง ที่อำเภอเมือง อำเภอแจ้ห่ม และอำเภองาวเพื่อเป็นป่าอนุรักษ์ มีการอนุมัติชื่อ “อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท” เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2534 เพื่อเตรียมประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ
พ.ศ. 2538	<ul style="list-style-type: none"> ชาวบ้านชุมชนบ้านกลางรวมตัวจัดตั้งกลุ่มองค์กร “คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านกลาง” ซึ่งสิ่งสำคัญในการจัดการทรัพยากรชุมชนของบ้านกลางคือการมีกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน มีบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ ชุมชนบ้านแม่ฮ่างและชุมชนบ้านกลางได้ออกมาเคลื่อนไหวร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ ร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ที่ได้รับผลกระทบ ฤดูกาลกลาง จังหวัดลำปางในประเด็นทวงคืนผืนป่า เพื่อให้ภาครัฐได้

	<p>ตระหนักถึงและเร่งการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินร่วมกับกลุ่มสมัชชาคนจนในการต่อสู้เรียกร้อง</p>
พ.ศ. 2540	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ชุมชนบ้านกลาง ได้รับการแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่าร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทในมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 และ 19 เมษายน โดยกระบวนการตรวจสอบสิทธิได้ผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการระดับอำเภอส่งต่อให้คณะกรรมการระดับจังหวัดพิจารณาจนต้องยุติลงไป เนื่องจากการแก้ไขปัญหาค่าเช่าของป่าของรัฐมีความขัดแย้งกับแนวทางการแก้ไขของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) จากการรังวัดที่ดินที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนต้องสูญเสียพื้นที่ไร่หมุนเวียนไปกว่าครึ่งหนึ่งจากที่เคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมไร่หมุนเวียนมาก่อน
พ.ศ. 2542	<ul style="list-style-type: none"> ▪ เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) และสมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย ชุมนุมเรียกร้อง ณ ศาลากลาง จ. เชียงใหม่ เรื่องการแก้ไขปัญหาที่ดิน และปัญหาสัญชาติ
พ.ศ. 2545	<ul style="list-style-type: none"> ▪ เป็นช่วงการเปลี่ยนผ่านของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) เป็นสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) เนื่องจากบางคนเริ่มไม่ไหวท้อแท้กับการต่อสู้ที่ไม่เห็นถึงเป้าหมายที่ต้องการ และอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทก็ไม่ได้มีการจัดการที่ดินหรือเข้ามากำหนดเขตแบบชัดเจน ทำให้หลายคนที่ยังมีอุดมการณ์ยึดมั่นในการต่อสู้จึงได้มาอยู่เป็นสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) ในปัจจุบันนี้ ดังนั้นจึงได้มีการเรียกร้องถึงการแก้ไขปัญหามา แต่ก็ยังไม่มีความคืบหน้าส่งผลให้ข้อเรียกร้องดังกล่าวถูกยกเลิกไปเมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2547
พ.ศ. 2550	<ul style="list-style-type: none"> ▪ อากาศแห้งแล้งในช่วงฤดูร้อนทำให้เกิดไฟป่าและหมอกควันหลายพื้นที่ในจังหวัดลำปางและจังหวัดใกล้เคียงรวมถึงชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่างส่งผลให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาควบคุมการทำไร่หมุนเวียนมากขึ้น
พ.ศ. 2553	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ชาวบ้านในชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ยึดพื้นที่ทำกิน เนื่องจากชาวบ้านได้เข้าไปทำเกษตรกรรมไร่หมุนเวียน หาของป่า

	<p>เก็บหน่อไม้ในพื้นที่เตรียมประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท โดย ถูกดำเนินคดีทางกฎหมายในข้อหาทำบุกรุก ทำลายป่า ทำให้ในช่วงปี ดังกล่าวชาวบ้านในชุมชนบ้านกลาง ได้ไปเคลื่อนไหวยื่นฟ้องทำเนียบ รัฐบาลในนามสมัชชาคนจนเป็นเวลา 99 วัน ในประเด็นที่รัฐอพยพ ชาวบ้านออกจากป่า</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ ชาวบ้านชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว ได้ออกมาชุมนุมที่ศูนย์ราชการ จังหวัดเชียงใหม่ในประเด็นการจัดการที่ดินทำกิน โฉนดชุมชน ■ มีมติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม 2553 แนวนโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาว กะเหรี่ยง ■ หลายภาคส่วนและภาคประชาชนร่วมกันผลักดันจนเกิดเป็นระเบียบ สำนักนายกรัฐมนตรีการจัดการที่ดินรูปแบบโฉนดชุมชน
<p>พ.ศ. 2557</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ เกิดรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) และมีคำสั่งที่ 64/ 2557 เรื่อง การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากร ป่าไม้ หรือนโยบายทวงคืนผืนป่า
<p>พ.ศ. 2558</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ ในรัฐบาล พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ให้กระทรวง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชประกาศให้เตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติทั่วประเทศเป็นเขต ป่าอนุรักษ์ ■ เดิมทีชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาวไม่ได้ทำอะไรหม่นเวียน หลักจากนั้นก็มา ทำข้าวไร่ แล้วมาปลูกข้าวโพด แต่พอมานในปี พ.ศ. 2559 ก็ได้หันมาทำ เกษตรกรรมผสมผสาน เริ่มต้น 10 ครัวเรือน ■ ชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้เข้าร่วมโครงการจัดการที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อ แก้ไขปัญหาและจัดสรรที่ดินให้แก่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการรุกป่า เขตป่าสงวน การไร้ที่ดินทำกินของเกษตรกร โดยไม่ได้เป็นกรรมสิทธิ์ของ ตนเอง เพื่อป้องกันกันกระจายสิทธิการถือครองที่ดิน และเป็นมาตรการ ป้องกันการเปลี่ยนมือไปอยู่ในการครอบครองของผู้ที่ไม่ใช่เกษตรกร ซึ่ง ทำให้ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาวได้ขอทำการจัดสรรที่ดินดังกล่าว จำนวน กว่า 400 ไร่ ตามแนวทางศาสตร์พระราชและภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วย

	รูปแบบ โศก หนองนาโมเดล
พ.ศ. 2559	<ul style="list-style-type: none"> ▪ เจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ ตรวจสอบแนวเขตโดยใช้ภาพถ่ายดาวเทียม Ortho พ.ศ. 2545 สำรวจพื้นที่ 5 อำเภอ ประกอบกับการลงพื้นที่ร่วมกับเจ้าของแปลงผู้นำชุมชน เพื่อสำรวจตรวจสอบพื้นที่ที่จะขอใช้ประโยชน์พร้อมได้จัดทำบันทึกการยอมรับแนวเขตที่ได้สำรวจร่วมกัน
พ.ศ. 2560	ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ได้รับการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ปี พ.ศ. 2560 โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอวังจันทน์ จังหวัดลำปาง กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
พ.ศ. 2565	หน่วยงานในสังกัดกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืชเร่งรัดดำเนินการสำรวจการเลี้ยงปศุสัตว์ (โค กระบือ แพะ และแกะ) ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์เนื่องจากได้รับรายงานสถานการณ์ไฟป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และมีการเผาป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงปศุสัตว์ มีแนวโน้มรุนแรงมากขึ้น แต่ชุมชนบ้านกลางยื่นหนังสือขอปฏิเสธการสำรวจการเลี้ยงสัตว์
พ.ศ. 2566	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภอวังจันทน์ ได้เริ่มกลับมาฟื้นฟู และดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เน้นวัฒนธรรมและเกษตรกรรม ▪ ชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ ยื่นหนังสือเร่งรัดให้หน่วยงานรัฐจัดกระบวนการจัดการที่พื้นที่ป่าและสร้างความชัดเจนเกี่ยวกับแนวเขตเพื่อกันพื้นที่ของชุมชนประมาณ 87,531 ไร่ ออกจากอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (เตรียมการ) ▪ วันที่ 4-8 กันยายน ทางอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท(เตรียมการ) ได้จัดเวที “การรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย ชุมชนที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในการกำหนดพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทจังหวัดลำปาง” และยื่นข้อเสนอการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรป่าไม้แก่ นายเศรษฐา ทวีสิน" นายกรัฐมนตรี

ตารางที่ 2 แสดงสถานการณ์สำคัญของชุมชนชาติพันธุ์

5.2 แรงกดดันจากภายในและภายนอกของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ

จากการวิเคราะห์พบว่า แรงกดดันทั้งภายในและภายนอกของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เกาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาว มีดังนี้

(1) แรงกดดันจากภายในของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

แรงกดดันภายในชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้างมีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือเมื่อชุมชนได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ส่งผลให้เผชิญแรงกดดันจากภายในที่ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอลง คือ ชุมชนสูญเสียที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของตนเองที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการรับรองการใช้ประโยชน์ จึงทำให้ที่ดินบางส่วนที่อยู่ใกล้กับเขตเตรียมการอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทต้องถูกกันคั้นเป็นของรัฐ และชุมชนไม่สามารถขอคืนได้ นอกจากนี้อีกแรงกดดันที่ทำให้ชุมชนหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือรายได้ทางเศรษฐกิจของชุมชนลดลงเป็นอย่างมากจากเดิมที่เคยเข้าไปเก็บของป่าได้ก็ไม่สามารถเข้าไปได้เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไปแล้ว อีกทั้งผลผลิตจากไร่หมุนเวียนก็ไม่มีคุณภาพ ผลผลิตน้อยลง เช่น ข้าวไร่ที่เติบโตไม่เต็มที่ เนื่องจากแร่ธาตุในดินมีไม่เพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงพืชพรรณในไร่หมุนเวียนได้ จึงทำให้ชาวบ้านหลายครัวเรือนไม่สามารถทนต่อสถานะที่ไม่มีรายได้ต้องออกไปทำงานนอกชุมชนหรือต่างจังหวัด เช่น รับจ้างทั่วไป ทำงานโรงงาน ค้าขายที่ตลาดในตัวเมือง เพื่อทดแทนรายได้ที่เสียไปจากที่ไม่สามารถเข้าไปเก็บของป่าและผลผลิตในไร่หมุนเวียนลดน้อยลง ทั้งนี้โครงสร้างพื้นฐานภายในชุมชนก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกันที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถใช้อย่างเต็มที่ เช่น คมนาคม และไฟฟ้าชุมชน ซึ่งไม่มีไฟฟ้าบริเวณทางเข้าชุมชน ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ ทำให้ชุมชนเดินทางลำบาก และทางองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านดงก็ไม่สามารถเข้ามาซ่อมแซมได้ เนื่องจากพื้นที่ของชุมชนทับกับป่าอนุรักษ์จึงให้ชุมชนเป็นดำเนินการขออนุญาตก่อนถึงจะดำเนินการซ่อมแซมได้

(2) แรงกดดันจากภายนอกชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

แรงกดดันภายนอกชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้างที่ทำให้ชุมชนเกิดปัญหา ไม่สามารถดำรงวิถีชีวิตในแบบของชุมชนเองได้ ซึ่งแรงกดดันที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมคือนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ เช่น นโยบายทวงคืนผืนป่า โครงการรถไฟห้วยขาว

หรือพื้นที่ลุ่มน้ำที่ทำให้ชุมชนต้องต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยมีการประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์
คุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจ รวมถึงการศึกษา ค้นคว้า วิจัย
ทางธรรมชาติและเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าตามเป้าหมายนโยบายป่าไม้แห่งชาติจึงทำให้ชุมชนบ้านกลางและ
ชุมชนบ้านแม่ฮ้างที่มีพื้นที่อาศัยทั้งในเขตป่าและบริเวณโดยรอบได้รับผลกระทบ และต่อมาเป็นปัญหา
อคติทางชาติพันธุ์ต่อชุมชนที่อาศัยอยู่กับป่า เช่น การทำไร่หมุนเวียนนั้นทำให้เกิดไฟป่า เป็นการทำ
เกษตรกรรมที่ล่าช้า และใช้พื้นที่มาก อีกทั้งถูกกีดกันจากรัฐให้ชุมชนลตรอบไร่หมุนเวียน ส่งผลให้
การพักพื้นที่ไร่เหล่านี้มีระยะสั้นเกินไปความอุดมสมบูรณ์ของพืชก็ลดลงชุมชนประสบความสำเร็จ
อาหาร ตลอดจนมองว่าชุมชนนั้นเป็นผู้บุกรุกป่า มีการตัดไม้ทำลายป่า นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่กรม
ป่าไม้และเจ้าหน้าที่อุทยานเข้ามาในชุมชนอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งใน 1 เดือน เจ้าหน้าที่จะเข้ามาในชุมชน
ประมาณ 5-6 ครั้งเพื่อตรวจตราการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ตรวจสอบความเรียบร้อยต่าง ๆ ทำ
ให้ชุมชนมองว่าเป็นการละเมิดสิทธิของชุมชนที่รัฐยังคงมองว่าชุมชนไม่น่าไว้วางใจ และมองว่าชุมชนอาจ
ต้องมีการลักลอบตัดไม้จึงได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาอยู่บ่อยครั้ง จากปัญหาที่กล่าวมาทั้งปัจจัยภายในและ
ภายนอกชุมชนได้กดดันให้ชุมชนต้องมีการจัดการและปกป้องวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตนเอง โดยได้
มีการปรับตัวและการต่อรองจากปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้ชุมชนอ่อนแอลง

5.3 การปรับตัวของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

(1) การปรับตัวของชุมชนชนบ้านกลางตอนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ
มีดังนี้

(1.1) การเปลี่ยนแปลงวิถีการทำเกษตรกรรม ชุมชนบ้านกลางชุมชนบ้านกลางถือเป็นอีกชุมชนที่ยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม มีพื้นที่ไร่หมุนเวียนทั้งหมด 2,189.37 ไร่ และการทำไร่
หมุนเวียนประกอบไปด้วยความเชื่อ พิธีกรรม ภูมิปัญญา และความรู้ ประสบการณ์ที่สืบทอดต่อกันมา
จากบรรพบุรุษ ทั้งนี้ไร่หมุนเวียนยังมีการหมุนเวียนไปแต่ละที่ ในอดีตมีรอบหมุน 10-15 ปี แต่ใน
ปัจจุบันนี้มีรอบหมุน 4-7 ปี ในแต่ละปีชาวบ้านก็จะใช้พื้นที่สำหรับการทำเพาะปลูกโดยเฉลี่ยร้อยละ 7
ของพื้นที่ไร่หมุนเวียนทั้งหมด เฉลี่ย 25 ไร่/ครัวเรือน ทั้งนี้การเปลี่ยนพื้นที่ไร่เหล่านี้ให้เป็นพื้นที่ไร่
หมุนเวียนก็มีการตัดโค่น และทิ้งพื้นที่ให้มีการพักฟื้นในระยะเวลาที่เหมาะสม เพื่อรักษาความสมดุล
ของดิน น้ำ และป่า เพื่อที่จะสามารถทำเกษตรกรรมไร่หมุนเวียนนำเอาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

ไร่หมุนเวียนเป็นระบบการทำเกษตรกรรมที่มีการพึ่งพาอาศัยกัน ทุกคนต่างมาช่วยกันตั้งแต่การถางไร่ ทำแนวกันไฟ ก่อไฟเผาไร่เพื่อกำจัดวัชพืช การทำความสะอาดพื้นที่ การหยอดข้าวหรือพืชพันธุ์ต่าง ๆ แต่ที่ผ่านมากการทำไร่หมุนเวียนมักจะถูกเข้าใจผิดอยู่เสมอว่าเป็นไร่เลื่อนลอย ซึ่งจะเป็นการทำเกษตรกรรมที่มีการย้ายพื้นที่ไปเรื่อย ๆ มีรูปแบบการพัฒนาและการจัดการที่เป็นถาวรยากที่จะมีการเปลี่ยนแปลง ส่วนการทำไร่หมุนเวียนนั้น มีจุดเด่นที่สำคัญ คือ เป็นการทำเกษตรกรรมที่พึ่งพาอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ ไม่ใช่สารเคมี เพื่อให้ได้พืชผักที่ปลอดภัย คุณภาพดินอายุยืนยาว รวมถึงการตัด การฟัน โคน และเผาในพื้นที่ไร่หมุนเวียนไม่ใช่เป็นการทำลายป่า หรือเป็นต้นเหตุของไฟป่า แต่เป็นกระบวนการที่สำคัญที่ต้องมีการถางพื้นที่ กำจัดศัตรูพืชไม่ให้เป็นภัยต่อพืชผักชนิดอื่น ๆ ทั้งนี้การเผาไร่ก็มีการทำแนวกันไฟก่อนทุกครั้ง รวมถึงมีการตรวจสอบความเรียบร้อยหลังการเผาอย่างละเอียดตลอดช่วงฤดูการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งบ้านกลางจะมีแนวกันไฟทั้งหมด 5 จุด ทั้งพื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่ป่ารอบ ๆ ชุมชน เป็นระยะทาง 36 กิโลเมตร ประมาณ 18,000 กว่าไร่

การเลือกพื้นที่สำหรับไร่หมุนเวียนสำคัญมาก ส่วนใหญ่จะเลือกตามความเชื่อและสิ่งที่สืบทอดต่อกัน โดยเฉพาะพื้นที่ต้นน้ำจะไม่เหมาะสมในการทำไร่หมุนเวียน เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นพื้นที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เจ้าป่าเจ้าเขาคู่มครองอยู่ หรือพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์หวงห้ามก็ไม่สามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวได้ ดังนั้นการเลือกพื้นที่เพาะปลูกไร่หมุนเวียน คือ (วิทยา (นามสมมติ), 25 มกราคม 2566)

ส่วน A จะเป็นบริเวณริมลำธาร ไม่เหมาะสมในการทำไร่หมุนเวียนเนื่องจากการกัดเซาะของน้ำ และไม่ทำไร่หมุนเวียนเพราะต้องการรักษาความชุ่มชื้นของบริเวณลำธาร

ส่วน B เป็นบริเวณที่เหมาะสมในการทำไร่หมุนเวียนมากที่สุด เนื่องจากดินตรงนี้จะมีความอุดมสมบูรณ์ และต้นไม้ต่างๆ ก็เป็นพันธุ์ไม้ที่โตเร็วแข็งแรง อีกทั้งสภาพป่าก็สามารถฟันตัวได้อย่างรวดเร็ว แม้จะมีการตัดไม้หรือการเผาก็ตาม

ส่วน C พื้นที่นี้จะเป็นภูเขาหรือเป็นพื้นที่สูงมากไม่เหมาะสมในการทำไร่หมุนเวียนเนื่องจากจะทำให้ดินไม่มีแร่ธาตุ ต้นไม้โตช้าจึงเป็นเหตุที่ไม่เหมาะสมในการทำไร่หมุนเวียน

เมื่อได้พื้นที่ไร่หมุนเวียนเหมาะสมแล้ว ก็เริ่มการถางไร่เหล่า ซึ่งไร่เหล่าเป็นพื้นที่เคยมีการทำไร่หมุนเวียนมาก่อน แต่มีการปล่อยพื้นที่ให้กลายเป็นป่าที่พื้นตัวขึ้นมา ทำให้เกิดการพื้กัน

ป่า รักษาหน้าดิน และต้นไม้ก็ยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ จากนั้นก็มาเผาไร่ ก่อนเผาไร่ได้ทำพิธีเรียก
ลม (เก้ายะ เกอะ ลี) เอาข้าวที่เตรียมไว้ ใส่ลงใบไม้ นำไปไว้บนตอไม้ที่สูงกว่า จากนั้นก็อธิษฐานเรียก
ลมเป็นภาษากะเหรี่ยง เสร็จแล้วก็รับประทานอาหารร่วมกัน

ปฏิทินฤดูกาลการผลิตไร่หมุนเวียนของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ

เดือน	การเพาะปลูก
มกราคม	เป็นช่วงของการหาของป่า เช่น ลิ่น หมูป่าและกระเจง รวมถึงพักดิน ที่ไร่หมุนเวียน
กุมภาพันธ์	เริ่มมีการฟันไร่หรือถางพื้นที่ และเป็นช่วงเก็บผักหวาน ล่านกเขา ไข่ ป่า
มีนาคม	เป็นช่วงของการหาของป่า เช่น น้ำผึ้งป่า
เมษายน	เริ่มทำแนวกันไฟล้อมไร่ และเผ่าสังเกตการณ์ไฟป่าอย่างใกล้ชิด
พฤษภาคม	เริ่มเพาะปลูกพืชผักในไร่หมุนเวียน เช่น ข้าวสาเลี ผือก พักทอง และ มีการทำพิธีหยอดข้าว
มิถุนายน	เริ่มมีการเก็บหน่อไม้และตายหญ้า วัชพืชที่ขึ้นตามไร่หมุนเวียน (ฤดู ฝน)
กรกฎาคม	เป็นช่วงการเก็บหน่อไม้ เห็ดโคน เห็ดหูหนู และตายหญ้า วัชพืชที่ขึ้น ตามไร่หมุนเวียน (ฤดูฝน)
สิงหาคม	เป็นช่วงการเก็บเห็ดโคน เห็ดหูหนู และตายหญ้า วัชพืชที่ขึ้นตามไร่ หมุนเวียน (ฤดูฝน)
กันยายน	เป็นช่วงการเก็บเห็ดโคน เห็ดก่อซาง หน่อไม้บางส่วน และรด่วน
ตุลาคม	เป็นช่วงการเก็บเห็ดก่อซาง
พฤศจิกายน	เป็นช่วงการเกี่ยวข้าว ตากข้าว ตีข้าวและขนข้าว
ธันวาคม	เป็นช่วงการเก็บหน่อไร่ ลำสัตว์ป่า เช่น เนื้อทราย และกั้พักไร่ หมุนเวียน

ตารางที่ 3 แสดงปฏิทินฤดูกาลการผลิตไร่หมุนเวียน

(คณะกรรมการชุมชนบ้านกลาง, 2565)

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าชุมชนบ้านกลางยังคงทำเกษตรกรรมไร่หมุนเวียน แต่ก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน คือพื้นที่ในการทำไร่หมุนเวียนเป็นพื้นที่ทับซ้อนจากการประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์หรืออุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท อีกทั้งรัฐก็ไม่ได้ยอมรับระบบการผลิตเกษตรกรรมไร่หมุนเวียนของชุมชน เนื่องจากถือว่าเป็นระบบเกษตรล้าหลัง ใช้พื้นที่มาก มีการเผาไร่ที่เป็นต้นเหตุของไฟป่าและหมอกควัน จึงห้ามทำไร่หมุนเวียนอีกต่อไปกลายเป็นปัญหาและข้อขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นการปรับตัวด้านการทำเกษตรกรรมของชุมชนบ้านกลางนั้น คือ การลดรอบไร่หมุนเวียนจาก และการลดขนาดของพื้นที่ไร่หมุนเวียน ชุมชนบ้านกลางลดรอบจำนวนปีของไร่หมุนเวียน จากเดิม 10-15 ปี เหลือเพียง 4-7 ปี แต่ในขณะเดียวกันไร่เหล่าที่ปล่อยไปไม่สามารถพักฟื้นได้อย่างเต็มที่ ส่งผลให้พืชผักไม่สมบูรณ์ ข้าวที่ผลิตก็ตกต่ำ เพราะดินมีแร่ธาตุไม่เพียงพอ กลายเป็นว่าชุมชนสูญเสียแหล่งความมั่นคงทางอาหาร และเศรษฐกิจในครัวเรือนถดถอยลง นอกจากนี้ในการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนบ้านกลาง ผู้ที่จะต้องการขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติก่อน และระบุให้ชัดเจนว่าทำพื้นที่ไหน ใช้พื้นที่เท่าใด ใครที่จะทำไร่หมุนเวียนบ้าง รวมถึงปลูกพืชอะไร ถางไร่ เผาไร่เมื่อใด เป็นต้น โดยการขออนุญาตเบื้องต้นให้ไปแจ้งที่กรมป่าไม้พร้อมระบุลักษณะและกระบวนการทำไร่หมุนเวียนเป็นลายลักษณ์อักษรตามแบบฟอร์มของทางราชการ จากนั้นก็ระบุการใช้พื้นที่และระยะเวลาจากนั้นเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ก็ยื่นเรื่องไปทางกรมอุทยานแห่งชาติเพื่อรับทราบถึงการใช้พื้นที่และดำเนินการอนุญาตเป็นลำดับไป ทั้งนี้ได้ถูกลดขนาดพื้นที่ของไร่หมุนเวียน ชาวบ้านก็ไม่สามารถปลูกพืช ผลไม้ที่มีการใช้พื้นที่มากและใช้เวลานานได้ เนื่องจากขนาดของพื้นที่แปลงมีจำกัดและไม่เพียงพอต่อการปลูกพืชพรรณชนิดอื่น ๆ

“...ชุมชนบ้านกลางมีวิถีชีวิตหลักคือการทำเกษตรกรรม แต่เมื่อมีกฎหมายและนโยบายเหล่านี้เข้ามา ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างมาก เราต้องรับมือกับสิ่งที่เราไม่เคยเจอมาก่อน ผลกระทบที่เราเจอ เช่น การทำไร่หมุนเวียนไม่ได้ เนื่องจากทับซ้อนกับ พ.ร.บ. ป่าสงวนที่เมื่อมีการแผ้วถาง การเข้าไปในป่าเจ้าหน้าที่ก็สามารถใช้กฎหมายเหล่านี้มาจัดการกับชาวบ้านได้ ทำให้เรารู้สึกว่าเราไม่ได้รับความเป็นธรรมทั้งชุมชนและตัวเราเอง จึงคิดว่าถ้ายึดตามกฎหมายทั้งหมด วิถีชีวิตชุมชนก็ล่มสลาย เพราะฉะนั้นเราจึงยอมไม่ได้ต้องลุกขึ้นมาปกป้องวิถีชีวิตของพวกเราในชุมชนบ้านกลางโดยการออกมาเรียกร้องออกมา

ชุมนุมที่ศูนย์ราชการเชียงใหม่ร่วมกับกลุ่มกะเหรี่ยงทั่วภาคเหนือ...” (นายพล (นามสมมุติ), 19 มกราคม 2566)

จะเห็นได้ชัดว่าชุมชนได้รับผลกระทบระยะยาวจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐเป็นอย่างมาก ทำให้ชุมชนไม่ได้รับความเป็นธรรม และเกิดความเหลื่อมล้ำจากสิทธิในที่ดินทำกินทั้งที่ชุมชนได้อาศัยมาก่อนการเตรียมประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ กลายเป็นแรงกดดันของชุมชนที่ต้องมีการปรับตัวอย่างอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยรัฐไม่สามารถรับรองสิทธิที่ดินของพื้นที่ไร่มุขเวียน และการพยายามให้ชุมชนลตรอบไร่เหล่า โดยไม่ได้พิจารณาถึงข้อเท็จจริงในระบบเกษตรกรรม นอกจากนี้มาตรการห้ามเผาก็เป็นสิ่งที่ชุมชนบ้านกลางก็ได้รับผลกระทบเหมือนกัน เนื่องจากการเผาไร่เหล่าเพื่อทำไร่มุขเวียนต้องมีการเผาวัชพืชก่อนที่จะปลูกข้าว ปลูกพืชผักได้ โดยช่วงการเผาไร่เป็นเดือนเมษายน คือช่วงต้นฤดูฝน ต้องอาศัยน้ำฝนในการกักเก็บความชื้นของดิน ก่อนที่มีการเผาไร่ก็ได้ทำแนวกันไฟ เป็นระยะทาง 36 กิโลเมตรในบริเวณโดยรอบของไร่มุขเวียน และมีชาวบ้านเฝ้าอยู่ตลอดเวลาเพื่อป้องกันการลุกลามของไฟไปยังบริเวณอื่น

ถึงแม้จะมีนโยบายหรือโครงการแก้ไขปัญหาที่ดินแห่งชาติของรัฐก็ตาม ไม่ได้ทำให้ชุมชนสามารถดำรงวิถีชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมของตนเองได้ และไม่ได้มีกรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่ดิน จึงทำให้ชุมชนบ้านกลาง เป็นชุมชนที่ไม่ยอมรับนโยบายการแก้ไขปัญหาที่ดินแห่งชาติ เนื่องจากนโยบายนี้ไม่ได้ตอบโจทย์ในวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เกาะ จึงทำให้ชุมชนต้องมีการปรับตัวมากขึ้น

“...คทช. เป็นเครื่องมือของรัฐที่ไม่ให้เราบุกรุกป่าไม่ได้ให้กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินของเราทั้งที่อยู่มาก่อน ในชุมชนบ้านกลางเราไม่เอาคทช. แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็พยายามบีบบังคับเราทางอ้อม พื้นที่ป่าทั้งหมดของเรา 2,000 กว่าไร่ คทช.ก็ย้าว่าเป็นพื้นที่เกณฑ์คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1 และชั้น 2 และบอกให้เราปลูกป่า 3 อย่าง ได้ประโยชน์ 4 อย่าง แต่อันนี้ไม่ตอบสนองเรา มันกินอะไรไม่ได้ซักอย่าง แต่เขาก็บอกว่าถ้ามี คทช. ก็ได้ไฟฟ้า ได้ทำถนนนะ แต่ก็เหมือนไว้เช่ามากกว่า และเหมือนกับเราไปพึ่งพาเขาก็ต้องทำตามเขา...” (นายสมชาย (นามสมมุติ), 20 มกราคม 2566)

(2) การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านกลาง ป่าอนุรักษ์หรือป่าสงวน ของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เกาะมีพื้นที่ทั้งหมด 2,752.11 ไร่ เป็นป่าที่มีขนาดใหญ่มาก และเป็นพื้นที่ป่าห้ามการล่าสัตว์ ห้ามบุกรุกในเขตพื้นที่ป่าดังกล่าว ซึ่งกฎระเบียบของรัฐจะถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย มีโทษการปรับ 500-1000 บาท และกล่าวตักเตือน ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ปี พ.ศ. 2484 ระบุว่า มาตรา 29 (18) “ผู้ใดเก็บหาของป่าหวงห้าม หรือทำอันตรายด้วยประการได้แก่ของป่าหวงห้ามในป่า ต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่หรือได้รับสัมปทานตามความในพระราชบัญญัตินี้ และต้องเสียค่าภาคหลวง กับทั้งต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดในกฎกระทรวงการอนุญาตนั้นพนักงานเจ้าหน้าที่เมื่อได้รับอนุมัติจากรัฐมนตรีแล้วจะอนุญาตให้ผูกขาดโดยให้ผู้รับอนุญาตเสียเงินค่าผูกขาดให้แก่รัฐบาลตามจำนวนที่รัฐมนตรีกำหนดก็ได้”

ชุมชนบ้านกลางจะเน้นการเก็บของป่าเพื่อยังชีพในครัวเรือนมากกว่าชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ซึ่งในป่ามีพืชพรรณ ผลไม้ รังผึ้ง ครั่ง และสมุนไพรต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อชุมชน เดิมทีก่อนการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติและป่าอนุรักษ์ชาวบ้านต่างเข้าไปเก็บของป่า และนำไม้มาสร้างบ้าน ทำรั้วบ้านได้ โดยไม่ต้องดำเนินการขออนุญาตจากใคร แต่ปัจจุบันนี้เมื่อมีการประกาศเป็นเขตเตรียมการอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท และป่าสงวนแห่งชาติทำให้ไม่สามารถเข้าไปเก็บของป่าได้อีก แต่ในขณะเดียวกันถ้ามีความจำเป็นต้องเข้าป่าต้องมีการดำเนินการเรื่องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหรือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ก่อน ซึ่งชาวบ้านกลับไม่เห็นด้วย เนื่องจากป่าเป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารของชุมชน และชุมชนอาศัยอยู่กับป่ามาก่อนจัดตั้งพระราชบัญญัติป่าอนุรักษ์หรือป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้ชาวบ้านต้องออกมาเรียกร้องให้ชาวบ้านได้มีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าโดยการออกมาต่อรองกับรัฐในทุกวิถี ซึ่งการจำหน่ายสินค้า ผัก พืช ผลไม้และอื่น ๆ จากป่าทำให้รายได้ดี เนื่องจากหายาก อย่างไรก็ตามพื้นที่ป่าอนุรักษ์ดังกล่าวในตอนนี้ได้รับข้อยกเว้นจากจากเจ้าหน้าที่ป่าหรือเจ้าหน้าที่จากอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทให้สามารถเก็บหน่อไม้แต่ต้องมีวิธีการเก็บที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของป่าได้

(3) ชุมชนมีการสร้างเครือข่ายร่วมกับชุมชนและองค์กรอื่น ๆ การสร้างเครือข่ายของชุมชนเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ได้รวมตัวกับกลุ่มชาติพันธุ์ทั่วภาคเหนือที่ได้รับผลกระทบเป็น “เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ” เพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานอุทยานแห่งชาติแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่า และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สหพันธ์เกษตรกรรมภาคเหนือ” (สกน.) ร่วมกับสมาชิกชนเผ่าแห่งประเทศไทย ได้รวมตัวกันชุมนุมที่ ณ ศาลากลาง จ. เชียงใหม่ เรื่องการแก้ไขปัญหาที่ดิน และปัญหา

สัญญา และปัญหาดังกล่าวที่ได้เรียกร้องต่อหน่วยงานรัฐยังไม่มีความคืบหน้าส่งผลให้ข้อเรียกร้องดังกล่าวถูกยกเลิกไปเมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2547

ส่วนการรวมตัวภายในชุมชนเริ่มมาจากการเดินทางเพื่อไปเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิที่ดินทำกินของคนอยู่กับป่า แต่เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการเดินทางแต่ละครั้งค่อนข้างสูง จึงทำให้ชุมชนได้มีการรวมตัวกัน จัดตั้งกองทุนหน่อไม้ขึ้นมา โดยให้มีการสมทบกองทุนในช่วงฤดูเก็บหน่อไม้ขายเพราะเป็นช่วงที่ชาวบ้านมีรายได้มากที่สุดโดยจะตกลงกันว่าให้นำเงินเข้ากองทุนเดือนละ 1 วันของรายได้ กล่าวคือให้ชาวบ้านที่หาหน่อไม้ได้แล้วนำมาขายจะนำเงินเข้ากองทุน 3 ครั้ง จากนั้นจึงได้มีการเรียกกองทุนดังกล่าวนี้ว่ากองทุนหน่อไม้ตั้งแต่นั้นมา หน่อไม้เป็นพืชผักที่นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านชุมชนบ้านกลางที่นำเอาหน่อไม้ไปเผื่อออกมาทั้งการประกอบอาหารและออกมาค้าขายเป็นรายได้หลักให้กับชุมชน และที่สำคัญทำให้รายได้ของหน่อไม้นี้ทำให้ชุมชนมีค่าเดินทางไปต่อรองและเคลื่อนไหวต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรของรัฐ

(4) ชุมชนบ้านกลางได้ศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายและนโยบายเพิ่มขึ้น การปรับตัวที่สำคัญของชุมชนอีกอย่าง คือ ชุมชนต้องมีความรู้และความเข้าใจในนโยบาย-กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ โดยชาวบ้านในชุมชนบ้านกลางเมื่อได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ชาวบ้านก็ไม่สามารถนิ่งเฉยได้อีกต่อไป จึงเกิดวาทกรรมที่เรียกว่ารื้อรันทึ่งจะเรียนรู้กระบวนการต่าง ๆ ของรัฐ รวมถึงนโยบาย-กฎหมายที่เกี่ยวข้องในการที่เข้ามาทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบ จากเดิมชุมชนไม่มีความรู้ ประสบการณ์ด้านกฎหมายเหล่านี้ จึงได้รวมตัวผลัดเปลี่ยนกันแบ่งปันความรู้ที่เกี่ยวข้องให้แก่คนในชุมชนอยู่เสมอ รวมถึงหน่วยองค์กรไม่แสวงผลกำไรก็เข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย สิทธิชุมชนและการทำข้อมูลเพื่อที่ชุมชนสามารถนำความรู้ที่ได้ศึกษามาไปสื่อสาร ต่อรองหรือเจรจากับรัฐทั้งสิทธิชุมชน กฎหมายอุทยาน กฎหมายป่าไม้ และอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อชุมชน เพื่อที่ชุมชนสามารถปกป้องสิทธิของตนเองได้โดยไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

5.5.5 ความเชื่อทางศาสนาคริสต์ ชุมชนบ้านกลางเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาคริสต์ และมีความเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างป่า ซึ่งพื้นที่ป่ามีความศักดิ์สิทธิ์ที่ควรแก่การอนุรักษ์ไว้และเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวของชุมชนบ้านกลาง คือ พิธีกรรมบวชป่าของชุมชน มีศิษยาภิบาลเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมภายในงานก็จะร่วมกันร้องเพลงสรรเสริญพระเจ้า รวมถึงอธิษฐานเพื่อขอให้พระเจ้าทรงคุ้มครองป่า

ของชุมชน หลังจากนั้นจึงนำป่าที่มีสัญลักษณ์รูปไม้กางเขนล้อมรอบต้นไม้เพื่อให้พระผู้เป็นเจ้าของป่า ซึ่งเป็นการน้อมสการมอบถวายพื้นที่ป่าแด่องค์พระผู้เป็นเจ้าของป่า เนื่องจากป่าเป็นพื้นที่จิตวิญญาณของชุมชนมาอย่างยาวนานและพื้นที่ใช้แสดงความเคารพต่อผืนป่าและธรรมชาติ ซึ่งจากความเชื่อทางศาสนาส่งผลให้ชุมชนพยายามทำทุกทางเพื่อปกป้องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือพื้นที่จิตวิญญาณที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวใจของชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงต้องออกมาเคลื่อนไหวให้รัฐได้มีการแก้ไขปัญหาที่ดินของรัฐทับซ้อนกับพื้นที่จิตวิญญาณของชุมชนและเรียกร้องไม่ให้รัฐจำกัดสิทธิ์ในการพื้นที่ดินดังกล่าว ซึ่งสะท้อนให้เห็นไม่เพียงแต่มีความเชื่อ แต่ยังเชื่อมโยงไปถึงการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนที่สืบทอดต่อกันมา

(2) การปรับตัวของชุมชนชนบ้านแม่ฮ่างต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ มีดังนี้

(2.1) การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำเกษตรกรรม ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง เดิมที่มีการทำไร่หมุนเวียนมาก่อน แต่ในปัจจุบันนี้พื้นที่ดังกล่าวถูกกันคั้นเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติงาว จึงได้หันมาทำเกษตรกรรมผสมผสานตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ดังนั้นเพื่อให้มีการดำเนินการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ได้ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภออาจสามารถได้ดำเนินการขออนุญาตการใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และประสานกับหน่วยป่าไม้ในพื้นที่เพื่อขอใช้พื้นที่ร่วมและเสนอให้สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่รับผิดชอบตรวจสอบให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ในพื้นที่ในการตรวจสอบข้อมูลและเสนอแนะแนวทางในการดำเนินงานในเขตพื้นที่ป่า โดยมีข้อแม้ว่าต้องไม่มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ.2507 มาตรา 14 ระบุว่า “ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือหรือครอบครองที่ดินกันสร้างแผ้วถางเผาป่าทำเก็บทำไม้เก็บของป่าหรือการกระทำ ด้วยประการใด ๆ อันเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ” (กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2564)

หน่วยงานรัฐก็เข้ามาแนะนำ สนับสนุนและส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสาน โดยริเริ่มทำเกษตรกรรมในปี พ.ศ. 2559 จากที่ผู้นำชุมชน ได้เริ่มเห็นถึงปัญหาในพื้นที่ดินชุมชนทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติและเขตป่าสงวนแห่งชาติส่งผลให้ไม่สามารถประกอบเกษตรกรรมไร่หมุนเวียนได้ จึงเริ่มหารือและประชุมหมู่บ้านว่าควรวีธีใดมีความต้องการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปทำเกษตรผสมผสาน เริ่มต้นจำนวน 10 ครัวเรือนที่ปรับเปลี่ยนพื้นที่ทำกินจากไร่ข้าวโพดมาทำเกษตรผสมผสานทำให้หลายครัวเรือนเริ่มสนใจ จนในปัจจุบันนี้ รวมแล้ว 30 กว่าครัวเรือน โดยสำนักงานเกษตร จังหวัดลำปาง

ช่วยสนับสนุนจัดหากำลังพันธุ์พืชให้ ซึ่งทางชาวบ้านมีความยินดีรับข้อเสนอ เริ่มจากปลูกพืชเศรษฐกิจ ควบคู่กัน 3 ชนิด ได้แก่ อะโวคาโด เงาะโรงเรียน และไผ่ชางหม่น

“...ในชุมชนเราเมื่อก่อนทำไร้หมุ่นเวียน แต่เจอกฎหมายทวงคืน
ผืนป่าไปก็ทำให้เราทำไร้เหมือนเดิมไม่ได้แล้ว เราก็ไม่รู้ทำอย่างไร จนรัฐมีนโยบาย
การจัดสรรที่ดินให้แก่ชาวบ้าน ชุมชนเราก็รับไว้และก็หันมาทำเกษตรกรรม
ผสมผสาน ถ้าไม่ทำแบบนี้เราก็อยู่ที่เดิมไม่ได้ เพราะการทำเกษตรเป็นหัวใจหลักใน
วิถีชีวิตเรา โดยเริ่มแรกทางสำนักงานพัฒนาชุมชนพาเราไปดูพื้นที่อื่น อบรมทำ
การเกษตร ก็ทำให้เรามีความรู้ ผึกทักษะไปด้วยจากนั้นก็นำเมล็ดพันธุ์พืชมาให้
ชุมชนปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถนำไปขายได้ด้วย...” (นายรุ่งเรือง (นาม
สมมติ), 12 กุมภาพันธ์ 2566)

ชุมชนบ้านแม่ฮ่างมีการจัดการสวนเกษตรผสมผสานอย่างเป็นสัดส่วนตามพื้นที่เหมาะสม
เรียกว่า “โมเดลเกษตรทฤษฎีใหม่” โดยแบ่งพื้นที่เป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 พืช ผัก
สมุนไพร 30% ขุดสระเพื่อเก็บกักน้ำ 30% นาข้าว 30% พื้นที่อยู่อาศัยและโรงเรียนอื่นๆ 10% แทบ
ทุกครัวเรือนจะทำเกษตรกรรมผสมผสานเพื่อยังชีพและนำไปค้าขายเป็นรายได้ในครัวเรือน โดยแต่ละ
อย่างก็จะเกี่ยวเนื่องกันโดยธรรมชาติ เช่น เลี้ยงปลาในนาข้าว เลี้ยงวัว ควาย สามารถนำมูลของสัตว์มา
ทำปุ๋ยรวมถึงผักบางชนิดที่เหี่ยวเฉาตายเอง โดยชาวบ้านเน้นหลักกิจกรรมธรรมชาติ ซึ่งเป็น
หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการจัดการพื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างการปลูกป่า 5
ระดับ ที่เป็นการสร้างระบบนิเวศให้เกี่ยวเนื่องกัน ได้แก่ป่าบริเวณพื้นที่สูง ปลูกตะเคียน ยางนา ต้นสัก
ป่าระดับกลาง ปลูกมะม่วง มะพร้าว ไผ่ ป่าระดับเตี้ย ปลูกมะเขือ กระเพรา พริก ป่าเรียดิน ปลูก
แตงโม ฟักทอง อัญชัญ และไต้ดิน ปลูกมันสำปะหลัง เผือก ข่า และตะไคร้ (นายศักดิ์สิทธิ์ (นาม
สมมติ), 12 กุมภาพันธ์ 2566)

สวนเกษตรผสมผสานของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง มีหลากหลายครัวเรือน ในที่นี้ผู้วิจัยได้
ยกตัวอย่างผู้ที่มีสวนเกษตรผสมผสานต้นแบบการเรียนรู้โคกหนองนาโมเดล คือ สวนเกษตรพอเพียง ของ
อาแะ อาซอง ที่ปลูกพืชผัก ผลไม้ มีบ่อปลา มากกว่า 200 ชนิด ด้วยพื้นที่กว่า 15 ไร่ ที่มีลักษณะ
เป็นขั้นบันได ทั้งหมด 37 ขั้น โดยองค์ความรู้จากการทำเกษตรของอาแะ อาซองได้มาจากการสืบ

ทอดต่อรุ่นบรรพบุรุษ การเรียนรู้ด้วยตัวเอง และการเข้ามาให้คำแนะนำและอบรมจากองค์กรภาครัฐ ในการทำเกษตรผสมผสานให้ได้ประสิทธิภาพ

นอกจากนี้แนวคิดหลักในการทำวนเกษตรผสมผสานนี้มาจากรัชกาลที่ 9 นำศาสตร์พระราชาศาสตร์ภูมิปัญญา วัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งก่อนเริ่มปลูกพืชชนิดใดต้องมีการวางแผนอย่างถี่ถ้วนที่จะปลูกต้นไม้ไว้ เพื่อดำเนินการและพายุฝน ทั้งนี้ก็ยังมี การขุดร่องน้ำให้เป็นทางน้ำไหลเพื่อที่เวลาฝนตกน้ำจะไม่ขัง และดินก็ชุ่มชื้นเป็นอย่างดี ซึ่งการทำเกษตรผสมผสานนับว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากสำหรับชุมชนบ้านแม่ฮ่าง เนื่องจากมีหลายชุมชน โรงเรียน มหาวิทยาลัย และองค์กรต่าง ๆ ที่สนใจ ได้แวะเวียนเข้ามาศึกษาเป็นแนวทางในการทำเกษตรผสมผสาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาพที่ 8 สวนเกษตรผสมผสานของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง
(ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย, 2566)

เช่นเดียวกับสวนเกษตรแบบผสมผสานของประวีณ ศิราไพบุลย์พร ที่เน้นหลักกิจกรรมธรรมชาติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีหลักในการจัดการ คือการปลูกป่า 3 อย่าง ได้ประโยชน์ 4 อย่าง พื้นที่กินได้ พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ และพื้นที่ป่าใช้สอย ซึ่งเกษตรกรรมดังกล่าวจะช่วยให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ พืชผักเจริญงอกงาม และออกผลตามฤดูกาล เป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารที่สำคัญของครัวเรือน นอกจากนี้ก็ยังเป็นศูนย์การเรียนรู้ตัวอย่างของแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่รูปแบบ โคกหนองนาโมเดล ที่มีฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ให้ผู้ที่สนใจมาเยี่ยมชมได้ ดังนั้นสวนของชุมชนบ้านแม่ฮ่างเป็นสวนเกษตรที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสวนเกษตรผสมผสานที่ประสบความสำเร็จมากในจังหวัดลำปาง อย่างไรก็ตามสวนเกษตรผสมผสานในครัวเรือนอื่น ๆ ก็ทำสวนเกษตรผสมผสาน

แบบค่อยเป็นค่อยไปตามกำลังทุนทรัพย์และกำลังแรงของตนเอง อีกทั้งการนำศาสตร์พระราชามาใช้ในพื้นที่ช่วยลดปัญหาการทำลายป่า และทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างแท้จริง

ภาพที่ 9 สวนเกษตรผสมผสานของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง
(ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

(2.2) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านแม่ฮ่าง เดิมที่ชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้มีการเก็บของป่ามาขาย ทั้งหน่อหูก หน่อไร่ เห็ดห้าเห็ดโคน รังผึ้ง สมุนไพรต่าง ๆ แต่ในปัจจุบันนี้ไม่สามารถเข้าไปเก็บของป่าได้เช่นเดิม เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนขาดรายได้ ดังนั้นชุมชนบ้านแม่ฮ่างจึงได้มีการหาวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ส่งผลกระทบต่อครัวเรือนและชุมชน ได้นำพืชพรรณต่าง ๆ ที่ปลูกในสวนเกษตรผสมผสานมาแปรรูปเป็นสินค้า หรือนำมาจำหน่ายผ่านการออกโครงการของสำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดลำปางเช่น ข้าว อะโวคาโด กาแฟ กล้วย สับปะรด แครอท และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งทำให้ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง มีรายได้ทางเศรษฐกิจที่มาจากการทำสินค้าจำหน่าย รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้มีความแตกต่างกับชุมชนบ้านกลางที่เน้นการเก็บของป่ามามากกว่าชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อีกทั้งมีการปรับตัวได้ยากมากกว่าเพราะในระยะหลังขาดรายได้ที่มาจาก การเก็บของป่ามาจำหน่าย

ภาพที่ 10 แก้วทำจากไผ่ขางหม่นและการจำหน่ายสินค้าจากสวนเกษตรผสมผสาน
(ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

(2.3) ชุมชนมีการสร้างเครือข่ายร่วมกับชุมชนและองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร ชุมชนบ้านแม่ฮ่างหลังจากสูญเสียที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยได้มารวมตัวเป็นสหพันธรัฐเกษตรกรภาคเหนือร่วมกับชุมชนบ้านกลาง และชุมชนทั่วประเทศที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า โดยภายในเครือข่ายมีกระบวนการที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการวางแผนร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนไปตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้การรวมตัวภายในบ้านแม่ฮ่างมีการจัดตั้งศูนย์การเกษตรของด้วยคนภายในชุมชนเองที่เห็นว่าบริบทพื้นที่ชุมชนนี้เป็นพื้นที่ทำการเกษตร จึงคิดเสริมทักษะการเกษตรแบบครบวงจร เพื่อการเตรียมความพร้อมของชุมชนที่ในอนาคตจะเปิดรับเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอนาคต จึงได้มีการจัดศูนย์การเกษตรของชุมชนการทำปุ๋ย การทำแปลงเกษตรผสมผสาน และการปลูกกาแฟ เป็นต้น

(2.4) ชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้ศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายและนโยบายเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับชุมชนบ้านแม่ฮ่างที่เมื่อได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ทำให้ชาวบ้านไม่

สามารถเพิกเฉยต่อสถานการณ์ดังกล่าวได้ จึงได้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับนโยบายและกฎหมายเพิ่มมากขึ้น เมื่อเวลาเข้าไปเจรจากับหน่วยงานรัฐ ก็สามารถสื่อสารกันได้อย่างเข้าใจ อีกทั้งป้องกันการละเมิดสิทธิของชุมชน อีกทั้งสามารถเสนอข้อคิดเห็น การตัดสินใจต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค และไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

ตารางสรุปการปรับตัวของชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่ฮ่าง

ลักษณะการปรับตัว	ผลที่เกิดจากการปรับตัวของชาวบ้าน	ผลจากการปรับตัว
<p>การเปลี่ยนแปลงวิถีการทำเกษตรกรรม</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ การลดจำนวนปีของรอบไร่หมุนเวียน ■ การลดพื้นที่แปลงของไร่หมุนเวียน ■ ทำแนวกันไฟรอบ ๆ ไร่หมุนเวียน ■ บ้านแม่ฮ่างไม่มีที่ดินทำกินสำหรับทำไร่หมุนเวียน 	<ul style="list-style-type: none"> ■ การพักฟื้นของดินและพืชไม่เพียงพอ ดินไม่สามารถสะสมแร่ธาตุได้ ข้าวที่ปลูกได้ผลผลิตน้อยลง และเกิดวัชพืชได้ง่าย ■ พื้นที่มีขนาดเล็กลง จำกัดพืชพันธุ์ในการปลูกในไร่หมุนเวียน ■ โครงการ คทช. และหันมาทำเกษตรกรรมผสมผสาน
<p>การใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บของป่ามาบริโภคและจำหน่าย</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ รายได้ลดลง เนื่องจากหน่อไม้และรังผึ้ง เป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ของชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่ฮ่าง 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ต้องแจ้งเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหรือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ก่อนที่จะเข้าป่า ■ การออกมาเรียกร้องสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้
<p>ชุมชนมีการสร้างเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ ชุมชนที่ได้รับผลกระทบร่วมตัวเข้าร่วมเครือข่ายเรียกร้องการเข้าถึงทรัพยากร 	<ul style="list-style-type: none"> ■ รัฐรับทราบถึงปัญหาและได้มีการแก้ไขปัญหา คือ แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินใน

	<p>และสิทธิที่ดิน</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ สร้างเครือข่ายร่วมกับองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร นักวิชาการ นักวิจัย และสื่ออิสระ 	<p>เขตป่าอนุรักษ์และป่าสงวนแห่งชาติ</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเป็นการเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับรัฐ
<p>ชุมชนศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายและนโยบายเพิ่มขึ้น</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ชาวบ้านในชุมชนต่างมีความกระตือรือร้น และผลัดเปลี่ยนกันสอน และการแบ่งปันความรู้ทางกฎหมายอยู่เป็นประจำ ▪ องค์กรไม่แสวงหาผลกำไรเข้ามาให้ความรู้ทางกฎหมาย สิทธิชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ชุมชนสามารถนำความรู้ที่ได้ศึกษามาไปคุยหรือเจรจากับรัฐ ทั้งสิทธิชุมชน กฎหมายอุทยาน กฎหมายป่าแม่ และอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อชุมชน เพื่อที่ชุมชนสามารถปกป้องสิทธิของตนเองได้โดยไม่ถูกเอาเปรียบ
<p>ความเชื่อทางศาสนาคริสต์</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์และจัดพิธีกรรมบวชป่า (การนมัสการมอบถวายพื้นที่ป่าแด่องค์พระผู้เป็นเจ้า) 	

ตารางที่ 4 แสดงสรุปการปรับตัวของชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่ฮ่าง

5.4 การต่อรองของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

(1) การต่อรองของชุมชนบ้านกลาง ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

(1.1) การออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของชุมชนบ้านกลาง การต่อสู้หรือการต่อรองของชาวบ้านชุมชนบ้านกลางมีมาอย่างยาวนานร่วมสามสิบปีในประเด็นพื้นที่ดินทับซ้อนกับเขตเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท โดยเริ่มตั้งแต่พ.ศ. 2538 เป็นช่วงที่มีการบังคับใช้กฎหมาย

และนโยบายในการจัดการชุมชนที่อยู่ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จึงได้รวมตัวกับชุมชนอื่น ๆ เพื่อเรียกร้องสิทธิและความเป็นธรรมของคนที่อยู่กับป่ามาก่อน ร่วมกับกลุ่มสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) และสมัชชาคนจน เพื่อให้ภาครัฐได้ตระหนักถึงและเร่งการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินร่วมในการต่อสู้เรียกร้อง

ในปี พ.ศ. 2553 เป็นช่วงที่ชาวบ้านชุมชนบ้านกลางถูกจับกุมจากเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้เนื่องจาก ชาวบ้านได้เข้าไปทำเกษตรกรรมไร่หมุนเวียน หาของป่า และเก็บหน่อไม้ในพื้นที่เตรียมประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท ซึ่งเป็นพื้นที่ห้ามบุกรุกเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งชาวบ้านชุมชนบ้านกลางถูกดำเนินคดีทางกฎหมายในข้อหาทำบุกรุก ทำลายป่า ทำให้ในช่วงปีดังกล่าวชาวบ้านในชุมชนบ้านกลาง ได้ไปเคลื่อนไหวที่หน้าทำเนียบรัฐบาลนามสมัชชาคนจนเป็นเวลา 99 วัน เพื่อเรียกร้องเกี่ยวกับนโยบายการทวงคืนผืนป่า และการจัดการที่ดินอย่างเหมาะสม แต่ไม่ได้รับการตอบรับจากรัฐ อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงนโยบายและกฎหมายต่าง ๆ โดยรัฐนั้นที่นำมาพัฒนาประเทศไม่ได้ตอบสนองแก่ทุกฝ่าย โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีชีวิตที่อยู่กับป่ามาก่อนจึงต้องดิ้นรนและมีการปรับตัว เปลี่ยนแปลงชุมชนเพื่อความอยู่รอดร่วมกับภาคเครือข่ายอื่น ๆ เช่น มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม P-move รวมถึงเครือข่ายจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เพจสื่อสารทางโซเชียล เป็นต้น

“...เมื่อมีกฎหมายเข้ามาครอบคลุมในพื้นที่เรา เราจึงต้องออกแสดงจุดยืนว่าการทำไร่หมุนเวียนของเรามีประโยชน์อย่างมาก และเราไม่ได้ต้องการพื้นที่ป่ามาเป็นเจ้าของ เราก็รักษาให้ลูกหลาน รักษาให้คนทั่วโลก เพราะเราเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของการเกื้อกูลกัน มีผลประโยชน์ทางระบบนิเวศร่วมกันจึงจะสามารถดำรงวิถีชีวิตได้ ทำให้เราต้องออกมาต่อสู้และยืนหยัดในวิถีของเราทั้งออกมาเรียกร้องที่มีการถูกไล่ โดนน้ำสาด และอดข้าวอดน้ำเราก็ทำมาหมดเพื่อแสดงเจตจำนงในความต้องการสิ่งที่ดีเจเนและการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีจากรัฐบาล...” (นายสมชาย (นามสมมุติ), 20 มกราคม 2566)

ปัจจุบันนี้ชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะแมะได้เผชิญกับกฎหมายพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ และหลักเกณฑ์คุณภาพลุ่มน้ำให้สอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ ชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะแมะได้เผชิญกับข้อจำกัดในการใช้พื้นที่ดิน เช่น การ

จำกัดรอบไร่เหล่า การเผาไร่ การเก็บของป่า การขอจัดการแนวกันไฟในเขตป่าชุมชน และการไม่รองรับสิทธิ์ตามเจตนารมณ์และความต้องการของประชาชนที่ได้เรียกร้องไป จึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถดำรงชีวิตด้วยข้อจำกัดอันมากมายเหล่านี้ได้

“...ป่าทุกตารางเมตรเป็นของคนไทย ไม่ใช่ของบ้านกลาง เรา
เพียงแค่ขอสิทธิ์ในพื้นที่ดินทำกินโดยไม่โดนไล่โดนบังคับ ซึ่งชาวบ้านไม่ได้หวัง
ผลประโยชน์เงินทอง เราเพียงแค่ต้องการทำมาหากินตามวิถีชีวิตของเราแค่นั้นเอง
แม้กระทั่งตอนเกิดไฟป่า ชาวบ้านในชุมชนไม่สามารถเข้าไปดับได้เนื่องจากเป็น
พื้นที่อนุรักษ์เราก็ก่อทำเรื่องอนุญาตไปแต่ก็ไม่มีการตอบกลับมา...” (นายสมชาย
(นามสมมุติ), 20 มกราคม 2566)

การเคลื่อนไหวหรือการต่อรองของชุมชนบ้านกลางดำเนินต่อไปถึงปัจจุบันนี้ และ
ทางอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทยังคงเป็นพื้นที่เตรียมการไม่สามารถประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท
ได้อย่างเป็นทางการ เนื่องจากมีชาวบ้านมากมายที่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าสงวนแห่งชาติ และเป็น
ข้อขัดแย้งที่ยังไม่สามารถหาข้อยุติลงได้ ดังนั้นจึงเคลื่อนไหวที่สถานีราชการ การสื่อสารเรื่องราวผ่าน
แพลตฟอร์มส่วนตัวเพื่อให้สังคมเข้าใจและรับรู้ปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ รวมถึงการเข้ามาของ
นักวิชาการ นักวิจัย และผู้ที่สนใจได้เข้ามาศึกษาในชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะแมงก็เป็นอีกสิ่งสำคัญ
ในการต่อรองหรือการเรียกร้องสิทธิชุมชนผ่านงานด้านวิจัยและงานด้านวิชาการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(1.2) การจัดทำข้อมูลของชุมชนบ้านกลาง ชุมชนบ้านกลางได้จัดทำข้อมูลชุมชน
อย่างละเอียด เริ่มสำรวจแนวเขตโดยคณะกรรมการโฉนดชุมชนบ้านกลาง เมื่อมิถุนายน พ.ศ. 2556
ขั้นตอนการจัดทำข้อมูลได้ใช้การถือครองที่ดินที่ปรากฏร่องรอยการใช้ภาพถ่ายทางอากาศสีปี พ.ศ.
2545 จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และใช้เครื่องมือสำรวจ GPS (Global Positioning System)
และข้อมูลผู้ถือครองลักษณะการใช้แปลงที่ดินภายใต้ระบบ GIS (Geographic information
system) รวมถึงการปรับระเบียบการใช้ที่ดินที่เหมาะสมเพื่อป้องกันการบุกรุกผ่านการพัฒนา
ยกระดับข้อมูลแนวเขตที่ดินไปสู่หนังสือรับรองทะเบียนประวัติการใช้ที่ดินในการใช้ประโยชน์อย่าง
ยั่งยืน (คณะกรรมการชุมชนบ้านกลาง, 2565)

ชุมชนบ้านกลางมีกฎระเบียบการใช้ที่ดิน ไม่ขยายออกนอกเขตที่ชุมชนสำรวจร่วมกัน ไม่บุกรุกป่าเพิ่ม ไม่เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ ห้ามคนภายนอกเข้ามาเช่าที่ดินทำกิน และห้ามขายที่ดินให้กับคนภายนอกชุมชน นอกจากนี้มีการจัดการกองทุนเงินสนับสนุนในชุมชนแก่ชาวบ้าน อีกทั้งยังเป็นต้นแบบบ้านกลางโมเดลให้กับอีกหลายชุมชนที่เป็นพื้นที่จิตวิญญาณของชาวกะเหรี่ยงให้เป็นพื้นที่แห่งการศึกษา เรียนรู้การทำไร่หมุนเวียนและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม จนชุมชนบ้านกลางจะได้รับการยอมรับจากสังคมโดยรวมว่าสามารถแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด และสามารถรักษาป่าไม้ มีการพึ่งพาระหว่างคนกับป่า ธรรมชาติได้เป็นอย่างดี รวมถึงข้อมูลเหล่านี้สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการป้องกันเพื่อไม่ให้ตกถึงอำนาจนายทุนด้วยกฎระเบียบที่มีการร่วมจัดตั้งขึ้นมาภายใต้คณะกรรมการจัดการทรัพยากรระดับชุมชน ควบคู่กับการใช้อำนาจท้องถิ่นร่วมด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการมีฐานข้อมูลที่ชัดเจนเป็นการสร้างความเข้าใจและความชัดเจนกับหน่วยงานรัฐหรือชุมชนอื่น ๆ ในการพิสูจน์ตัวตนที่ใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับรัฐ ซึ่งข้อมูลของชุมชนได้แก่ แผนที่ดิน ข้อมูลชุมชน สัดส่วนการจำแนกประเภทการใช้พื้นที่ป่า และรายชื่อผู้ถือครองที่ดินรายบุคคล และข้อมูลอื่น ที่เกี่ยวกับความรู้ทางการเกษตร

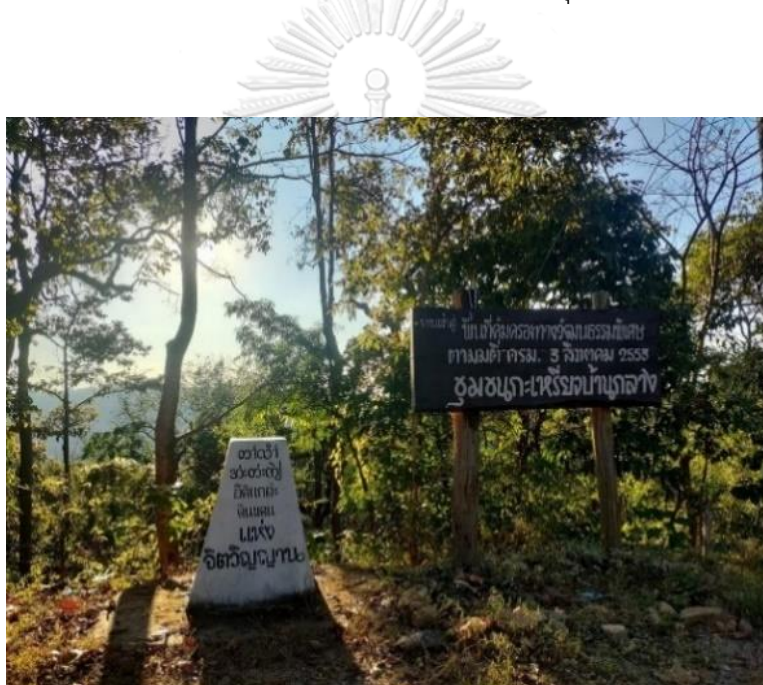
(1.3) การจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านกลาง

(1.3.1) การขับเคลื่อนเขตวัฒนธรรมพิเศษของชุมชนกะเหรี่ยงชุมชนบ้านกลาง

เขตวัฒนธรรมพิเศษ เป็นแนวคิดที่ระบุไว้ในมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 ครอบคลุมถึงพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำมาหากินมีการจัดการ กฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน มีภาษา ประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญาของคนในชุมชนที่จะสามารถสร้างความมั่นคง ความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ รวมถึงเพื่อสร้างพื้นที่ต้นแบบการจัดการเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษในรูปแบบพื้นที่จิตวิญญาณหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่สอดคล้องกัน รวมถึงการเคารพซึ่งกันและกัน

เขตวัฒนธรรมพิเศษมุ่งเน้นการคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์ที่เผชิญปัญหาจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากรัฐ เช่น การไล่คนออกจากป่า พื้นที่ดินทับซ้อนกับเขต

อุทยานแห่งชาติหรือเขตป่าสงวนแห่งชาติ นอกจากนี้ยังคุ้มครองไปถึงคุณค่าทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งในจังหวัดลำปางตอนนี้มีเพียง 2 ชุมชนที่มีเขตวัฒนธรรมพิเศษคือ บ้านแม่หมี-แม่ต๋อม ต.หัวเมือง อ.เมืองปาน จ.ลำปาง และชุมชนบ้านกลาง ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง โดยมีการดำเนินการเพื่อส่งเสริมการคุ้มครองวัฒนธรรมพิเศษที่มีการกำหนดพื้นที่นำร่องเพื่อวิเคราะห์ประสบการณ์ ปัญหาหรือข้อขัดแย้ง ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งระหว่างกัน และสิ่งสำคัญคือทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบการคุ้มครองวัฒนธรรมพิเศษการสร้างความมั่นคงในวิถีชีวิตของชุมชน และความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมได้ (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562)

ภาพที่ 11 พื้นที่คุ้มครองทางวัฒนธรรมพิเศษ
(ภาพถ่ายโดยโดยผู้วิจัย, 2566)

ชุมชนบ้านกลาง ประกาศเขตวัฒนธรรมพิเศษที่มีความโดดเด่นในวิถีการทำเกษตรกรรมไร่หมุนเวียนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนเพื่อเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับรัฐว่าชุมชนมีมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มีการสืบทอดมาอย่างยาวนาน มีวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาที่มีความโดดเด่นเป็นอย่างมากที่ควรแก่การปกป้องรักษา และอนุรักษ์สืบ

ต่อไป อย่างการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนบ้านกลางในปัจจุบันนี้ยังคงมีการทำเกษตรกรรมดังกล่าวอยู่ แต่ต้องการลดรอบไร่หมุนเวียนลง รวมถึงการเผาไร่เหล่าเพื่อกำจัดวัชพืชให้มีการเผาเร็วขึ้นกว่าเดิม

ปัจจุบันแม้ว่ามติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 จะสนับสนุนให้มี เขตวัฒนธรรมพิเศษแล้วก็ตาม แต่เมื่อชุมชนประกาศแล้วก็ยังไม่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานรัฐ ผล การดำเนินการยังไม่มีความสำเร็จ โดยมียกข้อจำกัดคือบางกฎหมายขัดต่อหลักการดำเนินงาน เช่น พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติที่ไม่อนุญาตให้ทำกินในเขต พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และการยึดที่ดินสำหรับชุมชนที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ข้อจำกัดต่อมาคือขาดกลไกและ สถาบันรองรับอย่างชัดเจน ตลอดจนมุมมองของรัฐที่ยังคงกังวลและหวาดระแวงต่อกลุ่มชาติพันธุ์ใน ด้านความมั่นคง การจัดการพื้นที่ ที่ทำให้รัฐเกรงว่าจะเป็นการให้อำนาจในการปกครองแก่ชุมชนและ ลดทอนอำนาจรัฐกลายเป็นภัยความมั่นคงต่อชาติได้ (สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์, 2561)

(1.3.2) การจัดตั้งป่าชุมชนบ้านกลาง มีพื้นที่ทั้งหมด 16,752.64 ไร่ สามารถหาของป่าได้ทุกชนิด แต่ต้องมีการใช้ป่าอยู่ในกฎเกณฑ์ของระเบียบชุมชนและไม่ทำลายระบบ นิเวศ ซึ่งกฎระเบียบของป่าชุมชนที่กำหนดโดยชุมชนเอง เมื่อ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 กำหนดว่า

- ห้ามบุคคลภายนอก และบุคคลภายในชุมชนตัดใหม่ กรณีเป็นคนในชุมชนและจะ สร้างบ้านต้องขออนุญาตเป็นรายบุคคล

- ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์และหมู่บ้านสัตว์ป่า

- การตัดไม้ไผ่เพื่อขายในรูปแบบประกอบการต้องขออนุญาตคณะกรรมการป่า ชุมชนก่อน

- ห้ามบุคคลภายนอกมาเก็บของป่าทุกชนิดเพื่อขาย

- ห้ามล่าสัตว์เพื่อขายเชิงธุรกิจ

- ห้ามจุดไฟเผาป่า กรณีไร่หมุนเวียนให้ทำแนวกันไฟก่อนเผา

ป่าชุมชนเป็นป่าที่สำคัญของชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะแมะ โดย “คณะกรรมการ ป่าชุมชนบ้านกลาง” เป็นชาวบ้านที่ลุกจัดตั้งขึ้นเพื่อดูแลรักษาป่าไว้ให้อุดมสมบูรณ์ และช่วยแก้ปัญหา

ทรัพยากรป่าต้นน้ำเสื่อมโทรมจากการบุกรุกป่า โดยเฉพาะการดูแลสัตว์ป่าที่มีการกันพื้นที่ไว้ให้เป็นหมู่บ้านสัตว์ป่า โดยใช้หลักการความเชื่อของศาสนาคริสต์ ที่ได้ตรัสไว้ในพระคัมภีร์ว่า “ให้ดูแลรักษาสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้าง” โดยชาวบ้านในชุมชนนับถือศาสนาคริสต์เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสิ่งทีพระเจ้าสร้างขึ้นเมื่อป่าและทรัพยากรป่าไม้ เป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างเราจึงต้องดูแลรักษา ไม่ให้ถูกทำลาย ซึ่งถือว่าเป็นเจตนาธรรมที่ดีอย่างหนึ่งตามความเชื่อของชาวบ้านที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าอย่างยั่งยืน

หน้าที่และความรับผิดชอบของคณะกรรมการป่าชุมชน คือ การปรึกษาหารือ และการเรียกประชุม เมื่อมีผู้กระทำความผิดจะพิจารณาลงโทษ สอดส่องดูแลไม่ให้เกิดการกระทำผิด ชี้แจงการใช้จ่ายและงบประมาณกองทุนรักษาป่า อีกทั้งการลาดตระเวนป่าในช่วงเดียวกันกับทำแนวกันไฟคณะกรรมการจัดเวรยามหมุนเวียนวันละ 3 คนตลอดระยะเวลา 3 เดือนหน้าที่คือตรวจไฟป่าและคนที่เข้ามาล่าสัตว์ หากพบบุคคลภายนอกที่กระทำความผิดครั้งแรกจะตักเตือนครั้งที่ 2 จะดำเนินการปรับ และครั้งที่ 3 จะดำเนินคดีตามกฎหมาย ซึ่งคนภายในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ทุกชนิดแต่อยู่ในขอบเขตที่ชุมชนยอมรับได้และไม่ทำลายระบบนิเวศ

(2) การต่อรองของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

(2.1) การออกมาเคลื่อนไหวของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ชุมชนบ้านแม่ฮ้างเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่เผชิญปัญหาการจัดการที่ดินของรัฐอย่างไม่เป็นธรรมเช่นเดียวกับชุมชนบ้านกลางที่มีความขัดแย้งกับรัฐประเด็นพื้นที่ทับซ้อนเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับผลกระทบและความเดือดร้อนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้ไม่มีที่ดินทำกินหรือพื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรมไร่มวนเวียนอีกต่อไป

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2538 ชุมชนบ้านแม่ฮ้างที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการทวงคืนผืนป่าได้ออกมาเคลื่อนไหวที่ศาลากลางจังหวัดลำปางในประเด็นทวงคืนผืนป่าร่วมกับชุมชนบ้านกลางเป็นการรวมกลุ่มกับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และใน ปี พ.ศ. 2553 ชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ได้ออกมาชุมนุมอีกครั้งร่วมกับชุมชนบ้านกลาง อำเภอกวนศุนย์ราชการ จังหวัดเชียงใหม่ ในเรื่องการจัดการที่ดินทำกิน โฉนดชุมชน แต่ยังไม่ได้รับการตอบรับที่ชัดเจน จนมาถึงในปี พ.ศ. 2558 ชุมชนบ้านแม่ฮ้างได้เข้าร่วมโครงการจัดการที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายของรัฐบาล จากคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ ซึ่งนโยบายดังกล่าวได้แก้ไขปัญหาและจัดสรรที่ดินให้แก่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจาก

การรุกรานเขตป่าสงวน การไร้ที่ดินทำกินของเกษตรกร โดยไม่ได้เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง เพื่อป้องกันกันกระจายสิทธิการถือครองที่ดิน และเป็นมาตรการป้องกันการเปลี่ยนมือไปอยู่ในการครอบครองของผู้ที่ไม่ใช่เกษตรกร ซึ่งทำให้ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาวได้ขอทำการจัดสรรที่ดินดังกล่าว จำนวนกว่า 400 ไร่ เป็นพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านในชุมชนบ้านแม่ฮ่าง และพื้นที่โคกหนองนาโมเดลสำหรับการเรียนรู้เชิงเกษตรกรรม

นอกจากนี้ชุมชนบ้านแม่ฮ่างยังใช้สื่อออนไลน์ในการแสดงพื้นที่ตัวตนของตนเอง เช่น การโพสต์ผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ ถึงสถานการณ์ที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ส่งผลให้เกิดการแชร์อย่างแพร่หลาย และแสดงความคิดเห็นเป็นจำนวนมาก ทั้งการกระจายข่าวสาร การแบ่งปันข้อมูลอย่างรวดเร็วทำให้ประชาชนที่เห็นรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวนี้ ทำให้เกิดการชักชวนหรือการระดมพลเพื่อร่วมต่อรองกับชุมชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ นอกจากนี้ชุมชนบ้านแม่ฮ่างยังเข้าร่วมกิจกรรมประจำจังหวัดหรือโครงการของรัฐ เช่น การเดินขบวนสงกรานต์ การนำสินค้าชุมชนมาจำหน่ายของกรมพัฒนาชุมชน การเข้าร่วมโครงการโคกหนองนาโมเดล ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวของชุมชนบ้านแม่ฮ่างที่มีการนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ในการให้ความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ จนเป็นที่ยอมรับจากเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้หรือกรมอุทยานแห่งชาติเพื่อลดช่องว่างของความแตกต่างทางชาติพันธุ์และการยอมรับในความหลากหลายในสังคมเดียวกัน

(2.2) การจัดทำข้อมูลของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ชุมชนบ้านแม่ฮ่างมีการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้านเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ผ่านการจัดประชุมหมู่บ้านและเวทีประชาคมมีการปรับแผนงานทุกปี ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลนาแก มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลต่าง ๆ จากส่วนราชการผ่านหอกระจายเสียงของชุมชน และมีการจัดทำแนวเขตที่ดินและใช้เครื่องมือสำรวจ GPS (Global Positioning System) และข้อมูลผู้ถือครองลักษณะการใช้แปลงที่ดินภายใต้ระบบ GIS (Geographic information system) ทั้งนี้ชุมชนบ้านแม่ฮ่างยังมีการการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนด้วยคนในชุมชนเองผ่านโปรแกรม CIA (Community Radar Information Analysis) เป็นการนำข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) มาบันทึกตัวเลขลงโปรแกรมจะทำให้ได้แผนภาพ Diagram แสดงลำดับปัญหาโดยภาพรวมของหมู่บ้านจากมากไปหาน้อย เพื่อนำข้อมูลปัญหาเหล่านี้มาวางแผนโครงการ/แผนงาน พัฒนาหมู่บ้านต่อไป (นายรุ่งเรือง (นามสมมติ), 12 กุมภาพันธ์ 2566)

(2.3) การจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

(2.3.1) การทำเกษตรผสมผสาน ของชุมชนบ้านแม่ฮ้างแทนการทำไร่หมุนเวียนเป็นอีกหนึ่งกระบวนการสำคัญในการต่อรองกับรัฐ โดยชุมชนบ้านแม่ฮ้างรับผิดชอบพื้นที่ทั้งหมด 14,697 ไร่ ในการบริหารจัดการพื้นที่เกษตร พื้นที่ป่า และพื้นที่อยู่อาศัย ทั้งนี้ชุมชนมีการจัดการบริหารที่ดินจึงได้รับพิจารณาจากงบประมาณจังหวัดลำปางให้ดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้เป็นที่แรก ของจังหวัดลำปางผ่านการดูแลของสำนักงานเกษตรอำเภองาว และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภองาว ทั้งเมล็ดพันธุ์พืช การอบรม การพัฒนา รวมถึงวิธีการปลูกพืชต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน เพื่อการทำเกษตรกรรมที่เป็นประโยชน์และเป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารตามนโยบายของรัฐในปัจจุบันนี้ ชุมชนบ้านแม่ฮ้างปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรกรรมแบบผสมผสานและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงเกษตรกรรมตามแนวทางของรัฐ แสดงให้เห็นว่าชุมชนบ้านแม่ฮ้างใช้วิธีการต่อรองการจัดการทรัพยากรเป็นเครื่องมือใช้ในการต่อรองกับรัฐ เพื่อให้ชุมชนและคนในชุมชนบ้านแม่ฮ้างสามารถดำรงวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่าได้ดั้งเดิมถึงแม้จะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปอย่างมากก็ตาม

“...เมื่อก่อนเราเคยทำไร่หมุนเวียนมาก่อน แต่ตอนนี้เราไม่สามารถทำได้เหมือนเดิมแล้ว เนื่องจากกฎหมายไม่ได้ให้เราทำต่อไป และพื้นที่เกษตรไร่หมุนเวียนของเรายังทับซ้อนกับป่าสงวนและป่าอุทยานแห่งชาติอีกซึ่งมันซ้อนทับกันหลายชั้นก็เกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเลยทำให้เราต้องหันมาทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ทำโคกหนองนาโมเดล ถ้าเราไม่ปรับตัวเองก็ไม่รู้จะไปทำอะไร เพราะการทำเกษตรกรรมของเราก็เป็นอีกหนึ่งวิธีที่ทำให้เราสามารถอยู่กับป่าอยู่กับทรัพยากรที่เราสามารถดูแลไปด้วยได้โดยไม่ต้องอพยพไปที่ไหน...” (นางมาลินี (นามสมมุติ), 9 กุมภาพันธ์ 2566)

(2.3.2) การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ปัจจุบันการท่องเที่ยวเป็นเป้าหมายสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อม และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในประเทศทั้งด้านรายได้ การสร้างอาชีพ รวมถึงการเผยแพร่วัฒนธรรมของการท่องเที่ยวนั้น ๆ โดยการท่องเที่ยวนั้นมีหลากหลายรูปแบบ เช่น การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการท่องเที่ยวกลุ่ม

ชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่นิยมในหมู่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เนื่องจากทำให้ได้รับประสบการณ์ที่แปลกใหม่ การสัมผัสวิถีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมที่ไม่เคยประสบพบเจอมาก่อนในหมู่นักท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนบ้านแม่ฮ่างเป็นอีกหนึ่งชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลำปางที่กำลังจะเป็นชุมชนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเกษตรกรรมที่มีการเปิดรับนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ เข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตและประสบการณ์ในชุมชนแห่งนี้

การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่ฮ่าง ได้มีการดำเนินการตามยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของจังหวัดลำปางที่มุ่งสู่การเป็นเมืองน่าอยู่ด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ภายใต้แนวคิด “ชุมชนวิถีพอเพียง เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์” โดยสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้กับทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอัตลักษณ์ท้องถิ่น เช่น สินค้าชุมชน อาหารพื้นถิ่น วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและมีประสบการณ์ร่วมกับเจ้าของพื้นที่ อีกทั้งเสริมสร้างศักยภาพผู้ประกอบการและบุคลากรในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาระบบนิเวศการท่องเที่ยว เช่น ด้านความปลอดภัย ความสะดวก โครงสร้างพื้นฐาน และการพัฒนา พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เป็นต้น (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดลำปาง, 2565)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงวัฒนธรรมและเกษตรกรรมของชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว เป็นอีกหนึ่งในกลไกสำคัญในการท่องเที่ยวหรือต่อสู้กับรัฐเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงวิถีชีวิตดั้งเดิมที่อยู่กับป่าหรือธรรมชาติ เดิมทีก่อนจะมีพื้นที่แหล่งพื้นที่การท่องเที่ยวทางผู้นำชุมชนได้มีการประสานกับหน่วยงานของอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทถึงการเป็นชุมชนท่องเที่ยว ซึ่งพื้นที่บางส่วนกลายเป็นพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติในปัจจุบัน ดังนั้นจึงได้ทำเรื่องขออนุญาตใช้เป็นพื้นที่ป่าเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติด้านการท่องเที่ยวที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันระหว่างชุมชนบ้านแม่ฮ่างกับอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทเพื่อประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายรวมถึงเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ สร้างอาชีพรายได้และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

ชุมชนบ้านแม่ฮ่างมีพื้นที่ภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่สูง ล้อมรอบไปด้วยภูเขาสลับซับซ้อนทำให้เห็นทัศนียภาพของเมืองลำปางได้อย่างชัดเจน เมื่อถึงฤดูหนาวอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดถึง 9-10 องศาเซลเซียส อีกทั้งเส้นทางในการเข้าถึงชุมชนค่อนข้างง่ายตลอดระยะเวลาการเดินทางมีภูมิทัศน์ของธรรมชาติสวนเกษตรผสมผสานของชาวบ้านในชุมชนทั้งสองข้างทาง อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้การท่องเที่ยวโดย

ชุมชนเชิงวัฒนธรรมและเกษตรกรรมของชุมชนบ้านแม่ฮ้างยังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากในระยะ 2- 3 ปีที่ผ่านมาเกิดสถานการณ์ที่รุนแรงโควิด 19 ทำให้ชุมชนต้องหยุดชะงักการรองรับของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนเพื่อความปลอดภัย แต่ยังคงอยู่ในกระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ธรรมชาติและคาดว่าจะแล้วเสร็จภายในปี พ.ศ. 2566 และเริ่มต้นแบบเต็มรูปแบบในต้นเดือน พ.ศ. 2567 เป็นต้นไป

ทรัพยากรในชุมชนบ้านแม่ฮ้างเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงวัฒนธรรมและเกษตรกรรมสามารถแบ่งออกเป็น ทูทางวัฒนธรรม และทุนทางธรรมชาติ โดยทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านแม่ฮ้างได้แก่ วัฒนธรรมของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอและกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าที่มีวัฒนธรรม ประเพณีที่ต่างกันทั้งด้านการแต่งกาย อาหารพื้นบ้าน ภาษา ผ้าทอของชาวปกากะญอและชาวอาข่าที่มีการดำเนินงานในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนผ่านการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้า ผลิตภัณฑ์สมุนไพร รวมถึงขนบธรรมเนียม และประเพณีเพื่อสร้างรายได้และเกิดการพึ่งพาตนเองระหว่างครัวเรือนและชุมชน

ส่วนทุนทางธรรมชาติได้แก่ น้ำตกห้วยโล่ง นาขั้นบันได และสวนเกษตรผสมผสานของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ คือเส้นทางศึกษาธรรมชาติเริ่มต้นชุมชนบ้านแม่ฮ้างไปยังน้ำตกห้วยโล่งเป็นระยะทางกว่า 3 กิโลเมตร กิจกรรมการชมสวนเกษตรผสมผสาน กิจกรรมการชมหรือทำนาขั้นบันได กิจกรรมการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ การแสดงบ่อผ่องตุงของชาวอาข่าสำหรับการต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยการนำไม้ไผ่มาทำเป็นเครื่องดนตรีเพื่อสร้างเสียงประกอบจังหวะการเต้น อีกทั้งมีงานหัตถกรรมการทำไม้กวาด กิจกรรมการทอผ้า ซึ่งเป็นอีกกลวิธีในการบอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยวได้รับฟังได้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการเริ่มก่อตั้งโฮมสเตย์ที่เป็นบ้านของชาวบ้านในชุมชนที่พร้อมการกับต้อนรับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงวัฒนธรรมและเกษตรกรรมของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ได้รับการสนับสนุนการท่องเที่ยวจากองค์กรภาครัฐ องค์กรภาคประชาสังคมและองค์กรอื่น รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องมากมาย เช่น อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอองาว สำนักงานเกษตรอำเภอองาว สมาคมการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดลำปาง เพจทะเลลอนทะเลลอด : ชาติพันธุ์ลำปาง-แพร์ สื่ออิสระภาคเหนือ มหาวิทยาลัยสวนดุสิตลำปาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง และมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ฯลฯ ที่เข้ามาส่งเสริมและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้

เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเกษตรกรรมอันดับต้น ๆ ของจังหวัดลำปาง รวมถึงมีการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทาง Facebook TikTok และ YouTube เพื่อให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจให้เข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ใหม่ร่วมกับชุมชน

ตารางสรุปลักษณะการท่องของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

ลักษณะการท่อง	การท่องเที่ยวของชุมชนบ้านกลาง	การท่องเที่ยวของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง
การเคลื่อนไหว	<ul style="list-style-type: none"> ■ การเคลื่อนไหวเรียกร่องผ่านการ ชุมนุม ประทับ ■ การให้ข้อมูลผ่านสื่อออนไลน์ ■ การจัดโครงการหรือกิจกรรม ■ การร่วมกิจกรรมประจำจังหวัด 	<ul style="list-style-type: none"> ■ การเคลื่อนไหวเรียกร่องผ่านการ ชุมนุม ประทับ ■ การให้ข้อมูลผ่านสื่อออนไลน์ ■ การจัดโครงการหรือกิจกรรม ■ การร่วมกิจกรรมประจำจังหวัด
การจัดการข้อมูล	<ul style="list-style-type: none"> ■ การจัดทำแนวเขตที่ดิน ■ แผนที่ชุมชน ■ ข้อมูลชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> ■ การจัดทำแนวเขตที่ดิน ■ แผนที่ชุมชน ■ ข้อมูลชุมชน
การจัดการทรัพยากร	<ul style="list-style-type: none"> ■ การขับเคลื่อนเขตวัฒนธรรม พิเศษ ■ การจัดตั้งป่าชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> ■ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมและ วัฒนธรรม ■ การเข้าร่วมโครงการ คทช.

ตารางที่ 5 แสดงลักษณะการท่องของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

จากการท่องของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาวสามารถสรุปได้ว่า การเคลื่อนไหวของทั้งสองชุมชนมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้างได้ร่วมออกมาชุมนุมเรียกร่องที่สถานที่ราชการ ทั้งจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำปาง และทำเนียบรัฐบาล ทั้งนี้ชุมชนยังได้ออกมาทำกิจกรรมร่วมกันในช่วงเทศกาลของจังหวัดลำปาง และที่สำคัญทั้งสองชุมชนได้มีการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในโพสต์ถึงสถานการณ์และผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในแพลตฟอร์มของตนเอง ซึ่งผู้วิจัยก็ได้เห็นถึงโพสต์ดังกล่าวนี้ที่มีการแชร์อย่างแพร่หลาย มีประชาชน

ร่วมกันแสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์ต่อการดำเนินงานของรัฐที่ไม่เป็นธรรม ทำให้หลายคนได้รับรู้ถึงปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญจึงเกิดการรวมตัวกันที่ไม่ใช่แค่ผู้ที่ได้รับผลกระทบ แต่ยังรวมถึงนักวิชาการ สื่อมวลชนต่างเข้ามามีส่วนร่วมต่อประเด็นดังกล่าว

ต่อมาเป็นการจัดทำข้อมูลของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้างที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันในการการจัดทำแนวเขตที่ดิน แผนที่ชุมชน และข้อมูลชุมชนไว้อย่างชัดเจน ซึ่งถือว่าเป็นข้อมูลสำคัญในการแสดงสิทธิ์ต่าง ๆ ของชุมชนในการต่อรองกับรัฐ นอกจากนี้ด้านการจัดการทรัพยากรของทั้งสองชุมชนมีลักษณะที่แตกต่างกัน การขับเคลื่อนเขตวัฒนธรรมพิเศษ และการจัดตั้งป่าชุมชน ซึ่งเป็นการแบ่งพื้นที่ป่าอย่างชัดเจน อย่งการขับเคลื่อนเขตวัฒนธรรมพิเศษ เพื่อให้คุ้มครองวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ยังคงมีการขับเคลื่อนกันอยู่ เนื่องจากมีการเปลี่ยนรัฐบาลหลายครั้ง มติ ครม. 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 จึงไม่ถูกนำมาปฏิบัติอย่างจริงจัง ส่วนชุมชนบ้านแม่ฮ้าง มีทรัพยากรที่หลากหลายก็นำทรัพยากรเหล่านั้นมาดำเนินการให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมและวัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นถึงการยืนหยัดในการรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของตนเองอีกทั้งยังมีการจัดการที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าชุมชนมีแนวคิด วิถีชีวิตที่คนสามารถอยู่กับป่าได้และร่วมกันดูแล อนุรักษ์ ป่าของชุมชนเกิดความยั่งยืนต่อไปอีกในอนาคต ถึงแม้ว่าชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้างจะมีลักษณะการต่อรองที่ทั้งแตกต่างและคล้ายคลึงกัน แต่เป้าหมายของทั้งสองชุมชนคือการใช้ความสำคัญกับมีพื้นที่ดินทำกินและพื้นที่อยู่อาศัยอย่างถูกต้อง และการอนุรักษ์ป่าร่วมกัน

5.5 ผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวและต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

(1) ความมั่นคงของที่อยู่อาศัย ที่ทำกินของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

ผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวและต่อรอง ในด้านความมั่นคงของที่อยู่อาศัย ที่ทำกินของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

ความมั่นคงของที่อยู่อาศัย และที่ทำกินมีความสำคัญเป็นอย่างมากเปรียบเสมือนหลักประกันในการดำรงชีวิตที่ทำให้ชาวบ้านความมั่นคงโดยไม่ต้องหวาดระแวงต่อเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้ามาในพื้นที่ ซึ่งในตอนนี้ชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้างมีพื้นที่ทับซ้อนกับเขตเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทและป่าสงวนแห่งชาติแม่ตา-แม่มาย โดยกลายเป็นบุคคลที่อยู่อาศัยและทำกินอย่างผิดกฎหมายในที่ดินของรัฐทั้ง ๆ ที่ได้ทำกินและอยู่อาศัยมาก่อน รวมถึงไม่มีสิทธิในการจัดการ

ที่ดินและที่อยู่อาศัยในเขตป่าอนุรักษ์ อีกทั้งไม่มีการกันแนวเขตพื้นที่อย่างชัดเจน นำไปสู่การถูกจับกุมดำเนินคดีทั้งแพ่งและอาญา

การจัดการที่ดินของรัฐอย่าง “รถไฟ 5 ขบวน” ที่มีการใช้ภาพถ่ายอากาศปี พ.ศ. 2545 ในการพิสูจน์สิทธิ์ ที่ยังคงเป็นปัญหา เนื่องจากเป็นภาพถ่ายที่มีอายุนานและเก่ามากกว่า 21 ปี หรือการใช้เกณฑ์แบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1-5 ที่ใช้ความลาดชันเป็นตัวชี้วัดที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างที่อยู่บนพื้นที่สูง นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อการทำไร่หมุนเวียน หากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในช่วงพักไร่พอดีแล้วตรงกับภาพถ่ายว่าเป็นเขตป่าที่ไม่ได้ถูกใช้งาน ทางกรมป่าไม้ก็จะกันคืนเป็นของรัฐโดยทันทีและไม่สามารถทำกินได้อีกต่อไป ซึ่งการพิสูจน์สิทธิ์เพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติกลับเป็นสิทธิ์ที่ให้การอาศัยอยู่และทำกินเพียงชั่วคราวเท่านั้นไม่ได้ให้กรรมสิทธิ์ในการครอบครอง

ในปัจจุบันนี้ชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างยังไม่มีความมั่นคงในถิ่นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน อีกทั้งชุมชนบ้านกลางไม่ได้ต่อบรรลุเข้าร่วมโครงการของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพราะโครงการนี้เปรียบเสมือนเครื่องมือกีดกันชุมชนในดำรงวิถีชีวิตวัฒนธรรมและพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลาดชันซึ่งตามหลักเกณฑ์ของ คทช. ไม่อนุญาตใช้ที่ดินที่ลุ่มน้ำชั้น 1 และ 2 แต่ชุมชนบ้านกลางมีพื้นที่เป็นเขตลุ่มน้ำดังกล่าวส่งผลให้รัฐสามารถเอาพื้นที่เหล่านี้คืนไปและชุมชนก็เหลือพื้นที่น้อยลงไม่เพียงพอต่อการทำมาหากิน ส่วนชุมชนบ้านแม่ฮ่างอยู่ในเกณฑ์พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 และ 2 เช่นกันรัฐจึงได้กันคืนพื้นที่ดังกล่าวและจัดสรรพื้นที่ใหม่ให้แก่ชุมชนบ้านแม่ฮ่างแทน

อย่างไรก็ตามชุมชนยังคงเผชิญปัญหาความไม่มั่นคงในพื้นที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัย ดังนั้นจึงเสนอให้รัฐเร่งรัดการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน ซึ่งทำให้เกษตรกรมีสิทธิ์ที่ดินทำกิน เป็นเจ้าของและสามารถใช้ประโยชน์ตามความเหมาะสมร่วมกับที่ของเอกชน ควบคู่กับสิทธิร่วมกันของชุมชน โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่าห้ามขายที่ดินแก่บุคคลภายนอกชุมชน แต่สามารถขายให้แก่คนในชุมชน โดยสิทธิด้านชุมชนจะเข้ามาควบคุมเพื่อให้สามารถรักษาที่ดินไว้เพื่อเกษตรกร นอกจากนี้เสนอให้รัฐกันแนวเขตพื้นที่ดินในส่วนที่ดินอยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรออกจากพื้นที่เตรียมการประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท และกำหนดขอบเขตให้ชัดเจน รวมถึงหาข้อยุติปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อให้ชุมชนได้มีความมั่นคงทางที่อยู่อาศัย และที่ทำมาหากินโดยไม่ต้องหวาดระแวงจากเจ้าหน้าที่รัฐอีกต่อไป

(2) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

ชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้างมีการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งการวางแผนจัดการด้านป่าไม้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการจัดหาแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า โดยชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้างได้มีการจัดวางแผนการจัดการป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่ได้ใช้หลักการมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผนการแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ไปจนถึงการดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล และมีการจัดสรรพื้นที่ป่าให้แก่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างทั่วถึง ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่ทำให้ชาวบ้านได้สอดส่องดูแลผู้ที่บุกรุกป่า และได้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรชุมชน เกิดจิตสำนึกและหวงแหนทรัพยากรมากขึ้น

ทั้งนี้การมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็นร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐในการจัดการปัญหาที่ดิน เพื่อให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐที่ผ่านมาชุมชนบ้านกลางขาดการมีส่วนร่วมกับรัฐ โดยไม่ได้ให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การเสนอข้อเรียกร้องของชุมชนให้สร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนโดยตรง และให้ความสำคัญกับการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อกำหนดและวางแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับรัฐ เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาได้อย่างตรงตามความต้องการ ส่วนชุมชนบ้านแม่ฮ้าง ได้มีส่วนร่วมในการจัดการที่ดินร่วมกับกรมป่าไม้และอุทยานแห่งชาติ ทั้งการออกแบบพื้นที่เส้นทางการท่องเที่ยว และการวางแผนการส่งเสริมอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีหน่วยงานรัฐได้เข้ามาจัดสรรพื้นที่ภายใต้โครงการ คทช. ส่งเสริมการทำเกษตรกรรมผสมผสาน รวมถึงให้ความรู้ในการจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำห้วยโล้ง ภายใต้สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชโดยเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวกับพื้นที่เตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติ ถ้ำผาไทเนื่องจากอยู่ในบริเวณเขตเดียวกัน

(3) การขับเคลื่อนเรื่องสิทธิชุมชนและสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

สิทธิชุมชน คือ สิทธิที่ชาวบ้านสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการ การใช้ประโยชน์ และมีสิทธิในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน เช่น พื้นที่การทำเกษตรกรรมไร่หมุนเวียนของชุมชนบ้านกลางเป็นลักษณะของ “สิทธิหน้าหมู” ที่ไม่ได้เป็นกรรมสิทธิ์

ของใคร ทุกคนมีสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ และชุมชนบ้านแม่ฮ่างก็มีกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่าและการใช้ที่ดินของชุมชนอย่างชัดเจนเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่สามารถดูแลและจัดการทรัพยากรให้คงอยู่ยั่งยืนต่อไปได้ แต่เมื่อมีนโยบายทวงคืนผืนป่าที่หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่และมีเป้าหมายเพิ่มพื้นที่ป่าอย่างน้อย ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ จึงทำให้ป่าบริเวณโดยรอบชุมชน รวมถึงที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชุมชนได้รับผลกระทบ โดยการประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ดั้งเดิม และเป็น การละเมิดสิทธิในที่ดินและทรัพยากรที่ชุมชนเคยเป็นเจ้าของครอบครองมาก่อนกลายเป็นการถือครองที่ดินโดยผิดกฎหมาย

แม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยจะมีบทบัญญัติว่า บุคคลที่รวมกันเป็นชุมชนหรือชุมชนดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา ได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฒนธรรม แต่พบว่าชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่างยังคงขัดแย้งในเรื่องที่ดินทำกินและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถดำรงวิถีชีวิตแบบเดิมได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐนั้นไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานชุมชน

ดังนั้นจึงเกิดข้อเรียกร้องและการขับเคลื่อนสิทธิชุมชนและสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ การผลักดันกฎหมายส่งเสริมและคุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง ในส่วนสิทธิในที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ มาตรา 9 “กลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองมีสิทธิเป็นเจ้าของ ใช้พัฒนาและควบคุมที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติซึ่งพวกเขาได้มาตามประเพณี หรือจากการที่เคยใช้ประโยชน์ หรือการครอบครองหรือการใช้ตามประเพณีอื่นๆ รวมทั้งกรณีการได้มาซึ่งสิ่งเหล่านั้นโดยวิธีอื่นในทำนองเดียวกัน อันรวมถึงพื้นที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีสิทธิ์จะทำลงและเสริมสร้างความเข้มแข็งความสัมพันธ์ ด้านจิตวิญญาณกับที่ดินน้ำป่าไม้รวมถึงทรัพยากรอื่น ๆ ให้เกิดความสมดุลเพื่อส่งต่อให้คนรุ่นต่อไป” มาตรา 16 “กลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง มีสิทธิที่จะเข้าร่วมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆซึ่งอาจจะมีผลกระทบต่อสิทธิของพวกเขา โดยผ่านผู้แทนที่พวกเขาเลือกเองตามกระบวนการของตนเองและในการดำรงรักษาและพัฒนาสถาบันที่ทำหน้าที่ตัดสินใจอันเป็นลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองของตนเอง” (มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2564) ซึ่งจากที่ระบุนมา

เป็นเพียงการยกตัวอย่างสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองที่ควรจะได้รับ ปัจจุบันนี้ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองยังไม่ถูกยกขึ้นมาพิจารณาเนื่องจากติดขัดอยู่ที่ขั้นตอนการรับรองจากนายกรัฐมนตรีเนื่องจากเป็นร่างกฎหมายเกี่ยวข้องการเงินและการเปลี่ยนแปลงของรัฐบาล ปัจจุบันยังไม่สามารถขับเคลื่อนให้ออกเป็นกฎหมายอย่างเป็นทางการได้ อย่างไรก็ตามร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวถือว่าสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการให้ความคุ้มครองที่ครอบคลุมทุกด้านของกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง ส่งผลให้ประชาชนที่สนใจ นักวิชาการ สื่อมวลชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม P-move มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ยังคงผลักดันกฎหมายส่งเสริมและคุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อให้เกิดการบังคับใช้ได้โดยเร็ว

(4) การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสาธารณูปโภคของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

คุณภาพชีวิตและสาธารณูปโภคของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง พบว่า ชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างมีการพึ่งพาตนเอง และมีการกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ฯ ที่เน้นเดินทางสายกลาง โดยชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้นำปรัชญานี้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน โดยมีสามหลักการ คือ ความพอประมาณ ทั้งชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่างมีการทำเกษตรกรรมไร้พรมแดนและเกษตรกรรมผสมผสานที่ไว้บริโภคและจำหน่ายเอง โดยไม่ต้องออกไปหาจากพื้นที่อื่น ๆ และมีการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม ไม่บุกรุกป่า หลักการต่อมาความมีเหตุผล ชุมชนมีการประชุมหารือและร่วมพูดคุยกันอยู่เสมอถึงสถานการณ์ที่ไม่เป็นธรรม รวมถึงการมีภูมิคุ้มกัน ในการรับมือต่อนโยบายรัฐทุกรูปแบบ และที่สำคัญ ผู้นำชุมชน เป็นบุคคลที่ชาวบ้านในชุมชนไว้วางใจ ซึ่งผู้นำชุมชนของบ้านกลางและบ้านแม่ฮ่างต่างได้รับรางวัลผู้นำชุมชนดีเด่น จากสำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดลำปาง ทั้งนี้ทั้งสองชุมชนมีการปกครองที่ดี ผู้นำกล้าเผชิญ กล้าตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

“...เราไม่ได้สู้เพื่อตัวเอง ไม่ได้สู้ของใครของมันแต่เป็นการต่อสู้เพื่อปกป้องวิถีชีวิตชุมชนของเราทุกคน แต่ถ้าเราอยู่เฉย ๆ ไม่ได้สู้เราอาจจะเจอหนักกว่านี้ แต่อย่างไรก็ดีก็ขึ้นกับผู้นำชุมชนของเรา ถ้าเขาไม่สู้เราก็ไม่สู้นะ มันหมดกำลังใจ เพราะความสามัคคีและการมีส่วนร่วมทำให้ชุมชนเข้มแข็งในการยืนหยัดกับผู้ที่ใช้อำนาจเหนือกว่า” (นายพล (นามสมมุติ), 19 มกราคม 2566)

สาธารณูปโภคของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่างจะมีความแตกต่างกัน โดยชุมชนบ้านแม่ฮ่าง เป็นชุมชนการท่องเที่ยวจึงได้รับการสนับสนุนการปรับปรุงทัศนียภาพของชุมชนจากหน่วยงานราชการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนชุมชนแห่งนี้ ในขณะที่เดียวกันชุมชนบ้านกลาง ยังเป็นชุมชนที่ทับซ้อนกับเขตป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่เตรียมการอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท จึงทำให้เกิดข้อพิพาทกับหน่วยงานของกรมป่าไม้ ส่งผลให้บางพื้นที่ของชุมชนไม่สามารถเข้าถึงสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนน และไฟฟ้าได้ โดยระหว่างทางเข้าไปในชุมชนสองข้างทางเป็นหน้าผาและอีกด้านหนึ่งเป็นเหวลึกและป่าทำให้ในช่วงกลางคืนมักเกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้งสำหรับผู้ที่ไม่เคยมาเส้นทางนี้ รวมถึงถนนลูกรังที่ขรุขระตลอดเส้นทางยังไม่ได้รับการซ่อมแซมเช่นกัน ซึ่งสะท้อนเห็นว่าชุมชนไม่สามารถต่อเติมหรือแก้ไขปัญหาเส้นทางคมนาคม ระบบไฟฟ้าได้ ส่งผลให้ชุมชนบ้านกลางยังคงยืนหยัดในการต่อสู้และเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานซึ่งเป็นผลพวงมาจากนโยบายทวงคืนผืนป่าที่ประกาศเป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ป่า

(5) ความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

สถานการณ์ในปัจจุบันนี้ของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างมีความแตกต่างกันในด้านความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหลังจากการเกิดนโยบายทวงคืนผืนป่า ในช่วงแรกชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่างไม่ได้มีความสัมพันธ์อันดีต่อหน่วยงานรัฐ เนื่องจากรัฐได้เข้ามาในพื้นที่เพื่อยึดที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากินของชาวบ้าน และกล่าวหาชาวบ้านว่าเป็นผู้บุกรุกป่า กระบวนการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านก่อให้เกิดไฟป่า จนเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนและรัฐ จึงนำมาสู่การเคลื่อนไหวกครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2538 ที่ ศาลากลาง จังหวัดลำปาง หลังจากนั้นปี พ.ศ. 2553 ชาวบ้านชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่างรวมตัวกับผู้ที่ได้รับผลกระทบไปประชุมที่ทำเนียบรัฐบาล เป็นเวลา 99 วัน รวมถึงที่ศูนย์ราชการเชียงใหม่ ระหว่างที่

ดำเนินการเคลื่อนไหวยกีดกันขับไล่จากเจ้าหน้าที่รัฐ และข้อเรียกร้องของชุมชนยังถูกเพิกเฉยจึงทำให้ชุมชนต้องกลับมาวางแผนการเคลื่อนไหวใหม่

เมื่อวันที่ วันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2563 ที่ผ่านมาเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เข้าไปในชุมชนบ้านกลางเพื่อยึดไม้ในป่าชุมชนบ้านที่ชุมชนจะนำไปใช้สร้างศาลาอเนกประสงค์ของโบสถ์คริสต์ ซึ่งทางหน่วยงานรัฐชี้แจงว่าชาวบ้านทำผิดตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 ด้านชุมชนได้แจ้งว่าเป็นการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนที่มีการดูแลตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และได้ผ่านกลไกการขออนุญาตจากผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผลคือการเจรจาและลงบันทึกข้อตกลงกันว่าชุมชนยินยอมคืนไม้ แลกกับการไม่ดำเนินคดีกับชาวบ้าน แต่พอวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2563 ได้มีหมายเรียกผู้ถูกกล่าวหาจากสถานีตำรวจภูธรแม่เมาะ จังหวัดลำปางไปยังชุมชนบ้านกลางในข้อหา “ร่วมกันทำไม้ในป่าโดยไม่ได้รับอนุญาต และร่วมกันมีไม้หวงห้ามแปรรูป (ไม้จำปีป่า) ไว้ในครอบครองโดยไม่ได้รับอนุญาต ร่วมกันแปรรูปไม้ในป่าโดยไม่ได้รับอนุญาต” (พชร คำชำนาญ, 2563) ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวได้สร้างความไม่เป็นธรรมแก่ชุมชน และสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐที่บกพร่อง ไม่รักษาสัจจะ รวมถึงละเมิดสิทธิของชาวบ้าน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนบ้านกลางและหน่วยงานรัฐยังคงมีความขัดแย้งกันอยู่

นอกจากนี้ชุมชนบ้านกลางยังมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อหน่วยงานรัฐอื่น ๆ เช่น สำนักงานเกษตร สำนักงานพัฒนาชุมชน และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ที่เข้ามาสนับสนุนการส่งเสริมและการอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน คือ มะแขว่น สู้ “เครื่องปรุงรสจากมะแขว่น” และ “ยาต้มสมุนไพรจากมะแขว่น” เพื่อให้ชุมชนสามารถสร้างรายได้ที่มั่นคงในระดับครัวเรือนและชุมชน

ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง เป็นชุมชนที่ได้มีความสัมพันธ์ต่อหน่วยงานรัฐในเชิงบวก ซึ่งได้มีการจัดกิจกรรม โดยสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 3 (ลำปาง) และอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทสร้างฝายชะลอน้ำไปตามแนวลำห้วย รวมถึงหน่วยงานรัฐได้เข้ามาส่งเสริมความรู้การปลูกป่า และการทำเกษตรกรรมผสมผสาน ซึ่งการที่ชุมชนบ้านแม่ฮ่างมีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐ สะท้อนให้เห็นถึงการจัดการของรัฐที่มุ่งเน้นมีส่วนร่วมกับเฉพาะชุมชนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐมากกว่าชุมชนบ้านกลางที่ต่อต้านโครงการต่าง ๆ ของรัฐที่เสนอมาให้ ดังนั้นชุมชนบ้านแม่ฮ่างจึงได้รับการพัฒนาทั้งสาธารณูปโภค การอบรม การจัดกิจกรรมให้ความรู้ และโอกาสในการพัฒนาศักยภาพชุมชนมากกว่า แต่ชุมชนบ้านกลางนั้นถึงแม้ว่าจะมีความขัดแย้งและมีความสัมพันธ์ต่อหน่วยงานรัฐในเชิงลบก็ไม่ได้ทำให้ศักยภาพของ

ชุมชนถดถอยลง แต่กลับทำให้ชุมชนมีการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกมากขึ้น เช่น มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม P-move สื่อมวลชน และอาจารย์นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่ร่วมกันขับเคลื่อนสิทธิวัฒนธรรมของชุมชน อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้างจะมีความสัมพันธ์ต่อหน่วยงานรัฐที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองชุมชนกลับมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาโดยตลอด เพราะทั้งสองชุมชนนับถือเป็นชุมชนพี่น้องกัน

ตารางสรุปผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวและต่อรอง

ตารางแสดงผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวและต่อรอง		
ผลที่เกิดขึ้น	บ้านกลาง	บ้านแม่ฮ้าง
ความมั่นคงของที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน	<ul style="list-style-type: none"> ■ ชุมชนต้องการให้เร่งรัดการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน ■ ให้อำนาจพื้นที่ชุมชนออกจากแนวเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท ■ ชุมชนไม่รับเอาโครงการ คทช. ■ พื้นที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำ 1,2 (ยังคงยืนหยัดต่อสู้พื้นที่) 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ชุมชนต้องการให้เร่งรัดการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน ■ ให้อำนาจพื้นที่ชุมชนออกจากแนวเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท ■ ชุมชนมีที่ดินทำกินจากโครงการ คทช. ■ พื้นที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำ 1,2
การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> ■ การวางแผนจัดการด้านป่าไม้ เช่น การประชุมหมู่บ้าน ■ การร่วมทำความเข้าใจในกฎหมายหรือนโยบายมากขึ้น ■ การแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็นร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ ■ ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่า 	<ul style="list-style-type: none"> ■ การวางแผนจัดการด้านป่าไม้ เช่น การประชุมหมู่บ้าน ■ การร่วมทำความเข้าใจในกฎหมายหรือนโยบายมากขึ้น ■ การแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ ■ ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ

	<p>ร่วมกัน มีกฎเกณฑ์ชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับกรมป่าไม้และอุทยานแห่งชาติ 	<p>ป่าร่วมกัน มีกฎเกณฑ์ชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ กรมป่าไม้และอุทยานแห่งชาติมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
<p>การขับเคลื่อนเรื่องสิทธิชุมชนและสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ■ ผลักดันกฎหมายส่งเสริมและคุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> ■ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ■ ผลักดันกฎหมายส่งเสริมและคุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง
<p>คุณภาพชีวิตและสาธารณูปโภค</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ ชุมชนพึ่งพาตนเอง ■ การสนับสนุนจากภายนอก ■ ไม่เข้าถึงสาธารณูปโภค 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ชุมชนพึ่งพาตนเอง ■ การสนับสนุนจากภายนอก
<p>ความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ ยังคงมีความขัดแย้งกับรัฐ 	<ul style="list-style-type: none"> ■ เป็นไปได้ด้วยดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6 แสดงผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวและต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ผลที่เกิดขึ้นในด้านความมั่นคงของที่อยู่อาศัย และที่ดินทำกินของชุมชนบ้านแม่ฮ่างนั้นมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ยังไม่มีความมั่นคงในถิ่นที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน เนื่องจากยังมีบางพื้นที่ทับซ้อนกับเขตเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทและป่าสงวนแห่งชาติ อีกทั้งในด้านการมีส่วนร่วมกับรัฐชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างมีความแตกต่างกัน โดยชุมชนบ้านกลางไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับรัฐได้อย่างเต็มที่ ส่วนชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับรัฐ เช่น การปลูกป่า ฟื้นฟูป่า และการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อีกทั้งชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างก็มีการพึ่งพาตนเอง เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี รวมถึงมีการมีผู้นำชุมชนที่ปกครองดีกล้าเผชิญ กล้าคิดและตัดสินใจต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ตลอดจนทั้งสองชุมชนก็ได้รับการสนับสนุนจาก

องค์กรภายนอกทั้งการเคลื่อนไหว การต่อรอง การสนับสนุนผลิตภัณฑ์สินค้าในชุมชน รวมทั้งการปรับตัว ดังนั้นการที่ชุมชนได้ออกมาปรับตัวและต่อรองนับได้ว่าเป็นความท้าทายของชุมชนที่ต้องดิ้นรนหรือต่อสู้กับการไม่ได้รับความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและที่ดิน ซึ่งที่ผ่านมาเป็นการต่อสู้ที่ยาวนานและยังไม่ได้ช้อยุติ ในปัจจุบันนี้ชุมชนบ้านกลางยังคงยืนหยัดในการทำไร่หมุนเวียนที่เป็นเกษตรกรรมหลักของชุมชน อีกทั้งชุมชนบ้านแม่ฮ้างก็หันมาทำเกษตรกรรมผสมผสาน ถึงแม้การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนจะมีทั้งลักษณะแตกต่างและคล้ายคลึงกันแต่มีอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาตลอดคือเพื่อให้หลุดพ้นจากการถูกนิยามและมายาคติของรัฐที่กลายเป็นปัญหาและผลกระทบต่อชาวบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาพรวมของชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่ฮ้างได้ปรับเปลี่ยนไปสู่บริบทใหม่และต้องมีการปรับตัวให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านอ่าง จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์ ศึกษาการปรับตัว และการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการปรับและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ ในชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่อ่าง จังหวัดลำปาง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ใช้กรอบแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์ แนวคิดการพัฒนาแนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดสิทธิชุมชนเพื่อนำมาวิเคราะห์ชุมชนทั้งสองในการปรับตัวและการต่อรองต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ นอกจากนี้วิธีการศึกษาวิจัยใช้การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งบทความในวารสาร หรือบทความทางวิชาการ และข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต ตลอดจนการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะเมาะ ผู้นำชุมชนบ้านแม่อ่าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง สมาชิกในชุมชน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐและองค์กรประชาสังคม สำหรับบทนี้ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ดังนี้

6.1 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

6.2 ข้อเสนอแนะต่อการศึกษา

6.1 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่อ่าง ในครั้งนี้จะนำเสนอบทสรุปและอภิปรายผลการศึกษา ทั้งหมด 3 ประเด็นตามวัตถุประสงค์ดังนี้

- (1) การปรับตัวของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง
- (2) การต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง
- (3) ผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

ชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนชาติพันธุ์ที่เผชิญปัญหาพื้นที่ทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทส่งผลให้ได้รับผลกระทบ เช่น การทำไร่หมุนเวียน รัฐเข้ามาแทรกแซงการจัดการของชุมชน และการอพยพออกจากป่า ดังนั้นทั้งสองชุมชนชาติพันธุ์จึงต้องมีการปรับตัวและออกมาต่อรองกับรัฐ โดยชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ เป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปว์ อาศัยอยู่ในพื้นที่มากกว่า 300 ปี ซึ่งมีหลักฐานที่เห็นได้ชัดจากการตั้งถิ่นฐาน คือการมีเอกสารเสียภาษีบำรุงท้องที่ (ภาษีดอกหญ้า) บันทึกการเข้ามาของศาสนาคริสต์ และอนุสาวรีย์แห่งการเผยแพร่คริสต์จักรกะเหรี่ยงแบ็บติสต์แห่งประเทศไทย รวมถึงหลักฐานการแต่งตั้งผู้นำคนแรกมาถึงปัจจุบัน วิถีชีวิต วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ ยังคงเป็นชุมชนที่รักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้

ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว จังหวัดลำปาง เป็นอีกชุมชนชาติพันธุ์ที่อยู่ห่างจากชุมชนบ้านกลางประมาณ 90 กิโลเมตร โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอและกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าอาศัยอยู่ร่วมกัน ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชนบ้านแม่ฮ่างอยู่บนพื้นที่ภูเขาเรียงสลับซับซ้อนกัน ลาดต่ำลงมาทางทิศใต้และทิศตะวันออกของชุมชน ชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาวมีแผนการพัฒนาหมู่บ้านที่ชัดเจน เพื่อให้เกิดความน่าอยู่ มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในชุมชนทั้งการจัดการขยะ การจัดการสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับปัญหาหรือความต้องการของชาวบ้านในชุมชน ร่วมกับแผนองค์การบริหารส่วนตำบลนาแก และยุทธศาสตร์ของจังหวัดลำปาง และกำลังเปลี่ยนแปลงชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางธรรมชาติของตนเองที่มีอยู่มาเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเกษตรกรรม นอกจากนี้ชุมชนบ้านแม่ฮ่างยังมีการสื่อสารด้วยภาษาปกากะญอ (กะเหรี่ยงสะกอ) เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าก็สื่อสารด้วยภาษาอาข่า อีกทั้งยังมีการสื่อสารด้วยภาษาเหนือและภาษากลางสำหรับบุคคลภายนอก เพื่อให้มีการสื่อสารเข้าใจได้ง่ายมากขึ้น

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 - 2565 สถานการณ์ป่าไม้ในประเทศไทยมีการลดลงอย่างต่อเนื่องจากการสำรวจข้อมูลของสำนักงานการจัดการที่ดินแห่งชาติ ทำให้รัฐมีแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้เหมาะสม อุดมสมบูรณ์มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การตัดไม้ทำลายป่า และการพิทักษ์รักษาพื้นที่ป่าไม้ให้มีสภาพป่าที่สมบูรณ์ให้ได้พื้นที่ป่าไม้น้อย ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ โดยแนวทางการจัดการของรัฐมาจากการกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งนโยบายป่าไม้แห่งชาติเป็นมาตรการแก้ไขปัญหาและผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้จะเป็นกรอบใหญ่ในการขับเคลื่อนการป่าไม้ของประเทศและถ่ายทอดไปสู่แผนแม่บทพัฒนาการป่าไม้แห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศและอนุรักษ์ป่าไม้ของประเทศไทยมีการถ่ายทอดจากระดับชาติมาสู่แผนการพัฒนาระดับกรม

ต่อมาในปี พ.ศ. 2557 ได้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ หรือนโยบายทวงคืนผืนป่า คำสั่ง 64/2557 การปราบปรามและการหยุดยั้งบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ยึดถือ ครอบครอง หรือกระทำการใด ๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าโดยใช้กรอบมาตรการมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน 2541 มาใช้ในการสำรวจการถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เป็นต้นไป ส่งผลให้หลายชุมชนทั่วประเทศที่อยู่ในบริเวณป่าสงวนแห่งชาติหรือพื้นที่อนุรักษ์ต่างได้รับผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ โดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือที่มีพื้นที่ป่ามากที่สุดในประเทศไทยและเป็นการตัดไม้ทำลายป่าการบุกรุกมากที่สุดเช่นกัน จึงทำให้ชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะแมะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากรัฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ซึ่งทางกรมป่าไม้ได้มีการสำรวจที่ดินโดยยึดตามเกณฑ์ภาพถ่ายทางอากาศมาตราส่วน 1 : 4000 และตรวจสอบเกณฑ์คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1, 2, 3, 4 และ 5 หากไม่เป็นพื้นที่เสี่ยงต่อระบบนิเวศจะดำเนินการออกหนังสืออนุญาตจากกรมป่าไม้เป็นเอกสารสิทธิ์ที่ดิน (สทก.) แต่พื้นที่ของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 และ 2 คือลุ่มน้ำที่ต้องสงวนไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่ควรอนุรักษ์ไว้ เป็นป่าเบญจพรรณมีความลาดชันของพื้นที่ และเป็นพื้นที่ควบคุมอย่างเข้มงวดหลีกเลี่ยงการทำเกษตรกรรม เนื่องจากอาจส่งผลให้ป่าไม้มีความเสื่อมโทรมนำมาสู่การจัดการที่ดินรับรองการอยู่อาศัยในลักษณะแปลงรวม ห้ามบุกรุกพื้นที่ ตลอดจนส่งเสริมให้ประชาชนที่ได้รับ

ผลกระทบหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อสร้างรายได้ในครัวเรือนและชุมชนได้ ซึ่งการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง สามารถอภิปรายผลการศึกษา ดังนี้

(1) การปรับตัวของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

ประการแรกชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาและการอนุรักษ์ของรัฐ ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่าไม่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาและการอนุรักษ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ถึงแม้ในช่วงแรกจะมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก และได้มีแผนพัฒนาฯ ฉบับอื่น ๆ มีแนวทางการแก้ไขตามมา เช่น การเพิ่มพื้นที่ป่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากป่าที่เสื่อมโทรมและลดลง และมุ่งเน้นการส่งเสริมเกษตรกร แต่ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่านโยบายการพัฒนาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่า จะเห็นได้ชัด คือนโยบายทวงคืนผืนป่าที่มีแนวทางการแก้ไขปัญหาบุกรุกที่ดินและการอนุรักษ์ป่า แต่ระยะหลังส่งผลต่อผู้ที่มีที่ดินทำกิน และทำเกษตรกรรมไร่มุมนเวียนจึงทำให้ชุมชนต้องรับผลกระทบอย่างรุนแรง เช่น การถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย การอพยพชาวบ้านออกจากถิ่นเดิม การเปลี่ยนวิถีชีวิตไปแบบถาวร เป็นต้น

ประการต่อมา การเก็บของป่านำมาซึ่งผลกระทบ คือ ผลผลิตทางการเกษตรน้อยลง ไม่ตรงตามความต้องการ และการจำกัดพื้นที่ไร่มุมนเวียนทำให้พืชหรือผลไม้บางพันธุ์ที่มีขนาดใหญ่ และระยะเติบโตนานก็สามารถปลูกในไร่มุมนเวียน อีกทั้งชุมชนไม่สามารถเข้าไปเก็บของป่าได้ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้รายได้ทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างลดลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากหน่อไม้และรังผึ้งต่างเป็นสินค้าที่สามารถก่อให้เกิดรายได้ที่มากขึ้นกว่าพืชอื่น ๆ จึงนำมาสู่การสร้างเครือข่ายกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อปกป้องสิทธิของตนเองและไม่ถูกจำกัดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานของไพสิฐ พานิชย์กุลและคณะ (2559) ที่พบว่า การปรับตัวที่เกิดขึ้นของชุมชนชาติพันธุ์แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ที่ไม่เป็นธรรมกำลังส่งผลกระทบแนวโน้มและขยายความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้องและเหมาะสม อีกทั้งคนในชุมชนสะท้อนถึงแรงกดดันจากกฎหมายที่บังคับใช้ในพื้นที่ และด้านสิทธิชุมชนที่ยังไม่ได้เกิดการรับรองและคุ้มครองที่ชัดเจน

ประการที่สามจากการปรับตัวของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง มีข้อค้นพบว่า ชุมชนมีการปรับตัวทางด้านอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ โดยมีการใช้ความรู้ ประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมา และการเรียนรู้ต่าง ๆ ทำให้ได้รับประสบการณ์เพิ่มขึ้นนำมาสู่การปรับตัวที่เข้มแข็งมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของ อมรา พงศาพิชญ์ (2541) ที่ได้กล่าวว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นมีความหลากหลาย สะท้อนให้เห็นจิตสำนึกและความเป็นตัวตนที่เปลี่ยนแปลงได้ รวมไปถึงมีระเบียบกฎเกณฑ์ข้อตกลงร่วมกัน เช่น ชุมชนบ้านกลางได้นำความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาพัฒนาชุมชนของตนเองทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่มีการจัดสรรพื้นที่ได้อย่างลงตัว โดยการใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาเป็นรากฐานในการพัฒนาเป็นชุมชนต้นแบบของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร และเป็นหมู่บ้านนำร่องที่กลุ่มชาติพันธุ์สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน และเห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจน ส่วนชุมชนบ้านแม่ฮ่างก็มีการปรับตัวมากขึ้น ไม่ได้มีเพียงแค่การทำอาชีพเกษตรกรรม แต่มีการปรับตัวเข้าสู่อาชีพที่หลากหลาย (สังขชาติ, 2019) ชุมชนบ้านแม่ฮ่างปรับตัวเข้ากับการท่องเที่ยวโดยชุมชนวัฒนธรรมและเกษตรกรรมสู่ภาคเศรษฐกิจที่พัฒนาไปสู่การสร้างรายได้ และมีการสร้างอัตลักษณ์ให้ขึ้นมาเพื่อให้เกิดการยอมรับหรือเป็นเครื่องมือในการใช้ต่อรองกับรัฐเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการ และเมื่อเป็นชุมชนการท่องเที่ยวก็ส่งเสริมให้ผู้ที่มีความรู้ ประสบการณ์และผู้ที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ ในชุมชน เช่น การทอผ้า การทำอาหารพื้นถิ่น การทำเกษตร และการแสดงต่าง ๆ มาจัดกิจกรรมร่วมกัน และการขายสินค้าที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน รวมถึงเป็นสอนเด็กและเยาวชนเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นซึ่งถือว่าการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านแม่ฮ่างสามารถสร้างรายได้กระจายรายได้เข้าสู่ชุมชน และส่งเสริมให้ชาวบ้านมีอาชีพไม่ต้องออกไปทำงานที่ไกล รวมถึงสอดคล้องกับยศ สันตสมบัติ (2558) ที่ได้อธิบายในแนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไว้ว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการนำเสนอตัวของกลุ่มต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอาจที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และมองเห็นถึงกระบวนการสร้างตัวตนขึ้นมาในสังคมย่อย เช่นเดียวกับชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างที่มีการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ทั้งด้านการทำเกษตรกรรมและการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อต่อรองกับรัฐ รวมถึงการนิยามตัวตนในอัตลักษณ์ใหม่ของชุมชน เพื่อช่วงชิงความหมายที่หลุดพ้นจากการกีดกันให้เข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ และอคติทางชาติพันธุ์ในสังคม ว่ามิใช่ผู้ทำลายป่า แต่เป็นผู้อาศัยอยู่ร่วมกับป่าและทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างสมดุล

(2) การต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

ประการแรกการต่อรองของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง พบว่า การต่อรองด้วยสื่อออนไลน์ สื่ออิสระจากสำนักข่าวสามารถเข้าถึงประชาชนและสังคมในวงกว้างอย่างรวดเร็วโดยการนำเสนอภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและข้อมูลที่เป็นจริง ทำให้เกิดการระดมพลผ่านโซเชียลมีเดีย รวมถึงทุกคนที่เข้าร่วมรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของผู้ได้รับผลกระทบ และสามารถมีส่วนร่วมได้ทุกที่ทุกเวลา (เสกสรร ไชยชาติและคณะ, 2565) ซึ่งจะแตกต่างกับการเคลื่อนไหวชุมนุมในพื้นที่จริง ที่มีเพียงแค่งกลุ่มชาวบ้าน องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร รวมถึงนักวิชาการ นักวิจัยต่าง ๆ ที่เข้าร่วมด้วยซึ่งทำให้บางคนต้องการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง แต่ด้วยปัจจัยหลายอย่างทำให้ไม่สามารถลงไปพื้นที่จริงได้ จึงต้องใช้โซเชียลในการเคลื่อนไหวแสดงพื้นที่ตัวตนได้มากขึ้น

โดยการใช้สื่อออนไลน์ของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้างจะมีการใช้แพลตฟอร์มส่วนตัวผ่าน Facebook ในการสื่อสาร เช่น ผลกระทบของชุมชน การนำเสนอบริบทวิถีชีวิตประจำวัน การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในชุมชน การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำงานของหน่วยงานรัฐ หรือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทั้งสองชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่ามีสื่ออิสระมากมายได้เข้ามาในชุมชนและโพสต์ภาพลงในเพจสาธารณะเกี่ยวกับการบริบทวิถีชีวิตของชุมชน เช่น เพจ ตะลอนตะลอลอด : ชาติพันธุ์ลำปางแพร์ - สื่ออิสระภาคเหนือ ที่ได้ลงพื้นที่ชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้างและนำเสนอเรื่องราววิถีชีวิตชุมชนทั้งเกษตรกรรม บรรยากาศชุมชน กิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่ฮ้าง อีกทั้งพบเพจที่ทำการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวได้นำเสนอเรื่องราวการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านแม่ฮ้าง ที่พัก การเรียนรู้การทำเกษตรกรรมผสมผสาน รวมถึงบุคคลอื่น ๆ ที่ได้เข้ามาในชุมชนก็ต่างนำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เป็นต้น ซึ่งสื่อเหล่านี้นับได้ว่าเป็นเครื่องมือที่อันทรงพลังที่ทำให้คนมารวมกันได้ตลอดไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตาม

การต่อรองผ่านสื่อออนไลน์มีทั้งข้อดี และข้อจำกัด คือ ข้อดีชุมชนเป็นที่รู้จักมากขึ้นทำให้ผู้ที่สนใจเข้ามาต่างเห็นถึงผลกระทบที่ได้รับจึงเข้ามาร่วมเคลื่อนไหว กล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น อีกทั้งสร้างแรงกดดันให้รัฐได้เร่งแก้ไขปัญหาผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และลดความเสี่ยงในการปราบปรามที่ชุมชนบ้านกลางและบ้านแม่ฮ้างได้เผชิญการขับไล่ การอดข้าว การถูกน้ำสาด แต่ในขณะเดียวกัน การใช้สื่อออนไลน์ต้องมีความระมัดระวัง และเสพข่าวอย่างมีสติ เนื่องจากข้อมูลที่ส่งผ่านต่อกันอาจจะมีข้อมูลที่บิดเบือนไป หรืออาจก่อให้เกิดความเกลียดชัง และความรุนแรงได้

ประการต่อมาการต่อรองอีกสิ่งทีจำเป็นสำหรับชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ้าง คือ การจัดการข้อมูลของชุมชน และข้อมูลการจัดการทรัพยากรชุมชน ประกอบไปด้วยการจัดทำแนวเขตที่ดิน ข้อมูลชุมชน และแผนที่ชุมชน โดยการใช้เครื่องมือสำรวจ GPS (Global Positioning System) และเครื่องมือระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ หรือ GIS (geographic information system) ในการสำรวจข้อมูลผู้ถือครองลักษณะการใช้แปลงที่ดิน เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ไปสู่หนังสือรับรองทะเบียนประวัติการใช้ที่ดินอีกทั้งทำให้ชุมชนมีข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างชัดเจน สามารถเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับรัฐได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานของ ประภาส ปิ่นตบแต่งและกิตติ คงตุก (2566) พบว่า การที่ชุมชนมาจัดข้อมูล และชุมชนและข้อมูลทรัพยากร แสดงให้เห็นถึงการยึดหลักสิทธิชุมชนมาเป็นอุดมการณ์ขับเคลื่อน ไม่เพียงแต่ยื่นข้อเรียกร้องแล้วกลับมาเรียกร้องความช่วยเหลือจากรัฐ แต่เป็นการพัฒนาชุมชนที่เป็นรูปธรรมควบคู่กันไป และสะท้อนให้เห็นถึงเครือข่ายไม่จำเป็นต้องเผชิญหน้ากับรัฐโดยตรง แต่เป็นการแบ่งปันข้อมูลให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นที่มีการมีส่วนร่วมที่เอื้อให้สมาชิกสามารถพัฒนาศักยภาพและการตัดสินใจบนพื้นฐานของชุมชนและสังคมโดยรวม และยังเป็นการชูอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชุมชนในการเป็นต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แสดงให้เห็นถึงคนสามารถอยู่กับป่าได้อย่างสมดุล

ประการที่สามการจัดตั้งป่าชุมชนยังส่งผลให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ และอยู่ภายใต้การดูแลหลักการความเชื่อตามศาสนาคริสต์ที่ได้กล่าวว่า “ให้ดูแลรักษาสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้าง” ซึ่งชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้าง เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างป่าขึ้นมาจึงต้องดูรักษา ไม่ทำลายป่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าที่มีการพึ่งพาอาศัย ทุกคนมีส่วนร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นกุศโลบายให้ชาวบ้านเห็นถึงคุณค่าและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติผ่านหลักการความเชื่อทางศาสนาที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้าง

การต่อรองของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ้าง สะท้อนให้เห็นถึงการต่อรองในรูปแบบที่มีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งการใช้สื่อออนไลน์ การจัดทำข้อมูล การจัดตั้งป่าชุมชน และการเคลื่อนไหวชุมชนในสถานที่จริง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนได้ใช้กระบวนการต่อรองอย่างหลากหลายเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชนและของตนเอง ในการรักษาวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองท่ามกลางสถานการณ์ที่ชุมชนต้องเผชิญกับความไม่เป็นธรรม และแรงกดดันจากทั้งภายใน

และภายนอกชุมชน อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีและเข้มแข็งของชุมชนที่ยืนหยัดต่อสู้สามารถ พิสูจน์ได้ว่าชุมชนนั้นสามารถอยู่กับป่าได้ โดยไม่ต้องแยกออกจากกันตามนโยบายการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ

(3) ผลที่เกิดขึ้นหลังจากการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

ประการแรกจากการศึกษาชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่าง มีข้อค้นพบว่า นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐได้กีดกันให้ชุมชนไม่สามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย รวมถึงลดทอนสิทธิของชุมชนที่มีอยู่อย่างหลากหลายเหลือเพียงสิทธิของรัฐ และสิทธิของเอกชนเท่านั้น ส่งผลให้ชุมชนเป็นผู้ถือครองที่ดินอย่างผิดกฎหมาย ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในสิทธิการใช้ตามจารีตประเพณี ทั้งนี้ระบบจารีตประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนจึงไม่ได้รับการยอมรับและเคารพอย่างเท่าเทียม (หทัยกานต์ สังขชาติ, 2552) ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิดสิทธิชุมชนที่ผู้วิจัยนำมา ทบทวน ได้กล่าวว่าสิทธิชุมชนเป็นการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกับรัฐ เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญรับรองเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชน จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ชุมชนไม่ได้มีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ และรัฐได้อำนาจสิทธิเหนือทรัพยากรผ่านกลไกของกฎหมายหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ ทรัพยากร อีกทั้งเพิ่มบทบาทของรัฐในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนมีบทบาทและ อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติลดลง กลายเป็นข้อขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชน เนื่องจากขาด กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

ประการต่อมาแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ผู้ศึกษานำมาทบทวนกล่าวไว้ว่าการมีส่วนร่วมของของประชาชนในชุมชนก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดผลดีและสามารถสร้างการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมร่วมกันได้ และสามารถเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจที่ทำให้เห็นถึงความ หลากหลาย หลากมุมมอง และลดค่าใช้จ่ายหรือการสูญเสียเวลา เนื่องจากถ้าให้ประชาชนเข้าไป มีส่วนร่วมตั้งแต่แรก การดำเนินการก็จะมีควมรวดเร็วและเป็นที่ยอมรับจากชุมชน ตลอดจนให้ชุมชน สามารถติดตาม ตรวจสอบข้อมูลได้ และมีการเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน (อรทัย ก๊กผล , 2552) ทั้งนี้พบว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่สอดคล้อง จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า และการจัดการพื้นที่

ลุ่มน้ำโดยรัฐ จึงต้องการร่วมวางแผนกำหนดแนวทางร่วมกันเพราะชุมชนเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยนโยบายหรือกฎหมายที่รัฐได้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นไม่ได้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้ชุมชนต้องออกมาเรียกร้องกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เอื้อต่อชุมชน และชุมชนบ้านแม่ฮ่างก็ไม่สามารถดำรงวิถีชีวิตดั้งเดิมได้ ต้องหันมาพึ่งเกษตรกรรมผสมผสานแทนการทำไร่หมุนเวียน สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานของ รุ่งอรุณ หน่อคำ, ศศิณา ขุนทองวงศ์ และปาณิษตรา บุญส่ง (2562) พบว่า รัฐมีระบบการจัดการราชการที่รวมอำนาจไว้ศูนย์กลางมากกว่าการกระจายอำนาจจึงทำให้รัฐมีการจัดการที่ล้มเหลวเพราะนอกจากจะไม่สามารถรักษาทรัพยากรไว้ได้ยังนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ดังนั้นรัฐควรกระจายอำนาจที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้ ควรมีการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกันและการมีส่วนร่วมจะเป็นการสร้างพื้นที่ในการต่อรองเชิงอำนาจต่อรัฐได้ อีกทั้งกฎหมายหรือนโยบายของรัฐที่ใช้บังคับหรือการกีดกันเข้าถึงทรัพยากรนั้นมีความล้าสมัยไม่ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันจึงควรมีการปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากนโยบายพื้นที่ลุ่มน้ำ 5 ชั้นที่ใช้เกณฑ์ความลาดชันเป็นตัวชี้วัด หากอยู่ในเกณฑ์ก็จะกลายเป็นพื้นที่ล่อแหลมและกันคั้นเป็นของรัฐ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่างที่อยู่บนพื้นที่สูงและมีความลาดชัน ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นหนทางที่ดีที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของชุมชน ความมั่นคงทางที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย รวมถึงลดความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชนลงได้ ตลอดจนผลักดันหรือขับเคลื่อนสิทธิชุมชนและสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ให้เกิดเป็นรูปธรรมเพื่อให้เกิดความเสมอภาคและสามารถลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เช่น การจัดที่ดินทำกินให้กับชุมชนในรูปแบบโฉนดชุมชน และกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรสู่ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ซึ่งผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการที่ชุมชนไปเรียกร้อง ปัจจุบันนี้พื้นที่บางส่วนของชุมชนบ้านกลางและชุมชนบ้านแม่ฮ่างได้รับการกันออกจากพื้นที่เตรียมการประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทตามข้อเรียกร้องของชุมชนทั้งหมด 2 ชุมชนในจังหวัดลำปาง ซึ่งได้มีการดำเนินการร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ แต่ก็ยังมีพื้นที่ส่วนใหญ่ที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่จิตวิญญาณยังอยู่ในพื้นที่เตรียมการประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท โดยอยู่ในขั้นตอนการตรวจสอบสิทธิ์เป็นลำดับไป

ถึงแม้ว่าชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภอจาว จะมีการปรับตัว การต่อรอง กับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองชุมชนชาติพันธุ์ต่างดำรงวิถีชีวิตด้วยอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองที่มีเป้าหมายเดียวกันคือปกป้องและอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ การมีที่ดินทำกิน การมีแหล่งความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงการมีวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชาติพันธุ์นั้น ๆ ภายใต้เงื่อนไขการอยู่ร่วมกันด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งถ้าหากชุมชนได้รับการแก้ไขปัญหาการจัดการที่ดินทำกินจากรัฐได้อย่างเหมาะสม รวมถึงการมีสิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ก็ส่งผลให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข เกิดการอนุรักษ์ และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

6.2 ข้อเสนอแนะต่อการศึกษา

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย:

(1) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าควรความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์ แบ่งปันข้อมูลข่าวสารอันเป็นประโยชน์ให้แก่ชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมและการจัดการ เพื่อที่ชุมชนสามารถรับรู้และเข้าไปมีส่วนร่วม แสดงความคิดเห็น หรือเสนอข้อเรียกร้องต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรมหรือโครงการของรัฐ อีกทั้งลดความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชนได้เป็นอย่างดี

(2) พระราชบัญญัติคุ้มครองสิทธิและส่งเสริมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากคุ้มครองส่งเสริมวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์โดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ทำให้เกิดการเข้าใจและยอมรับในความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคม มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามวิถีชีวิตที่มีการสืบทอดมาอย่างยาวนาน โดยในปัจจุบันนี้การขับเคลื่อนกฎหมายยังไม่ผ่านการพิจารณาของคณะรัฐมนตรี ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมากที่ควรส่งเสริมพระราชบัญญัติคุ้มครองดังกล่าวนี้

(3) ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป : จากงานศึกษาเป็นการศึกษาการปรับตัวและการต่อรองของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่างอำเภอจาว จังหวัดลำปาง เท่านั้น ในข้อเสนอแนะการศึกษาครั้งต่อไปอาจเป็นการศึกษาในประเด็นอื่น ๆ ร่วมด้วยแบบ

เฉพาะเจาะจง เช่น ประเด็นนโยบายทางคืนผืนป่า ประเด็นการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ ประเด็นการทำเกษตรกรรม และอื่น ๆ ตามปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในขณะนั้นเพื่อให้งานมีความทันต่อสถานการณ์และมีความสอดคล้องกับสังคมในปัจจุบัน รวมถึงศึกษาชุมชนอื่นที่ไม่ได้มีแต่เพียงชุมชนชาติพันธุ์ภาคเหนือ แต่อาจจะศึกษาวิจัยชุมชนชาติพันธุ์จากภาคอื่น เพื่อให้เห็นถึงมุมมองและบริบทอื่น ๆ ได้มากขึ้นจากงานศึกษา

บรรณานุกรม

- Arjun Appadurai (2005). *Modernity at large*.
[https://mtusociology.github.io/assets/files/5BArjun_Appadurai5D_Modernity_at_Large_Cultural_Dim\(Bookos.org\).pdf](https://mtusociology.github.io/assets/files/5BArjun_Appadurai5D_Modernity_at_Large_Cultural_Dim(Bookos.org).pdf)
- IPF Foundation. (2565). สภาชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทย (*Council of Indigenous Peoples in Thailand - CIPT*). https://www.ipfinfo.org/what-we-do/council-of-ips?fbclid=IwAR1_M1i6u_jwNzWDEOz3ywmkA4OwPH6tlzVtuHmFGMx5R2uRO6iulpVNg_U#h.bgws737hd7uw
- Micah F. Morton. (2016). The Indigenous Peoples' Movement in Thailand Expands. *Yusof Ishak Institute Singapore*, No. 68(2016).
https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2016_68.pdf
- กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2564). ยุทธศาสตร์กรมป่าไม้ พ.ศ. 2559 - 2564.
https://forestinfo.forest.go.th/Content/file/RDFstetegic5year%2059_64.pdf
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2558). คำสั่งคณะกรรมการความสงบแห่งชาติและคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ .
https://portal.dnp.go.th/Content/LegalAffairs?contentId=22542&fbclid=IwAR2jrmynHCXeesMOjllC9nJjBJY_7lz6lqgsARGyzSg7AVXPo-YWzMgJFs
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2562). แนวทางการดำเนินงาน ตามกรอบมาตรการแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : ส่วนจัดการสิทธิการใช้ที่ดิน กรมป่าไม้.
- กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2550). สิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- คณะกรรมการชุมชนบ้านกลาง. (2565). แผนพัฒนาชุมชนบ้านกลาง. ลำปาง : สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง.
- คณะกรรมการชุมชนบ้านแม่ฮ่าง. (2564). แผนพัฒนาชุมชนบ้านแม่ฮ่าง [Interview]. ลำปาง: สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดลำปาง.
- คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ. (2557). คู่มือการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล.
<https://www.dol.go.th/publicland/DocLib3/workbook/kttwhite.pdf?fb>
- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและสิ่งแวดล้อม สภานิติบัญญัติแห่งชาติ. (2558). การแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ของชาติ. https://www.senate.go.th/document/Ext10836/10836956_0003.PDF
- จเร พันธุ์เปรื่อง. (2559). การมีส่วนร่วมของประชาชน สถาบันพระปกเกล้า.
<http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A1%E0%B8%B5%E0%B8%AA%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0>

[B8%A3%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%A1%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%8A%E0%B8%99](https://so09.tci-thaijo.org/index.php/AJ-SHaDa/article/view/742)

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2548). วิธีชีวิตและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน ทบทวนแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ข้ามยุคสมัยกับการศึกษาสังคมไทยใน ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. In หนังสือรวมบทความจากการประชุมวิชาการ ประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 2 เรื่องชาติและชาติพันธุ์ (Vol. ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ไชยชาติ, เ., ดอกไม้, พ., & ตัวคำ, ณ. (2022). ขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมต่อการเรียกร้องทวงคืนผืนป่าดอยสุเทพ ที่ป่าแห้วง. วารสารภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน, 3(2), 51-65. <https://so09.tci-thaijo.org/index.php/AJ-SHaDa/article/view/742>

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. (2553). การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.พี กราฟิก ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด.

เทศบาลตำบลแม่เกาะ. (2565). สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านกลาง. <http://www.tasaban-maemoh.go.th/tbmm/>

นฤพล ดั่งวิเศษ. (2557). ชาติพันธุ์กับเสรีนิยมใหม่. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

นิตยา โพธิ์นอกและคณะ. (2565). การใช้สิทธิและมีส่วนร่วมของประชาชนในการเสนอร่างกฎหมายว่าด้วยชนเผ่าพื้นเมือง. สำนักวิจัยและพัฒนาสถาบันพระปกเกล้า. <https://kpi.ac.th/uploads/pdf/AMV3hX0mMcs1eRhDvGBMmHB28ISygFjgZtORrUYT.pdf>

ประสิทธิ์ ลิปรีชา. (2565). ชาติพันธุ์สัมพันธ์การเมืองของความสัมพันธ์และแนวคิดการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).

ปัทมา สุกงำปัง. (2559). การเข้า(ให้)ถึงสิทธิชุมชน : การมีสิทธิ มีเสียง และมีส่วนร่วมในทรัพยากร ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนและประชาชน. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า.

ปิ่นตบแต่ง, ป., & คงตุก, ก. (2023). ดอยช้างป่าแป๋ : จากป่าจิตวิญญาณสู่เครือข่ายการเรียนรู้บนพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ. วารสารวิทยาการ เรียนรู้ และศึกษาศาสตร์, 2(1), 40-75. <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/JLSEd/article/view/2805>

พชร คำชำนาญ. (2563). เจ้าหน้าที่อุทยานฯ สนธิกำลังเข้ายึดไม้ชุมชนบ้านกลาง จ.ลำปาง. <https://prachatai.com/journal/2020/10/89910>

ไพสิฐ พาณิชย์กุลและคณะ. (2560). สิทธิของชุมชนชาวกะเหรี่ยง (ปกากะญอ) กับการดำเนินเขตวัฒนธรรมพิเศษไร้หมุนเวียนในพื้นที่ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาข้อพิพาทกรณีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่ป่าภาคเหนือ. [รายงานฉบับสมบูรณ์].

<https://www.nhrc.or.th/getattachment/oic/Article-9/Research/รายงานฉบับสมบูรณ์-สิทธิของชุมชนชาวกะเหรี่ยง/.pdf.aspx>

มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือและเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ. (2558). ไร่หมื่นเวียง : ประเด็นท้าทายและความหมายของมรดกโลกทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร. (2563). รายงานสถานการณ์ป่าไม้ไทย ประจำปี 2562 – 2563. <https://www.seub.or.th/document/สถานการณ์ป่าไม้ไทย/สถานการณ์ป่าไม้>

ยศ สันตสมบัติ. (2558).ชาติพันธุ์ได้อำนาจเสียงแห่งชาติพันธุ์ในโลกเสรีนิยมใหม่. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

รุ่งอรุณ หน่อคำและคณะ. (2562). แนวทางการพัฒนาการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับป่าในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ [บทความวิชาการ]. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี Vol.7 No.2(1905-7024). <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/UDRUJ/article/download/240090/163607/823445>

ลมอ่อน, ธ. (2019). กำมูริมของ : ความเป็นชายขอบและการสร้างพื้นที่ทางสังคม. วารสาร "สังคมศาสตร์" คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 26(2), 93-114. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jss/article/view/178048>

ลีปรีชา, ป., & มีพรหม, ก. (2020). ชนพื้นเมืองกับการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของปกากะญอพื้นที่แม่แจ่ม. วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2(2), 140-177. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/article/view/237809>

วิทยา (นามสมมติ). (25 มกราคม 2566). [Interview]. ลำปาง.

ศรีเมืองมูล, ว., โฆษิตอนันต์, ว., ต๊ะบุญธง, อ., & ระมิงค์วงศ์, ป. (2021). การใช้วัฒนธรรมในการต่อรองกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ กรณีศึกษา : ชุมชนแม่ลานคำ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 3(1), 87-111. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/husocjr/article/view/246073>

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2562). แนวคิดเขตคุ้มครองทางวัฒนธรรมเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์. <http://www.andamanj.cusri.chula.ac.th/media/2019/06/3-1-.pdf>

สถาพร เรืองธรรม. (2562). นโยบายสาธารณะและการมีส่วนร่วมของประชาชน. ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สังขชาติ, ท. (2019). พลวัตและการต่อรอง “สิทธิ” ในการจัดการทรัพยากร: กรณีศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงโปว์บ้านหนองหลัก อ.ทุ่งหัวช้าง จ.ลำพูน. วารสาร "สังคมศาสตร์" คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 21(2), 179-210. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jss/article/view/173301>

สามารถ บุญรัตน์. (2566). การปรับตัวของชุมชนกะเหรี่ยงลุ่มน้ำทาแม่ลอบตอนบน ตำบลทาแม่ลอบ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 12(2), R176-R188. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mjss/article/view/2566>

thaijo.org/index.php/jssr/article/view/255869

สารสนเทศกรรมป่าไม้. (2562). นโยบายป่าไม้แห่งชาติ.

https://forestinfo.forest.go.th/Content/file/policy/national_forest_policy.pdf?fbclid=IwAR0ZAJVWSVbh3qzvZ52nsJexjn6LqckoiJFGwlkmvTHGSWqHKXPuW2srNS

สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดลำปาง. (2565). แผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ของจังหวัดลำปาง (พ.ศ.

2566 - 2570) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2565. <https://www.opsmoac.go.th/lampang-strategic-files-441691791818>

สำนักงานจัดการที่ดิน กรมป่าไม้. (2565). โครงการจัดทำข้อมูล สภาพพื้นที่ป่าไม้ ปีพ.ศ. 2563-2565.

<https://www.forest.go.th/land/%e0%b8%a3%e0%b8%b2%e0%b8%a2%e0%b8%87%e0%b8%b2%e0%b8%99%e0%b9%82%e0%b8%84%e0%b8%a3%e0%b8%87%e0%b8%81%e0%b8%b2%e0%b8%a3%e0%b8%88%e0%>

สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ ที่ 13. (2566). การรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย ชุมชนที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในการกำหนดพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทจังหวัดลำปาง.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2563). สิทธิชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง. (2563). กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่จังหวัดลำปาง. ลำปาง : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). แนวทางการจัดทำแผนระดับที่ 3.

<http://nscr.nesdc.go.th/planlevel3/>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

https://www.nesdc.go.th/main.php?filename=develop_issue

สำนักอุทยานแห่งชาติ. (2566). รายชื่ออุทยานแห่งชาติ (เตรียมการ). <https://drive.google.com/file/d/19-iMk5pPjtkNN9oOwrj6PvzHLrLlNyf9/view>.

<https://drive.google.com/file/d/19-iMk5pPjtkNN9oOwrj6PvzHLrLlNyf9/view>.

สุวิชา พัฒนาไพรวัลย์. (2561). รูปแบบเขตสังคมและวัฒนธรรมพิเศษชุมชนปกากะญอฤๅษีคนต้นทะเลบ้านมอทะหม่องกวีะ ตำบลแม่จัน อำเภอกู่ฝาง จังหวัดตาก. วารสารวิจิตรศิลป์, ปีที่ 9 ฉบับที่ 1.

<https://so02.tci->

thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/download/97812/76204/244242

อมรา พงศาพิชญ์. (2541). วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรทัย ก๊กผล. (2552). คู่คิด คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : จรัณสินทวงศ์การพิมพ์.

Interview

- นางมาลินี (นามสมมติ). (9 กุมภาพันธ์ 2566). [Interview]. ลำปาง.
- นายเจต (นามสมมติ). (12 มกราคม 2566). [Interview]. ลำปาง.
- นายชล (นามสมมติ). (14 มกราคม 2565). [Interview]. ลำปาง.
- นายชูชัย (นามสมมติ) (19 มกราคม 2566). [Interview]. ลำปาง.
- นายพล (นามสมมติ). (19 มกราคม 2566). [Interview]. ลำปาง.
- นายภูผา (นามสมมติ). (20 มกราคม 2566). [Interview]. ลำปาง.
- นายรุ่งเรือง (นามสมมติ). (12 กุมภาพันธ์ 2566). [Interview]. ลำปาง.
- นายศักดิ์สิทธิ์ (นามสมมติ). (12 กุมภาพันธ์ 2566). [Interview]. ลำปาง.
- นายสมชาย (นามสมมติ). (20 มกราคม 2566). [Interview]. ลำปาง.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัยแบบสัมภาษณ์

แนวคำถามการสัมภาษณ์เพื่อการศึกษาวิจัย

เรื่อง การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ตอนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ้าง จังหวัดลำปาง

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 แนวคำถามทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน

ส่วนที่ 3 คำถามเกี่ยวข้องกับการจัดการตอนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ :
กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ้าง จังหวัดลำปาง

ส่วนที่ 4 การปรับตัวของชุมชนตอนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ :
กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ้าง จังหวัดลำปาง

ส่วนที่ 5 การต่อรองของชุมชนตอนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษา
ชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ้าง จังหวัดลำปาง

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

เพศ.....อาชีพ.....เบอร์โทรศัพท์.....

ส่วนที่ 2 แนวคำถามทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน

2.1 การเข้ามาตั้งถิ่นฐานหรือประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง

.....

.....

.....

2.2 ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชนมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

2.3 เศรษฐกิจ รายได้ อาชีพหลัก และสังคมของชุมชนมีลักษณะเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2.4 การเมือง การปกครอง กลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนมีลักษณะเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

ส่วนที่ 3 คำถามเกี่ยวข้องกับการจัดการต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ :

กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ่าง จังหวัดลำปาง

3.1 ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

3.2 ชุมชนมีกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร (การจัดสรรพื้นที่, การใช้ประโยชน์)

.....

.....

.....

3.3 ชาวบ้านในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชุมชนร่วมกันหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

3.4 ชุมชนเคยทำไร้หมุนเวียนมาก่อนหรือไม่อย่างไร

.....

.....

.....

3.5 ชุมชนมีกระบวนการทำเกษตรกรรมไร้หมุนเวียนอย่างไร

.....

.....

.....

3.6 ชุมชนมีกระบวนการทำเกษตรกรรมผสมผสานอย่างไร

.....

.....

.....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

3.7 อะไรคือปัจจัยสู่ความสำเร็จที่ทำให้ชุมชนเป็นต้นแบบของการจัดการพื้นที่ป่ามาจนถึงทุกวันนี้

.....

.....

.....

ส่วนที่ 4 การปรับตัวของชุมชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษา
ชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ้าง จังหวัดลำปาง

4.1 ตอนนี้สถานการณ์ของชุมชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรของรัฐเป็นอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

4.2 ก่อนมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาจัดการป่าชุมชนอย่างไร

.....

.....

.....

4.3 ชุมชนและชาวบ้านมีการปรับตัวต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐอย่างไร มาก
น้อยแค่ไหน

.....

.....

.....

4.4 ชีวิตก่อนและหลังการประกาศอุทยานแห่งชาติแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

4.5 แรงกดดันจากภายในและภายนอกของชุมชนในการปรับตัวมาจากปัจจัยใดบ้าง

.....

.....

.....

4.6 จุดแข็ง และจุดอ่อนของชุมชนต่อการปรับตัวต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

4.7 มีระเบียบ กฎหมายในชุมชนสำหรับการใช้พื้นที่ป่าอย่างไร

.....

.....

.....

4.8 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

ส่วนที่ 5 การต่อรองของชุมชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ : กรณีศึกษา
ชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ้าง จังหวัดลำปาง

5.1 เส้นทาง การต่อรองของชุมชนมีความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

5.2 ปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนต้องออกมาต่อรองกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐมี
อะไรบ้าง

.....

.....

.....

5.3 กระบวนการต่อรองของชุมชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและผลตอบรับจากรัฐ
เป็นอย่างไร

5.3.1 กระบวนการต่อรองของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

5.3.2 กระบวนการต่อรองของชุมชนบ้านแม่ฮ้าง อำเภองาวมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

5.4 อุปสรรคหรือปัญหาในการต่อรองของชุมชนก่อนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

.....

.....

.....

.....

5.5 หน่วยงานไหนเข้ามาสนับสนุนการต่อรองกับชุมชนบ้าง สนับสนุนอย่างไร

.....

.....

.....

.....

แนวคำถามการสัมภาษณ์เพื่อการศึกษาวิจัย

เรื่อง การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ตอนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ่าง จังหวัดลำปาง

(เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้หรืออุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท)

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

เพศ.....

อาชีพ.....ตำแหน่ง.....เบอร์

โทรศัพท์.....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว

2.1 จุดเริ่มต้นการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทตั้งแต่เมื่อใด

.....

.....

.....

2.2 อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท (พื้นที่เตรียมการ) มีการจัดการพื้นที่ป่าในเขตอุทยานและบริเวณโดยรอบอย่างไร

.....
.....
.....
2.3 ระเบียบและกฎหมายการใช้พื้นที่ป่าของอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทเป็นอย่างไร

.....
.....
.....
2.4 เหตุใดยังอยู่ในขั้นตอนของการเตรียมประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท

.....
.....
.....
2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านเป็นอย่างไร

.....
.....
.....
2.6 สภาพป่าในส่วนของชุมชนมีลักษณะเป็นอย่างไร

.....
.....
.....
2.7 การมีส่วนร่วมการจัดการป่าหรือกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านเป็นอย่างไร

2.8 ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรในประเด็นนโยบายการจัดการธรรมชาติของรัฐที่ส่งผลต่อกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น นโยบายการทวงคืนผืนป่า พื้นที่ดินทำกินทับซ้อนกับเขตอุทยาน/ป่าอนุรักษ์

.....

.....

.....

2.9 แผนการดำเนินงานต่อไปของกรมป่าไม้ที่มีต่อชุมชนเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

แนวคำถามการสัมภาษณ์เพื่อการศึกษาวิจัย

เรื่อง การปรับตัวและการต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ตอนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โดยรัฐ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกลาง และชุมชนบ้านฮ่าง จังหวัดลำปาง

(หน่วยงานรัฐและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน)

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ นามสกุล อายุ ปี
เพศ.....

อาชีพ.....ตำแหน่ง.....เบอร์

โทรศัพท์.....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ และชุมชนบ้านแม่ฮ่าง อำเภองาว

2.1 หน่วยงานรัฐ/ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง มีบทบาทอย่างไรต่อชุมชน

.....

.....

.....

2.2 การสนับสนุนของหน่วยงานรัฐ/ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง มีกระบวนการจัดการร่วมกับชุมชนอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

2.3 ตอนนี้สถานการณ์ของชุมชนต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรของรัฐเป็นอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

2.4 ก่อนและหลังการเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

2.5 ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรในประเด็นนโยบายการจัดการธรรมชาติของรัฐที่ส่งผลต่อกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น นโยบายการทวงคืนผืนป่า พื้นที่ดินทำกินทับซ้อนกับเขตอุทยาน/ป่าอนุรักษ์

.....

.....

.....

2.6 การต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์ต่อภาครัฐ มีวิธีการแบบใด / กระบวนการต่อรองอย่างไร

.....

.....

.....

2.7 เคยเข้าร่วมการชุมนุม หรือออกไปเคลื่อนไหวกับชาวบ้านไหม เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2.8 ท่านคิดว่า โครงการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ส่งผลอย่างไรต่อชุมชน

.....

.....

.....

2.9 ผลลัพธ์จากหน่วยงานรัฐ/ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่เข้ามาชุมชน อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

2.10 สำหรับตัวท่านเอง คาดว่าควรมีการส่งเสริมกลุ่มชาติพันธุ์ที่เผชิญผลกระทบเหล่านี้อย่างไรที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน

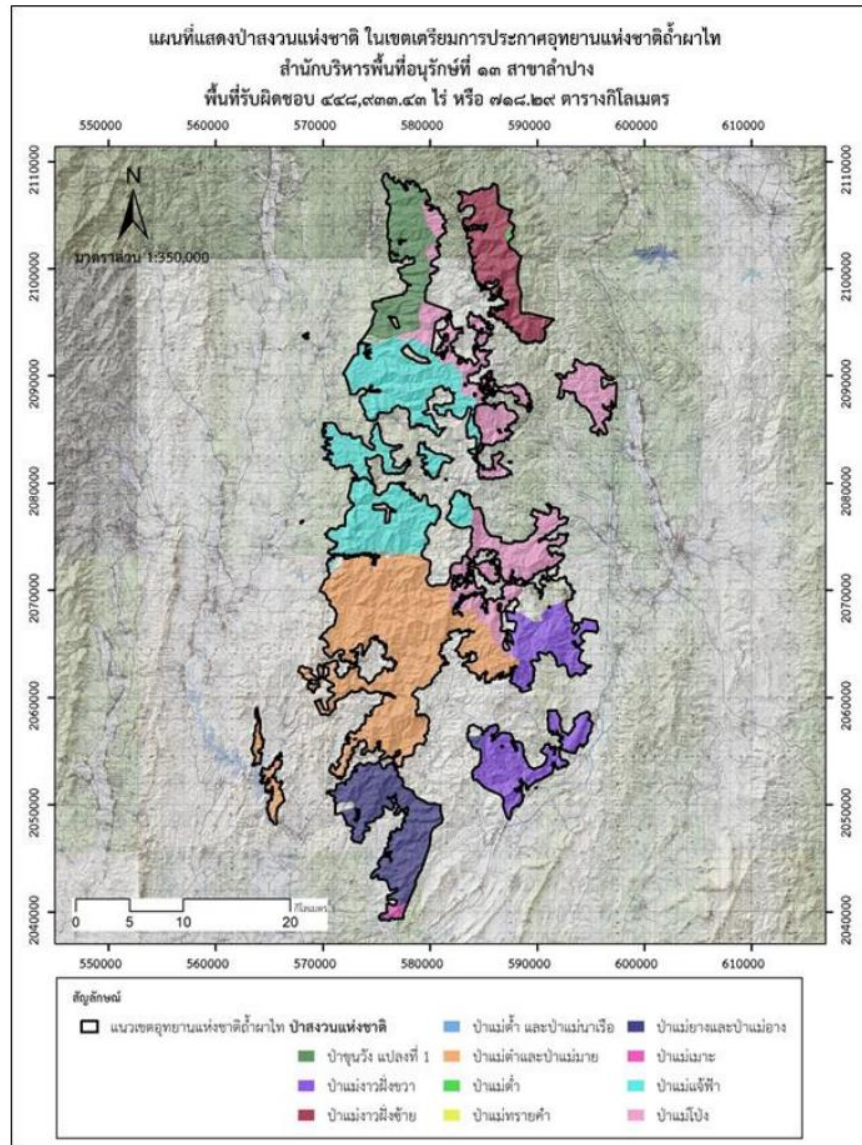
.....

.....

.....

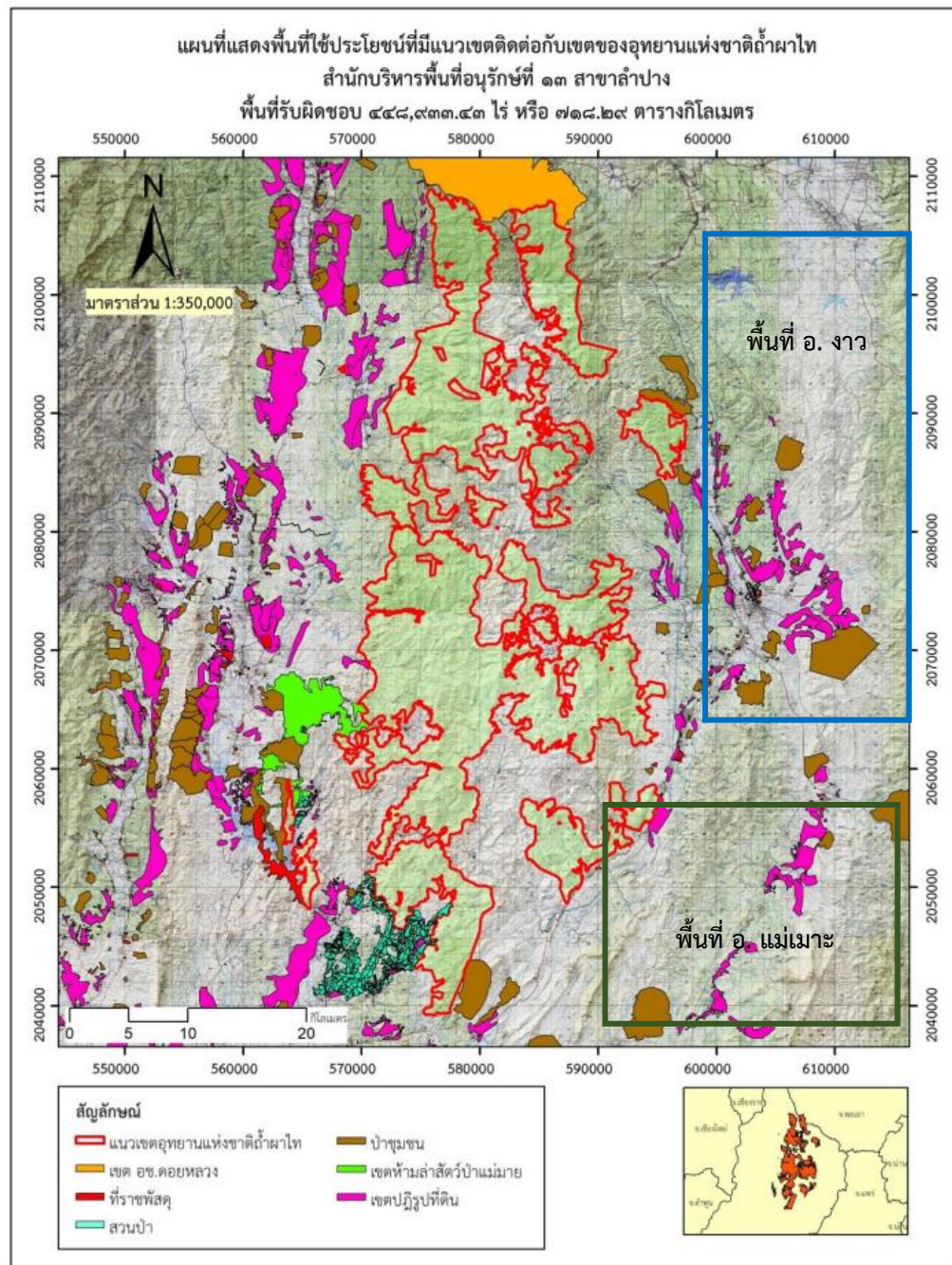

ภาคผนวก ข ภาพแสดงพื้นที่ของชุมชนในแนวเขตติดกับอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท

ป่าสงวนแห่งชาติในเขตเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท

(ที่มา : รายงานการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท)

การใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีแนวเขตติดต่อกับอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท

(ที่มา : รายงานการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท)

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

วัน เดือน ปี เกิด

สถานที่เกิด

วุฒิการศึกษา

ที่อยู่ปัจจุบัน

รางวัลที่ได้รับ

11 ตุลาคม 2540

จังหวัดลำปาง

ระดับปริญญาตรี : หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ
สังคมศาสตร์ เอกการจัดการทรัพยากรทางสังคมและวัฒนธรรม

อาคารพาราไดซ์เพลส เลขที่ 310/121 อยู่เจริญซอย 5 ถ.เอโศก-ดินแดง
แขวงดินแดง เขตดินแดง กรุงเทพมหานคร 10400

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY